

ปีที่ ๙ เล่ม ๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๕๐๘

ศิลปากร

นิตยสารรายสองเดือนของกรมศิลปากร

ฉบับนี้จัดทำจาก
อาจารย์ ประสงค์ พวงดอกไม้
ศึกษานิเทศก์ ๘

เอทิกขุอุปสัมปทา
ภาพร่างฝีพระหัตถ์

วัดก. 0095 / 2508

ภาพร่างฝีพระหัตถ์ “เอหิกขอุปสัมปทา”

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงพระดำริจะเขียนไว้ใน
ในซุ้มกุหาตันทีศตะวันออกของพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตร ฯ พระนคร

อนันตนาถการจาก
อาจารย์ ประสงค์ พวงดอกไม้
ศึกษานิเทศก์ 8

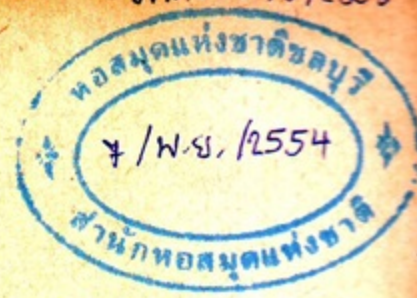
ระเบียบการหนังสือ ศิลปากร

กำหนดเวลาออก เดือน พฤษภาคม กรกฎาคม กันยายน พฤศจิกายน มกราคม มีนาคม

อัตราค่าบำรุง รับ ๑ ปี ๔๐ บาท

การบอกรับ

จะบอกรับตั้งแต่เล่มใดก็ได้ ครบ ๖ เล่ม เป็น ๑ ปี ชื้อปลีกขายเล่มละ ๑๐ บาท
โปรดบอกรับเสียก่อนหนังสือหมด พร้อมกับส่งเงินค่าบำรุง ต่างจังหวัด โปรด
ส่งเงินทางธนาณัติ หรือเช็คไปรษณีย์ ในนามของ ผู้จัดการ ส่งจ่าย ป.ณ.
หน้าพระลาน ในพระนคร บอกรับที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ โทรศัพท์
๒๖๑๕๑ หรือที่แผนกเผยแพร่และสถิติ สำนักงานเลขานุการ กรมศิลปากร
ถนนหน้าพระธาตุ โทรศัพท์ ๒๐๖๒๘

สารบัญ

ปีที่ ๕ เล่ม ๔	พฤศจิกายน	๒๕๐๘
----------------	-----------	------

๑. สารบัญเล่มนี้ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ	
... .. และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ	หน้า ๑
๒. บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ	
... .. และ พระยาอนุมานราชธน	๑๓
๓. ตำนานสิ่งหวัดกุมาร ฉบับสอบค้น มานิต วลัยโกตม	๒๓
๔. บันทึกเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ไทย ธวัช รัตนทิศา	๓๕
๕. ปฏิทินเทียบปีตามปรากฏในศิลาจารึก เจริญ พลเทศา	๔๖
๖. คำอ่านศิลาจารึก วัดศรีโคมคำ อำเภอพะเยา	
จังหวัดเชียงราย ประสาร บุญประกอบ	๕๘
๗. วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย กองเดช ประพัฒน์ทอง	๖๔
๘. อธิบายเพลงไทย “เขมรปี่แก้ว” ๓ ชั้น มนตรี ตรีมาโท	๗๐
โน้ตเพลงไทย “เขมรปี่แก้ว” ๓ ชั้น มนตรี ตรีมาโท	๗๒

SILPĀKON

Vol. 9

November, 1965

No. 4

CONTENTS

1. "San Somdet" (Letters between Their late Royal Highnesses, Prince Naris and Prince Damrong)	Page 1
2. Notes on Miscellaneous Subjects by His late Royal Highness, Prince Naris and Phya Anuman Rajadhon	„ 17
3. The Singhanawati Kumāra Chronicle by Manit Wallibhodom	„ 27
4. Records in Thai History by Thawach Ratnaphichati	„ 35
5. Annually Comparative Calendar Appeared in the Inscription by Chareon Palateja	„ 46
6. Reading and Explanation of Thai Inscription in Thai Characters, Found at Wat Sri Kom-kam, Chiengrai by Prasarn Boonprakong	„ 58
7. Wat Phra Kaew, Chiengrai by Kongdej Prapatpong	„ 64
8. Explanation of Thai Song "Khamen-Pee-Kaew" by Montri Tramote	„ 70
Musical Notes of Thai Song "Khamen-Pee-Kaew" by Montri Tramote	„ 72

ศาสนสมเด็จ

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๘๒

กราบทูล สมเด็จพระยาคำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อวันที่ ๙ กันยายน อันเป็นวันกำหนดเกล้าฯ ได้รับลายพระหัตถ์ฉบับเล็ก ลงวันที่ ๖ กันยายน ตรัสบอกว่าที่ปิ่นางเขากำหนดให้ส่งหนังสือก่อนวันเฝ้าสองวัน เพื่อผ่านการตรวจ ทรงเกรงว่าลายพระหัตถ์จะค้างข้ามเฝ้าวันเสาร์ไป จึงตรัสบอกไปให้ทราบเสียก่อน ลายพระหัตถ์เฝ้าก็ไม่ได้รับในเฝ้าวันเสาร์นั้นจริง ๆ แต่คลาดไปถึงเฝ้าวันอังคารก็ช้าไปอีกสามวันไม่เป็นไร ครั้นถึงวันอังคารก็ได้รับลายพระหัตถ์เฝ้า ลงวันที่ ๗ กันยายนสมดังคาด ลายพระหัตถ์ฉบับนี้มีรอยตักของ แล้วกลับปิดด้วยกระดาษอันมีหนังสือว่าผ่านการตรวจแล้ว แต่ลายพระหัตถ์ฉบับเล็กก่อนไม่มีรอยตักของ มีแต่ตราประทับอันมีหนังสือบอก ว่าได้ผ่านการตรวจแล้วเท่านั้น หนังสือเฝ้าซึ่งมีไปมาถึงกัน ใครจะตักตรวจที่ไหนเมื่อไรก็ไม่วังเกียจ ไม่มีอะไรอยู่ในนั้นนอกจากเรื่องบรมสมกับปิตามพระคำรัสสั่งให้เขียนชื่อและตำแหน่งที่อยู่ไว้ที่หน้าของนั้น หวังอาบได้ปฏิบัติก่อนหน้าที่ได้รับสั่งแล้ว

สนองลายพระหัตถ์เฝ้า

แต่นี้จะกราบทูลสนองความในลายพระหัตถ์เฝ้าแต่กลางข้อ

เรื่องพระราชลัญจกร เป็นจับปูใส่กระดิ่งจริงเหมือนตรัส พระราชลัญจกรองค์ที่มีหีบเพลงตามที่ตรัสถึงนั้นก็ไต่เคยเห็นเหมือนกัน แต่ก็จำนายไม่ตกเหมือนกันว่าเก็บไว้ที่ไหน ในการที่ได้กราบทูลมาก่อนว่าได้สั่งให้หญิงงามช่วยสังเกตดูรูปเขียนพระราชลัญจกรที่บ้านแผละพระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิมาบอกนั้น เห็นจะล้ม ตั้งจะทอดพระเนตรเห็นได้ในใบพิมพ์กำหนดการเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งได้ส่งถวายมาด้วยในครั้งนี้ ว่าเธอพนันหน้าที่ยังจะต้องเข้าไปถึงท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิแล้ว

เรือหล่อที่บนกำแพงแก้วมณฑปพระพุทธบาทนั้น เกล้ากระหม่อมก็จำไม่ได้ถนัดว่าหัวทางเป็นอย่างไร สังเกตได้แต่หัวทางข่มลำเรืออย่างพระคำรัสจริง แต่ไม่ใช่เรือกิ่ง และใน

ลำเรือมีที่ปักเทียนนั้นแน่นเป็นจำได้แน่สามารถยืนยันได้ ที่พระพุทธรูปานั้น มีสิ่งที่อาจเป็นครุได้อีกมาก ที่เป็นสวะก็มาก สิ่งที่ดีก็จำได้มาก สิ่งที่เป็นสวะก็จำได้น้อย การล่อยกระทงเป็นพิธีที่มีมาเก่าแก่ ลอยทำไมก็มีคนอยากทราบมูลเหตุกันมานานแล้ว แล้วก็มีคนอธิบายกันไปร้อยสิร้อยอย่าง

พระคำริเรื่องพระแท่นเศวตฉัตรมีคลาคลุ้งอยู่บ้าง จะกราบทูลในทางข้างเพื่อประกอบทางพระคำริ อันพระแท่นองค์ที่ตั้งอยู่ในพระที่นั่งอมรินทน์นั้น จะเป็นของทำใหม่พร้อมกับพระที่นั่งดุสิตหาได้ไม่ ด้วยลวดลายแห่งพระแท่นองค์นั้นพ้องตัวเองอยู่ ว่าเป็นฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ ๑ แต่พนักนั้นก็พ้องตัวเองอยู่เหมือนกันว่าทำในรัชกาลที่ ๓ สมเป็นว่าทั้งเสียนานแล้วจนพนักเป็นอันตรธานไป แล้วไปเก็บมาซ่อมแซมเพิ่มเติมขึ้นใหม่ เหตุใดจึงยืนยันว่าพนักนั้นทำในรัชกาลที่ ๓ เหตุด้วยเป็นลายชนิดที่ช่างเขาเรียกกันว่า “ลายเทพพุดตาน” อันชื่อทำกันขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ถ้าใครทำไม่ได้ก็ออกจะไม่ใช้คน เป็นเหตุให้ผู้ทำต้องทำตามสมัย ด้วยวิตกกกลัวจะไม่เป็นคน

พระแท่นประทับมุกองค์ซึ่งตั้งอยู่ในพระที่นั่งดุสิตเวลานี้ เป็นของทำแต่รัชกาลที่ ๑ เหมือนกัน ไม่ใช่ของทำใหม่ภายหลัง ด้วยจำได้ว่าเป็นลายของครุฑมุกให้อย่าง เป็นพวกเดียวกันกับพระแท่นบรรทมประทับมุกกับตู้พระสมุดอีกคู่หนึ่ง ซึ่งเห็นอยู่ที่หอพระมนเทียรธรรมก่อนเดิวนั้นยกย้ายเอาพระแท่นบรรทมประทับมุกมาไว้พระที่นั่งดุสิตใช้เป็นพระแท่นมณฑล เห็นจะให้เข้าสู่กับพระแท่นเศวตฉัตร อันพระแท่นเศวตฉัตรประทับมุกนั้น สังเกตเห็นว่าได้ทำแก้ไขมาถึงสามรุ่น รุ่นที่ ๑ องค์พระแท่นทำในรัชกาลที่ ๑ ส่วนพนักนั้นรุ่นที่ ๒ ทำในรัชกาลที่ ๓ ทราบได้ที่เป็นลายมังกรจีน เหตุใดจึงต้องทำพนักใหม่ ถ้าว่าตามอย่างพระแท่นในพระที่นั่งอมรินทร์ ก็จะต้องว่าเป็นของที่เคยทิ้งมาเสียแล้วเหมือนกัน มาจัดการซ่อมใช้ขึ้นในรัชกาลที่ ๓, รุ่นที่ ๓ ลายในท้องไม้คือที่หลังรูปภาพ เป็นของทำใหม่ เป็นลายอย่างเลวๆ กะว่าทำในรัชกาลที่ ๔ พอจะเอาได้ว่าเดิมคงประทับกระจก อย่างเดียวกับพระแท่นบรรทมซึ่งยกเอามาใหม่ เห็นไม่เข้าเป็นชุดเดียวกันจึงทำแก้ไขเสียเวลาที่ทำได้ เห็นจะพอเอาได้ ว่าแก้คราวทำพระแท่นมุกเดี่ยวๆ สำหรับประทับออกขุนนางที่หน้าพระแท่นเศวตฉัตรนั้น อันพูดกันว่าพระองค์โยหรือใครทำถวายในรัชกาลที่ ๔ เมื่อได้ทำพระแท่นออกขุนนางแล้ว ก็เลยให้ทำแก้ไขพระที่นั่งเศวตฉัตรเสียด้วย การประทับกระจกนั้นก็มิใช่การทำผิด ได้แก้ทำมุกแถมเบื่อนั่นเอง พระแท่นเศวตฉัตรประทับมุกนั้น นำสงสัยว่าจะทำขึ้นให้เป็นชุด พร้อมกับพระแท่นบรรทมกับตู้พระสมุด เป็นของที่จะต้องใช้ทั้งประจำพระที่นั่งองค์ใดองค์หนึ่ง จึงมีปัญหาว่จะตั้งประจำพระที่นั่งองค์ใดเล่า แล้วทำไมจึงได้พระแท่นบรรทมกับตู้พระสมุดไปไว้หอพระมนเทียรธรรม แยกเอาพระแท่นเศวตฉัตรมาไว้พระที่นั่งดุสิต อันพระแท่นเศวตฉัตรนั้นสมจะตั้งหน้าท้องพระโรงในที่มุขเด็จ ใช้เป็นที่เสด็จออกกลางแจ้ง เพราะเอาร่มเข้ามาทางกันในหลังกายไม้เข้าที่เลย แต่ที่ว่านี้ว่าถึงมูลราก ไม่ได้หมายถึงชั้นกรุงรัตนโกสินทร์

พระแท่นมุกที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ที่พระที่นั่งอมรินทร์ เมื่อคุณละที่ก็ทราบไม่ได้ ที่ทราบได้นั้นเพราะสงกรานต์คราวที่แล้วมานี้ พระที่นั่งอมรินทร์กำลังซ่อมแซม กองพระราชพิธีสำนักพระราชวังเขาคิดจะย้ายมาทำที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ แต่ทำไม่ได้ เพราะกะที่ตั้งพระบรมอัฐิและพระอัฐิบนพระแท่นเศวตฉัตรมุกที่มีไม่พอตั้ง จึงต้องคงทำที่พระที่นั่งอมรินทร์ทั้งกำลังซ่อมแซมอยู่นั้น เมื่อได้ทราบเช่นนั้นแล้วก็สังเกตเห็น ว่าพระแท่นมุกในพระที่นั่งสุทไธสวรรย์นั้นทำฐานตากมาก พระแท่นทองในพระที่นั่งอมรินทร์นั้นตากน้อย ที่จริงเชิงฐานก็เห็นจะไล่เสียกัน

อันพระแท่นเศวตฉัตร ถึงแม้มีปรากฏอยู่ในหนังสือ “ไปนานกาฬป่อง” ก็ดี แต่ก็มีปรากฏอยู่ในหนังสือกรฝัดเป็นอันว่าไม่มี จะต้องสันนิษฐานว่ายกมาตั้งจำเพาะเวลาการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเท่านั้น พระที่นั่งบุษบกมาลาแต่ก่อนอยู่เดี่ยว เช่นเดียวกับบุษบกเกรินในวังหน้าเป็นแน่ ต้องลงอัมรินทร์พระที่นั่งไพศาลมาก่อน แล้วจึงขึ้นบุษบก เป็นการพิโยคพิเภกที่ไม่น้อยที่ฐานต่อให้สูงขึ้น จะเป็นอีกจากความสะดวกที่ไม่ต้องทำขึ้นจันทร์ลงจันทร์ ไม่ใช่หลบหนีพระแท่นเศวตฉัตรก็เป็นได้ เวลาทำฐานหนุนยกกองเป็นเวลาเดียวกันกับก่อแก้วมุกพระที่นั่งจักรพรรดิเป็นตึก พระที่นั่งทั้งหมื่นนั้นเดิมเป็นไม้ ปรากฏในคำของกรฝัดนั้นก็อย่างหนึ่ง กับทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงว่า กรมสมเด็จพระสุทธานครเสด็จว่า เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงปีนบัวกำแพงแก้วที่ท้องพระโรงหน้า เพื่อทอดพระเนตรออกไปภายนอก แล้วตรัสอธิบายว่าแต่ก่อนท้องพระโรงหน้าไม่มีผนัง เป็นเสาไม้โปร่ง มีแต่กำแพงแก้วกั้นอยู่ในระหว่างเสา พิจารณาก็เห็นจริง ที่พระที่นั่งเหล่านั้นหมดทั้งหมู่ มีเสาก่ออิฐสี่เหลี่ยมโตๆ กับทั้งที่เรียกว่าช่องกบอันเป็นแบบสมัยรัชกาลที่ ๓ ไปทั้งนั้น

ข่าวในกรุงเทพฯ

จะกราบทูลข่าวกรุงเทพฯ แต่ข่าวที่ควรทรงทราบ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (เขียนบุญนาค) ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เขาส่งใบคำมาให้ออกว่าเป็นโรคเส้นโลหิตตีบและวัณโรคพิการ กำหนดอาบน้ำศพวันที่ ๑๑ กันยายน เกลากระหม่อมไม่สามารถไปได้ ด้วยรับเชิญการรดน้ำบ่าวสาวที่บ้านเจ้าพระยามหิธรไว้เสียแล้ว เวลาใกล้กันจะไปก็ไม่ทัน ต้องแต่งตัวใหม่ด้วย เพราะเป็นงานมงคลและอวมงคลไปคนละอย่างทีเดียว สังเกตว่าใบคำใบแดงเดี๋ยวนี้น่าจะขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก

กับเมื่อวันที่ ๑๑ นั้น ได้รับหมายในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาซึ่งสำนักพระราชวังส่งมาให้ ได้ถวายใบพิมพ์หมายกำหนดการละเอียดมาให้ทรงทราบพร้อมกับหนังสือนี้แล้ว เมื่อถึงงานเห็นอะไรละเอียดขึ้นไปกว่าที่กล่าวไว้ในหมาย ก็จะได้กราบทูลมาให้ทรงทราบที่หลัง

กรรมกิจแล้วแต่โปรด

พร

ที่ ๔/๒๔๘๒

หม่ายกำหนดการ

พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

วันที่	เวลา	รายการ	ที่	แต่งกาย
๑๙	๑๖.๓๐ น.	บรรพชิตญวนและจีน ถวายพระพร เจริญพระพุทธมนต์สะเดาะ ถวายบังคมพระบรมรูป ตั้งสมณศักดิ์ เจริญพระพุทธมนต์เฉลิม	พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตน ปราสาทพระเทพบิดร พระที่นั่งอมรินทร์	เต็มยศ จักรี
๒๐	๙ ถึง ๑๖ น. ๑๐.๓๐ น. ๑๖.๐๐ น.	ลงนามถวายพระพร เลี้ยงพระ เทศน์มงคลวิเศษ ตั้งพระอิสริยยศศักดิ์ พระราชทานตรา	ในพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งอมรินทร์ พระที่นั่งอมรินทร์	ปกติ เต็มยศ จุลจอมเกล้า เต็มยศ จักรี สายสร้อย จุลจอมเกล้า
๒๑	๑๗.๐๐ น. ๑๗.๐๐ น.	ทูตเฝ้า ราชอุทยานสโมสร์	พระที่นั่งจักรี สวนศิवालย์	เต็มยศ จักรี ครึ่งยศ ประทับ ราชอิสริยาภรณ์

นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับบัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า การพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ให้กำหนดดังต่อไปนี้

วันที่ ๑๙ กันยายน เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
มายังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขึ้นมุขหน้าพระอุโบสถ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทน

พระองค์ทรงรับคำถวายพระพรแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของบรรพชิตญวนและจีน แล้ว
 คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขึ้นพระอุโบสถ ประทานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรง
 ประเคนผ้าไตรกับย่ามแก่พระสงฆ์ราชาคณะและเปรียญ ๕ รูป ทรงจุดเทียนบูชาพระพุทธรูป
 มณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรรณี และพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แล้วทรงจุดเทียนเครื่อง
 นมัสการและเทียนบูชาเทพคานพเคราะห์ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์นวัคคหายุสมธัมม์ ไห
 บูชาเทพคานพเคราะห์ แล้วคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ออกจากพระอุโบสถขึ้นปราสาท
 พระเทพบิกร ประทานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการถวาย
 บังคมสมเด็จพระบรมมหาราชเจ้า แล้วคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มาพระที่นั่ง
 อมรินทร์วินิจฉัย โปรดให้อาลักษณ์ อ่านประกาศตั้งสมณศักดิ์จบแล้ว ทรงประเคนสุพรรณบัฏ
 หิรัญบัฏกับเครื่องสมณศักดิ์และไทยธรรม พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญชัยมงคลคาถา พนักงานพระ
 ราชพิธีประโคมฆ้องชัย แตรวง แตรฝรั่ง และเครื่องดุริยางค์เสร็จแล้ว สมเด็จพระราชาคณะ
 และพระราชาคณะที่ได้รับพระราชทานฐานันดรใหม่ถวายอนุโมทนา แล้วส่งภารินีมนต์พระสงฆ์
 ๖๐ รูปซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเข้าในพระที่นั่ง ประทาน
 คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงประเคนผ้าไตรกับย่ามแก่พระสงฆ์ ๖๐ รูป พระสงฆ์ออก
 ไปครองผ้า ประทานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุดเทียนเท่าพระองค์ เทียนพระมหา
 มงคลและเทียนบูชาพระพุทธรูป เทวรูปพระเคราะห์ พระสงฆ์ครองผ้าเสร็จกลับเข้านั่งอาสน
 ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์งานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ ๒๐ กันยายน ตั้งแต่เวลา ๙ นาฬิกา จนเวลา ๑๖ นาฬิกา เจ้าหน้าที่จัดที่สำหรับ
 ผู้ที่จะมาลงพระนามและนามถวายพระพรในวันพระบรมราชสมภพ ไว้ดังนี้

- (๑) ที่พระมหามณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง พระบรมวงศานุวงศ์และ
 ข้าราชการองครักษ์พระบาทฝ่ายใน
- (๒) ห้องรับแขกศาลาว่าการสำนักพระราชวัง พระบรมวงศานุวงศ์และหม่อมห้าม
- (๓) ห้องรับแขกศาลาที่ทำการสำนักงานราชเลขาธุการในพระองค์ คณะทูต
 รัฐมนตรี ประธานและรองประธานสภาผู้แทนราษฎร และเจ้าพระยา
- (๔) ห้องแดงศาลาว่าการสำนักพระราชวัง
 ข้าราชการสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
 ข้าราชการสำนักนายกรัฐมนตรี
 ข้าราชการกระทรวงเกษตรธิการ

ข้าราชการกระทรวงการคลัง

ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย

มนตรีเทศบาลและสมาชิกเทศบาล

(๕) ห้องโถงศาลว่าการสำนักพระราชวัง

พ่อค้า คฤหบดี

ข้าราชการสำนักราชเลขาธุการในพระองค์

ข้าราชการสำนักพระราชวัง

(๖) ห้องเขียวศาลว่าการสำนักพระราชวัง

ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ

ข้าราชการกระทรวงธรรมการ

ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม

ข้าราชการกระทรวงเศรษฐการ

ข้าราชการกระทรวงกลาโหม

หญิง ลงนามแห่งเกี่ยวกับชายที่มาด้วย ถ้ามาตามลำพังปฏิบัติอนุโลมฝ่ายชาย

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ถวายพรพระ จบแล้ว ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ในงานนี้ แล้วทรงจุดเทียนเครื่องสังเวท โหรอ่านประกาศเทวดา พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน ครั้นเสร็จแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องทรงธรรม สมเด็จพระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนามงคลวิเศษกัณฑ์ ๑ จบแล้ว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้วประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราชทานราชสังกตวัตถุมีเงินตรา กับผ้าห่มแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่สูงอายุ

เวลาเที่ยงวัน ทหารบก ทหารเรือยิงปืนใหญ่เฉลิมพระชาติดิยราชอิสริยยศ

เวลา ๑๖ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย โปรดให้อาลักษณ์อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งพระอิสริยยศกิติพระราชวงศ์จบแล้ว ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิม และพระราชทานพระสุพรรณบัฏแก่พระราชวงศ์ พรหมมณเฑาะว์สังข์ พนักงานพระราชพิธีแกว่งบัณเฑาะว์ประโคมฆ้องชัย แตรวงดนตรีฝรั่งและเครื่องดุริยางค์ แล้วประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จะได้พระราชทานราชอิสริยาภรณ์ และเครื่องอิสริยยศ

เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
ณ ท้องพระโรงกลาง คณะทูตต่างประเทศเฝ้านำคำถวายพระพรวันพระบรมราชสมภพถวาย

วันที่ ๒๑ กันยายน เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มายังสวน
ศิवालย์ ในพระบรมมหาราชวัง ในงานพระราชอุทยานสโมสร์ ที่ทรงพระกรุณาโปรดให้เชิญเสด็จ
พระบรมวงศานุวงศ์ ผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ ข้าราชการองครักษ์พระบาท สมเด็จพระเจ้าผู้แทนราษฎร
และสุภาพสตรี มาสโมสร์สนับบาตรับพระราชทานเลี้ยงน้ำชาเครื่องว่าง ในการพระราชพิธีเฉลิม
พระชนมพรรษา

การแต่งกาย

วันที่ ๑๙ กันยายน เย็น เจริญพระพุทธมนต์ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ สายสะพาย

ขัตติยราชอิสริยาภรณ์มหากัรี

วันที่ ๒๐ กันยายน เช้า เลี้ยงพระ แต่งเครื่องแบบเต็มยศสายสะพายราชอิสริยาภรณ์

จุลจอมเกล้า

บ่าย ตั้งพระอิสริยยศกิติ์ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประทับราชอิสริ-
ยาภรณ์ สายสะพายขัตติยราชอิสริยาภรณ์มหากัรี สวม
สายสร้อยราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

เย็น ทูตเฝ้า มีเฉพาะแต่เจ้าหน้าที่ แต่งเครื่องแบบเต็มยศ สาย
สะพายขัตติยราชอิสริยาภรณ์มหากัรี

วันที่ ๒๑ กันยายน เย็น ราชอุทยานสโมสร์ แต่งเครื่องแบบครึ่งยศ ประทับราช
อิสริยาภรณ์ฝ่ายในอนุโลมอย่างฝ่ายหน้า

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

บ้านจินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

ลายพระหัตถ์เวรณบัลลงวันที่ ๑๕ กันยายน มาถึงหม่อมฉันเมื่อวันที่ ๑๘ โดยเรียบร้อย
ตรงกับกำหนดตามเคย

เพิ่มเติมความตอบจดหมายเวรณบัลก่อน

เมื่อหม่อมฉันส่งจดหมายเวรฉบับลงวันที่ ๑๔ กันยายนไปถวายแล้วมานึกขึ้นว่า พระปรมาภิไธยที่เป็นภาษาจีน เช่นว่า “แต่สุด” เป็นต้นนั้น เห็นจะเกิดขึ้นสำหรับใช้กับคำแปล พระราชสาส์นคอกกระมัง เพราะรัฐบาลจีนก็อ่านต้นพระราชสาส์นไทยไม่ออก รัฐบาลไทยก็อ่านต้นพระราชสาส์นจีนไม่ออก ทั้ง ๒ ฝ่ายต้องเชื่อฟังตามคำที่แปลในเมืองไทย หรือว่าอีกอย่าง ๑ คำแปล กลับเป็นหนังสือสลักสำคัญยิ่งกว่าตัวพระราชสาส์น ก็ตามประเพณีโบราณจดหมายที่มีไปมาถึงกันย่อมประทับตราเจ้าของจดหมายเป็นสำคัญทั้งจีนและไทย ผิดกันแต่ตราของไทยใช้รูปภาพต่าง ๆ ตราของจีนใช้ผูกตัวอักษรแสดงชื่อเจ้าของจดหมายเป็นตรา คำแปลพระราชสาส์นเป็นภาษาจีนเป็นหนังสือสำคัญคงกล่าวมาแล้ว คำแปลที่เขียนส่งไปเมืองจีนกับพระราชสาส์นจึงต้องมีตราประทับให้จีนเชื่อถือ เหตุนี้น่าจะเป็นมูลที่ทำให้พระราชลัญจกรแสดงพระปรมาภิไธยด้วยตัวอักษรจีน (ที่เรียกว่าตราโลโต) สำหรับประทับหนังสือคำแปลพระราชสาส์นควม ๑ สำหรับประทับคำแปลศุภอักษรเจ้าพระยาคลังทวง ๑

คิดถึงออกผู้แปล การแปลพระนาม เช่นว่า “สมเด็จพระบรมบพิตรพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา” เป็นคำภาษาจีนดูยากเต็มที โดยเฉพาะจะต้องให้ตัวหนังสือน้อยตัวและให้จีนเข้าใจด้วยเป็นพันวิสัยที่จะทำอย่างอื่นได้จึงใช้วิธี (อย่างพระยาโชฎิก (พัก) ว่า) “เลือกคำที่ดี” ตามภาษาจีนมาผูกเป็นพระปรมาภิไธยในลายพระราชลัญจกร ความยากของผู้แปลยังมีต่อไปถึงแปลตัวพระราชสาส์นซึ่งใช้คำภาษาสูงและเรียบเรียงสำนวนอย่างเพริศพิริ้งในภาษาไทย การที่แปลคงเป็นอย่างถอดเอาแต่เนื้อความไปแต่งใหม่ตามความรู้และความสามารถของผู้แปล ใคร ๆ แปลก็แทบหงายท้องทั้งนั้น

เครื่องราชูปโภคประทับมุกสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๑ นั้น มีข้อสังเกตอย่าง ๑ ที่คงอยู่ในพระราชมนเทียรต่อมาแต่ ๒ สิ่ง คือพระแท่นเศวตฉัตร สิ่ง ๑ กับกระดานพิง สิ่ง ๑ นอกจากนั้น คือพระแท่นบรรทม ตู้พระภาษา (ดูเหมือน ๒ ใบ) กับตู้พระสมุค ๒ ใบ ย้ายเอาไปไว้ที่หอมนเทียรธรรมทานอง “ปล่อยพระพุทธรบาท” ทั้งนั้น จะเป็นเพราะเหตุใดขอให้ทรงวินิจฉัยดูที่ย้ายพระแท่นบรรทมมาใช้เป็นพระแท่นมณฑลพิธีที่มหาปราสาทนั้น หม่อมฉันจำได้ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ หรือที่ ๗ นั้นจำไม่ได้แน่

เรื่องเบ็ดเตล็ดที่ป็น

หมื่นนี้กิจการต่าง ๆ ที่เมืองมลายู Malaya (อังกฤษเขาหมายรวมทั้งเมือง สิงคโปร์ ปีนัง มะละกา บรูไน และเมืองแขกมลายูทั้งปวงเรียกเป็นคำเดียว) กำลังมีกิจการอันเนื่องด้วย

เกิดสงครามในยุโรปเป็นพื้น แต่กิจการเหล่านั้นไม่กระทบกระเทือนถึงพวกหม่อมฉัน อยู่กันเป็นปรกติอย่างแต่ก่อน มีกระเทือนถึงวัตรปฏิบัติแต่บางอย่าง คือ

แต่ก่อนหม่อมฉันเคยรับแต่หนังสือพิมพ์ Straits Echo ซึ่งออกประจำวันเวลาเช้า เดี๋ยวนี้ต้องรับหนังสือพิมพ์ Penang Gazette ซึ่งออกเวลาบ่ายเพิ่มขึ้นด้วย ต้องอ่านหนังสือพิมพ์วันละ ๒ เวลาเพื่อจะรู้ข่าวสงครามอย่าง ๑ เพื่อจะรู้ข้อบังคับต่าง ๆ ที่รัฐบาลเมืองมลายูประกาศตั้งขึ้นเกี่ยวแก่ผู้ที่อยู่ในอาณาเขตนี้อย่าง ๑ แต่ก่อนหม่อมฉันเคยรับหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์กับหนังสือพิมพ์ภาษาไทยบางอย่างส่งมาจากกรุงเทพ ฯ สัปดาห์ละ ๒ ครั้ง แต่เดี๋ยวนี้ไปรษณีย์ไทยไม่ส่งหนังสือพิมพ์ภาษาไทยมาเมืองมลายู จะเป็นเพราะเหตุใดไม่ทราบ ก็เป็นอันไม่ได้เห็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยตั้งแต่สัปดาห์ที่ล่วงมา

รัฐบาลเมืองมลายูเขาเอาใจใส่ในเรื่องสงวนเสบียงอาหารมาก ถึงประกาศกำหนดราคาให้พวกพ่อค้าขายของที่เป็นอาหารและร้องฟ้องเอาโทษคนขายขึ้นราคามาหลายรายแล้ว

แต่ของที่ต้องสั่งมาแต่ต่างประเทศรัฐบาลสัญญาแต่ว่าจะจัดการมิให้นมกลักขาคตลาด แต่ของสิ่งอื่นหม่อมฉันได้ฟังคำอธิบายของพวกฝรั่งนายห้าง เขาว่าอย่างไร ๆ ของก็ต้องขึ้นราคา และของบางอย่างที่ไม่จำเป็นแก่การเลี้ยงชีพอาจจะขาดตลาดก็เป็นได้ เพราะในเวลามีสงครามเช่นนี้บริษัทประกันภัยเพิ่มอัตราค่าประกันภัยขึ้นถึง ๑๐๐ จน ๑๕๐ เปอร์เซ็นต์ คนเดินเรือก็เรียกค่าจ้างเพิ่มขึ้นเพราะต้องเสี่ยงภัยถึงชีวิตของเขา เจ้าของเรือและพ่อค้าส่งของก็ต้องสิ้นเปลืองมากขึ้นต้องหาทางได้มาชดใช้ พวกเจ้าของเรือจึงขึ้นค่าระวางกับทั้งอัตราค่าโดยสาร (ได้ยินว่าค่าโดยสารเดี๋ยวนี้ขึ้นถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์แล้ว) ส่วนพวกพ่อค้าที่ส่งของมาขาย ต้องเสียเงินเพิ่มขึ้นเท่าใด ก็ต้องเอาจำนวนเงินนั้นมาเฉลี่ยเพิ่มในราคาสินค้า ราคาสินค้าก็จำต้องแพงขึ้นอยู่เอง ใช่แต่เท่านั้นพวกนายห้างยังต้องพิจารณาต่อไปว่า สินค้าสิ่งใดเมื่อเพิ่มราคาแพงขึ้นแล้วจะมีคนซื้อหรือไม่ สิ่งใดเห็นว่าจะไม่มีใครซื้อก็ไม่สั่งมา หม่อมฉันเข้าใจว่าราคาสินค้าต่างประเทศในกรุงเทพ ฯ ก็น่าจะแพงขึ้นด้วยเหตุอย่างเดียวกัน

มีกรณีแปลกที่รบกวนกันในคราวนี้ หม่อมฉันได้เห็นในหนังสือพิมพ์เรื่อง ๑ (จริงเท็จอยู่กับผู้กล่าว) ว่ากองบินของพวกโปลกองหนึ่งไปพบกองบินของเยอรมันมากกว่า พวกเยอรมันเข้าล้อมยิงนายเครื่องบินของโปล ๒ เครื่อง เห็นว่าจะหนีไม่รอดได้ กลับเอาเครื่องบินของตนเข้าชนเครื่องบินของนายกองเยอรมันหักตกดินด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย พวกโปลรอดได้คน ๑ คู่ก็น่าพิศวง แต่ก่อนมาเคยได้ยินแต่ว่าชนช้างเดี๋ยวนี้มามีชนเครื่องบินขึ้นแทน

หมูนี้นายผู้ฝนแรงฝนตก ๓ วันทั้งกลางวันกลางคืน เหตุเช่นนี้เคยมีมาแต่ก่อน ที่ประหลาดนั้น ถ้าถูกคราวฝนชุกเช่นนั้นนาฬิกาหยุด นาฬิกาของหม่อมฉันหยุดเกือบหมด หม่อมฉันปรารถนา

กับลูกว่าให้เอาไปให้ช่างเขาแก้ไข รอบอกว่านาฬิกาป่วยเป็นหวัดเท่านั้น พระองค์หญิงประเวศ
เธอได้วิธีรักษาหาย ด้วยเอานาฬิกาออกอาบแดด หม่อมฉันให้เอาออกอาบแดดในเวลาเช้าสัก
ชั่วโมงหนึ่งก็กลับเดินได้อย่างเก่า เขาว่าเป็นเพราะอากาศชื้นเข้าไปทำให้น้ำมันที่เครื่องจักรคันชัก
มิให้จักรเดิน อาบแดดถูกไอร้อนพอน้ำมันละลายเครื่องจักรไม่มีอะไรเหนียวรั้งก็กลับเดิน ดู
ชอบกลอยู่จึงทูลมา

กรรมก็กรรมแล้วแต่จะโปรก

กึ่ง ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๘๒

กราบทูล สมเด็จพระยาตำราญฯ ทราบฝ่าพระบาท

ลายพระหัตถ์เวร ลงวันที่ ๑๔ กันยายน ได้รับประทานแล้ว ไม่มีรอยคัดของบีก
กระต่ายออก เหมือนลายพระหัตถ์ฉบับก่อนเช่นกราบทูลมา มีแต่ตราประทับว่าผ่านการตรวจแล้ว
เห็นจะเป็นอันเชื่อว่าไม่มีความร้ายอยู่ในนั้น ก็ดูก็เห็นนอกเขว่าลำบากมาก หนังสือคงมีทั้งร้อย
ไม่ใช่น้อยฉบับ ถ้าตรวจหมดก็เปลืองแรงเต็มที คงจะเป็นภัยเหตุนั้น เมื่อฉบับใดไม่สงสัยว่า
จะมีความร้าย ก็ให้ผ่านการตรวจไปเสียได้โดยไม่คัดของ

สนองลายพระหัตถ์

พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ที่ทรงพระเมตตาตรัสเล่าถึงพระบรมราชาธิบาย ใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชลัญจกรประทับพระราชสาส์นไปเมืองจีน นึก
ไปไม่ถึงนั้น กราบทูลแต่ตามลำพังใจที่คิดเห็น เอาเป็นแน่ได้ตามที่ทรงพระดำริสงสัย ในเรื่อง
พระราชลัญจกรอันมีคำจีนว่า “เก๋ - เม่ง” นั้น คิดทำขึ้นเพื่อประทับหนังสือนำ ถึงตังกเมือง
กึ่งตั้งและลัญญาทั้งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถูกต้องทีเดียว ถ้าไม่คิดทำสำหรับประทับไป
เมืองจีนแล้วจะทำทำไม ในเมืองไทยก็ไม่มีที่ใช้ ประกอบทั้งที่ขนานพระปรมาภิไธยเป็นจีนด้วย
ได้คิดเหมือนกันว่าทำไมจึงต้องขนานพระปรมาภิไธยเป็นจีน แล้วก็คิดได้ว่าจำเป็น ไม่ใช่อย่างผูก
ชื่อเป็นภาษามครโดยไม่จำเป็น เช่นแต่งเรื่องชินกาลมาลินีเป็นต้นนั้นเลย เพราะหนังสือจีนเขียน
คำต่างประเทศไม่ได้ พักลุด ยังต้องเป็น “กุด - เก๋ - ลึง” พระราชลัญจกรรุ่นหลังนี้ คงจะได้คิด

แก้ไขไม่เหมือนกับรุ่นก่อนด้วยไค้บทเรียนที่เกิดด้วยร้อยความมาแล้ว การที่ขุนานพระปรมาภิไธย จนถึงทำพระราชลัญจกรขึ้นนั้นจะว่าเตรียมไม่มีมูลก็ไม่ได้ ด้วยเมื่อเล็ก ๆ เคยได้ยินข่าวว่ามีการ ทวงก้อง แล้วได้ปรึกษาในที่ประชุมเกาซิด ตกลงว่าไม่ควรส่งก้องไปอย่างแต่ก่อน การเตรียม จึงล้มไป จะว่าเป็น “กินกา” แท้ที่เดียวก็หาได้ไม่

เหตุทั้งนี้ทำให้นึกแปลออกไปถึงตรา “เก๋-เม้ง- - ยี่อ่อง” ได้ด้วยเป็นทางปฏิบัติ ตึกมาแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินเหมือนกัน ครั้งนั้นวังหลวงส่งก้อง วังหน้าก็ส่งด้วยส่วนหนึ่งเหมือนกัน จึงเลยเป็นธรรมเนียมให้เตรียม ทำตราขึ้นไว้ด้วย

การแปลหนังสือนั้นยากนักยากหนา ต้องได้คนรู้หนังสือทั้งสองภาษามาแปล จึงจะ ได้คำแปลที่ค้อย่างถูกต้อง ถ้าได้แต่คนรู้ ๆ ปลาย ๆ มาแปล “เจริญทางพระราชไมตรี” ก็เป็น “ก๊วย” ไป ตามประสาที่คนแปลนึกคำได้ ยิงก็เสียอีกที่ไม่ผิดความ เคยเห็นคำแปลต้นภาษาอังกฤษเขาว่าเชิญไปเอาเรือลงน้ำ แต่แปลว่าเชิญไปกินกลางวัน นั้นผิดความมากมายไปกว่า เสียอีก

ไขความ

ตามที่กราบทูลมาในหนังสือเวรฉบับก่อน เรียกตุ้มกุ่มกุ่มหนึ่งว่าตุ้มพระสมุคนั้น เป็นนิก เรียกเอาเอง ไม่ใช่มีใครบอก ด้วยนึกถึงคำรายา ซึ่งเรียกว่าคำราช้างที่ จึงเห็นควรว่าช้างที่จะ ต้องมีหนังสือหลายอย่างสำหรับทรงในเวลาเข้าที่พระบรรทม ก็เมื่อมีหนังสือมากแล้วก็ควรมีตุ้ม เก็บ ตุ้มกุ่มกุ่มนั้นเป็นชุดเดียวกันกับพระแท่นบรรทมมุก จึงทักเอาว่าเป็นตุ้มที่เก็บพระสมุคช้างที่ ลายที่ตุ้มนั้นทำดีเหลือเกิน ดูเพลินจนจำฝีมือได้ ที่เกล้ากระหม่อมเรียกว่าครุตุ้มกุ่มนั้นก็เพราะตุ้มนี้ ด้วยไม่ทราบว่ามันครุผู้ให้ลายท่านชื่อไร ชื่อตั้งให้ท่านอย่างนี้มีหลายชื่อ เช่นครุวัดเชิงหวาย นั้นได้ตุ้มฝีมือท่านมา ด้วยสมเด็จพระวันรัตน์ (ทิต) ให้ ท่านบอกว่าได้มาจากวัดเชิงหวายกรุงเก่า จึงได้เรียกชื่อว่าครุวัดเชิงหวาย อันฝีมือครุวัดเชิงหวายนี้ ฝ่าพระบาททรงรู้จักดีทรงจำได้แม่น ย่าทีเดียว นึกขึ้นไปเห็นตุ้มลายรัตนเจ้าทั่วตระฆัง เป็นฝีมือครุตุ้มกุ่มเขียน ตั้งใจจะเขียนเอาอย่าง ครุวัดเชิงหวาย แต่ทำไปได้ประมาณ ๓๐ เซนติเมตรก็ต้องเลิก หันกลับไปทำตามฝีมือของท่าน เอง นึกขึ้นที่ว่าครุตุ้มกุ่มท่านแข็งเป็นทอง แม้กระนั้นก็ยังเลียนอย่างครุวัดเชิงหวายไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะได้แก่ตัวมาแล้ว ตั้งใจจะเขียนเลียนอย่างแต่ไม่เหมือนกันก็กว่าฝีมือเราอ่อน แต่ที่จริง ท่วงทีการทำนนั้นของใครก็ของใคร จะเลียนกันหาได้ไม่ นอกจากนี้ยังมีครุบานมุกอีก นั้นหมายถึงผู้ที่ให้ลายบานมุกทั่ววัดบรมพุทธาราม และวิหารพระชินราช นี่ว่าด้วยช่างเขียน ส่วนช่างปั้น

ก็มีอีกคนหนึ่งเกล้ากระหม่อมเรียกว่าครุฑา นั้นเพราะได้หัวโขนฝีมือท่านมา เป็นหัวทศกรรฐ์ เขาหลงรักคำไว้ทั้งหัว ไม่ได้ปิดทองเขียนสี เพราะว่าเก่าจนสีไม่ไ้แล้ว ซ่อมแซมปะปะตั้งไว้บูชาเป็นครุฑาเท่านั้น ฝีมือครุฑานี้พบในที่อีกหลายแห่ง สันนิษฐานได้ว่าเป็นช่างครั้งรัชกาลที่ ๑ อีกมือหนึ่งเกล้ากระหม่อมเรียกว่าครุฑหน้ากาก เพราะได้ฝีมือของท่านมา เดิมเป็นหัวโขนทศกรรฐ์ แต่พังหมดแล้วยังเหลือแต่ใบหน้าครุฑหน้ากาก มือนี้ไม่เห็นที่ไหนอีกเข้าใจว่าเป็นคนครั้งกรุงเก่า อีกมือหนึ่งเกล้ากระหม่อมเรียกว่าครุฑพิราพ เพราะท่านทำหัวโขนหัวพิราพไว้หลายตัว พบฝีมือท่านบ่อย ๆ สันนิษฐานว่าเป็นช่างครั้งรัชกาลที่ ๒ ต้องขออภัยโทษแก่ท่านผู้เป็นครุฑเหล่านี้ ที่ตั้งชื่อให้ท่านแต่พอเรียกเข้าใจ ค่ายไม่ทราบที่ท่านชื่ออะไรหรือเป็นที่อะไรจริง ๆ

การทำพนักพระแท่นเศวตฉัตรทั้งสององค์ใหม่ ซึ่งกราบทูลด้วยเห็นว่าเป็นรุ่นรัชกาลที่ ๓ นั้น จะทำเปลี่ยนเพราะพนักเก่าเตี้ยไปหรือสูงไปไม่ใช่เพราะทั้งให้ชำรุดเสียก็ได้เหมือนกัน

เฉลิมพระชนมพรรษา

ตามที่กราบทูลไว้ ว่าในการเฉลิมพระชนมพรรษา ถ้าเห็นอะไรละเอียดกว่าหมายกำหนดการใบพิมพ์ อันได้ส่งมาถวายแล้ว จะกราบทูลเพิ่มเติมมาให้ทรงทราบนั้น จึงจะกราบทูลต่อไปในที่ที่ได้เห็นและทราบ

วันที่ ๑๙ กันยายน ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงประเคนพระสุพรรณบัฏและหิรัญบัฏตั้งสมณศักดิ์ ๓ รูป คือตั้งสมเด็จพระสังฆราชรูปหนึ่ง ตามที่ได้ประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษาแล้ว กับตั้งพระพิมลธรรม วัดมหาธาตุเป็นสมเด็จพระวันรัตน์อีกรูปหนึ่ง กับตั้งพระธรรมดิลก วัดอรุณราชวรารามเป็นพระพิมลธรรมอีกรูปหนึ่ง กับเมื่อเวลาพระสงฆ์สวดมนต์มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อีกมาก จะกราบทูลจำเพาะแต่ผู้ซึ่งได้รับพระราชทาน ม.ส.ม. สองคน คือ พระยาศักดาคุณฤทธิ กับพระยาอภัยสงคราม

วันที่ ๒๐ กันยายน เวลาเพล เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้ว มีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่อไปอีก ผู้ซึ่งได้รับพระราชทาน ม.ส.ม. คนหนึ่ง คือ พระเวชยันต์รังสฤษดิ์ เวลาบ่ายไม่ได้เข้าไป เพราะฝนตกเข้าไปเวลาเช้าแล้ว และอากาศก็ครึ้มเครือ กลัวจะเจ็บ แต่สืบทราบว่าพระราชนายก มีหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร เป็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า พระราชทานตรา มีพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ป.จ. นางพิบูลสงคราม กับนางประดิษฐมนูธรรม ท.จ.ว. กับเครื่องยศ หม่อมเจ้าเผ่าเพ็ญพัฒน์ หม่อมเจ้ากัศตาวัส บุตรเจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน บุตรพระยาวิชิตรชลาธาร (เวกร) ๔ คน ต.จ.

อนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๐ นั้น หม่อมงามเข้าไปเซ็นชื่อถวายพระพรเฉลิมพระชนมพรรษา ออกสำเนาขออนุญาตเข้าไปในท้องพระโรงหน้าแห่งพระที่นั่งจักรพรรดิ เพื่อดูพระราชลัญจกรซึ่ง

เขียนไว้ที่บ้านและพระทวารพระที่นั่งจักรพรรดิมาบอก แต่มาบอกว่าไม่มี เป็นแต่ทาแดงไว้เฉยๆ
เกล้ากระหม่อมก็เข้าใจนึกเคืองตัวเองที่ว่าควรจะรู้ เพราะเมื่อรัชกาลที่ ๖ ได้รื้อทำซุ้มพระทวาร
เปลี่ยนแปลงใหม่ ตลอดจนถึงอัมจันทร์ด้วยทั้งหมด ควรหรือเอาการแก้ครั่งพระเจ้าเหมาละเมอ
อยู่ได้

ข่าวในกรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๑ กันยายน สำนักพระราชวังมีหมายมาบอกว่า พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช
สันพระชนม์ ณ วันที่ ๒๐ เวลา ๒๒.๑๕ น. ด้วยพระโรคพระวักกพิการ ชันษา ๗๒ กำหนดพระ
ราชทานน้ำสรงพระศพ วันที่ ๒๑ เวลา ๑๗.๐๐ น. แล้วแต่งพระศพลงพระโกศ เชิญขึ้นประดิษ-
ฐานไว้ ณ ตำหนักที่บางจาก พระราชทานผ้าไตร ๑๐ สดับปกรณ์ เกล้ากระหม่อมได้ส่งแต่น้ำไป
สรงพระศพ ตัวเองไปไม่รอด เพราะสำนักพระราชวังสั่งให้เข้าไปสวนคิวาลัย ในการอุทยาน
สโมสรงานเฉลิมพระชนมพรรษา รู้สึกว่าเธออยู่ได้ทนทานเป็นหนักหนา คนสมัยนี้เห็นจะไม่มีใคร
รู้สึกว่ามีพระองค์เจ้าพร้อมอยู่ในโลกนี้เลย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

ทูล สมเด็จพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์เฝ้าบรรพตลงวันที่ ๒๒ กันยายน นั้นแล้ว ลายพระหัตถ์ฉบับนี้
ทำให้หม่อมฉันเกิดความยินดีแปลกกับลายพระหัตถ์เฝ้าบรรพตก่อนอยู่บ้าง โดยปรกติพวกไปรษณีย์
เขาเคยเอาลายพระหัตถ์มาส่งวันจันทร์เวลาเช้าราว ๘ นาฬิกา เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๕ นี้ เขาก็เอา
เมลล์มาส่งตามเวลาเช่นเคย แต่หนังสือที่เอามาส่งมีแต่หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์หาไม่มีลายพระหัตถ์
เฝ้าบรรพตเลย จึงเกิดความรำคาญใจถึงออกปากแก่ลูกว่า “นี่อย่างไรเสด็จจ้าวจึงไม่มีลายพระหัตถ์
มาตามเคย” ไม่มีใครทายเป็น หม่อมฉันก็ต้องทอครุระ จนเวลาบ่ายพวกไปรษณีย์จึงเอาลายพระ
หัตถ์เฝ้าบรรพตมาส่ง ไม่มีรอยเปิดของก็คิดเหตุว่าที่ส่งมาช้าคงเป็นเพราะหนังสือในเมลล์มีมากด้วยกัน
เขาพบลายพระหัตถ์เข้าไปไม่ทันส่งตอนเช้า ที่ไม่เปิดของนั้นคงเป็นคังทรงพระดำริว่าเป็น
เพราะเขายกให้เราเป็น “ปาปะมุตติ” จดหมายหลานหม่อมฉันมีมาในคราวเมลล์เดียวกันอีกฉบับ ๑
เขาก็ไม่เปิดของเหมือนกัน

สนองลายพระหัตถ์

เรื่องที่ไทยเลิกจี้เมืองจีนนั้นหม่อมฉันทราบเรื่องพอจะทูลได้ แต่จะต้องตั้งต้นย้อนไปกล่าวถึงประเพณีที่จีนรับชาวต่างประเทศ ณ เมืองกึ่งตั้งเสียก่อน คือ ในการที่รัฐบาลจีนกำหนดให้ชาวต่างประเทศไปค้าขาย แต่ที่เมืองกึ่งตั้งยังมีข้อบังคับอีกหลายอย่าง เป็นต้นแต่ห้ามมิให้ชาวต่างประเทศซื้อขายกับราษฎร ในการนั้นรัฐบาลจีนตั้งพ่อค้าไว้ ๔ คน เรียกว่า “ก๊วห้าง” (ภายหลังเพิ่มขึ้นอีก ๒ คน แต่คงเรียกว่า “ก๊วห้าง” อย่างเดิม) ในเมืองเรามีรูปภาพจีนเขียนกระจากใส่กรอบ เป็นรูปเรือนหลายหลังเรียงกัน แต่ละหลังมีเสาชักธงต่างประเทศไว้ข้างหน้าเรือนนั้นคือรูป “ก๊วห้าง” ที่จีนเขียน บรรดาประเทศต่าง ๆ ที่ไปค้าขายต้องไปว่ากล่าวกับนายห้างคนใดคนหนึ่ง ในพวกเก๊าห้างนั้นให้รับเป็นเจ้าจำนำ ชาวต่างประเทศเอาสินค้าไปขายต้องขายแก่นายห้างของตน นายห้างเป็นผู้ซื้อเอาไปจำหน่ายแก่ราษฎร สินค้าที่ชาวต่างประเทศใคร่จะซื้อมาจากเมืองจีนก็ต้องให้นายห้างของตนไปเที่ยวหาซื้อจากราษฎรมาขายให้ตามประสงค์ วิธีนี้ เลยใช้ตลอดไปจนถึงการเมืองกึ่งตั้งเช่นทุกต่างประเทศไปถึงเมืองกึ่งตั้งจะพูดจาตรงไปยัง ตังตัก (Viceroy) ภาคกว้างตั้งไม่ได้ต้องให้นายจ้างเจ้าจำนำของประเทศนั้น ทำเรื่องราว petition เสนอความต่อตังตัก ๆ ว่ากระไรต่อพวกทุกก็มีคำสั่งแก่นายห้างให้มาบอกทุก จนรัฐบาลจีน ณ กรุงปักกิ่งสั่งลงมาว่าให้รับทุกแล้วทุกจึงติดต่อกับรัฐบาลจีนเท่านั้นไป การที่มีหนังสือถึงกันในการการระหว่างประเทศก็ต้องส่งหนังสือผ่านทางนายห้าง เช่นหนังสือของรัฐบาลจีน ตังตักก็มอบให้นายห้าง “ปุนก้ง” ซึ่งเป็น เจ้าจำนำของไทยส่งมายังกรุงเทพ ฯ หนังสือของรัฐบาลไทยก็ส่งไปถึงนายห้างให้นำไปส่งต่อตังตัก

จะทูลอธิบายถึงเรื่องไทยเลิกจี้เมืองจีนต่อไป ในหนังสือพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ มีว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทูตไทยไปเมืองจีนครั้งแรกเมื่อปีขุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ซึ่งเสด็จเสวยราชย์นั้น เพื่อบอกข่าวเปลี่ยนรัชกาลและขอหองต่อพระเจ้ากรุงจีนตามอย่างแต่ก่อนกับทั้งให้ไปเช่นพระศพพระเจ้ากรุงจีนเตาหวางซึ่งสิ้นพระชนม์ในหมื่นนั้นด้วย แต่ทูตไทยครั้งนั้นได้ไปแต่เพียงเมืองกึ่งตั้ง เพราะพระเจ้ากรุงจีนฮ้อของมีรับสั่งมาว่าในราชสำนักกำลังไวทุกข์ไม่รับแขกเมืองทุกก็ต้องกลับมา ต่อมาอีกปี ๑ ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๕ ทูตไทยไปอีกครั้ง ๑ ครั้งนี้ได้ไปถึงกรุงปักกิ่งและได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงจีนฮ้อของสำเร็จกิจที่ไปแล้ว ขากลับเมื่อทูตเดินทางกลับมาจากปักกิ่งถูกพวกโจรไต้เผิงปล้นกลางทาง มาจีนหงผู้เป็นท່องสื่อใหญ่ตาย และชิงเอาเครื่องราชบรรณาการที่พระเจ้ากรุงจีนตอบแทนกับทั้งสมบัติพัสดุของพวกทูตไปหมด แต่นั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ก็มีโปรดให้ทูตไทยไปเมืองจีนอีก

ถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียประเทศอังกฤษทรงตั้งให้เซอร์จอห์น เบาริงเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นมาเจริญทางไมตรีกับไทย และทำหนังสือสัญญาอย่างใน

ระหว่างประเทศที่เป็นอิสระมีศักดิ์เสมอกัน แล้วฝรั่งชาติอื่นก็มาทำทางไมตรีกับเมืองไทยเช่นนั้น อีกหลายประเทศ การที่ไทยทำทางไมตรีกับฝรั่งต่างชาติเช่นว่ามา ชัดกั้กับประเพณีที่ขอหอง พระเจ้ากรุงจีนเมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่ในเมืองไทย และที่ไปจ้มนก้องพระเจ้ากรุงจีน ๓ ปีครั้งหนึ่ง อันตกเป็นฉายาประเทศราชมาแต่ก่อน แต่ในเวลานั้นก็ยังไม่มีความเห็นว่าควรจะแก้ไขอย่างไร เพราะจีนเกิดรบกับฝรั่ง ครั้งที่ ๒ จีนแพ้ ถึงเสียกรุงปักกิ่งแก่กองทัพอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อเสร็จสงครามกับฝรั่งแล้ว พวกโจรไต้เผงก็ขึ้นขบถแพร่หลายใหญ่โตถึงตั้งเมืองนำกึ่งเป็นราชธานี ขึ้นอีกกั้ ๑ รัฐบาลจึงต้องรบพุ่งปราบปรามพวกไต้เผงอยู่อีกหลายปีจึงสงบลงจลาจลในเมืองจีน

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๐๕ ทังตักกวางตั้งให้ขุนนางจีนคน ๑ ชื่อเนี่ยมฉิม เชิญพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงจีนอภัยเรือสำเภาเข้ามาถึงกรุงเทพฯ หนังสือสำคัญซึ่งจีนเนี่ยมฉิมนำมาครั้งนั้น เป็นพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงจีนข้าของซึ่งสิ้นพระชนม์แล้วเขียนแต่เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๐๒ ประกาศการกระทำชาวยุค ฉบับ ๑ เขียนเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔ ประกาศตั้งเจ้าโอรสราชโอรส พระองค์เป็นรัชทายาท ฉบับ ๑

พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงจีนองค์ซึ่งได้รับรัชทายาทบอกข่าวพระเจ้าข้าของสิ้นพระชนม์และตั้งรัชกาลใช้ศักราชใหม่ ฉบับ ๑ เป็นแต่พระราชสาส์นอย่างแถลงการณ์ทั้ง ๓ ฉบับ มีหนังสือตังตักกวางตั้งเป็นแต่นำส่งพระราชสาส์นมายังเจ้าพระยาพระคลัง ๓ ฉบับ มีจดหมาย นายห้างปูนกั้ซึ่งเป็นเจ้าจำนำของไทยมายังเจ้าพระยาพระคลังด้วย ๒ ฉบับ ฉบับ ๑ เป็นแต่ฝากฝังขุนนางจีน (ที่จริงก็จะเป็นอย่างกรมการคน ๑) ซึ่งเชิญพระราชสาส์นมา แต่อีกฉบับ ๑ ทวงก้องที่ไทยควรจะส่งแต่มิได้ส่งมา ๓ งวต และให้แต่งทูตไปเฝ้าพระเจ้ากรุงจีนองค์ตามประเพณี

หม่อมฉนเคยไต้ยันท่านผู้ใหญ่เล่า (จะเป็นท่านผู้ใดลืมไปเสียแล้ว) ว่าขุนนางจีนที่เข้ามาคราวนั้นมาทำสิ่งหนาทอ้างว่าตัวเป็นราชทูตจำทูลพระราชสาส์น ถึงจะให้เปิดพระทวารกลางรับในวันเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น แต่ข้างฝ่ายไทยเราเป็นแต่ให้แต่พระราชสาส์นตามประเพณีไม่ยอมรับขุนนางจีนคนนั้นเป็นราชทูต เป็นแต่ให้พระยาโชฎีการับรองเลี้ยงดู

การที่ปรึกษากันในรัฐบาลครั้งนั้น พิจาระห์เหตุเหมือนจะมีผู้เห็นว่าควรแต่งทูตไปจ้มนก้องจีนอย่างแต่ก่อนมา นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะไม่มีผู้อื่นอีกก็คนนักที่เห็นว่าถ้าไปจ้มนก้องจีนจะทำให้เสียฐานะของเมืองไทยที่ประเทศอื่น ๆ ยอมรับว่าเป็นอิสระเสมอกันทั่วไปแล้ว ที่สุดลงมติให้แต่พระยาโชฎีกามีจดหมายถึงนายห้างปูนกั้ให้ไปแจ้งความต่อตังตักว่า ได้แต่พระราชสาส์นและได้นำความในจดหมายของตังตักกราบบังคมทูลแล้ว ส่วนข้อที่นายห้างปูนกั้ทวงก้องนั้น พระยาโชฎีกาตอบไปยังนายห้างว่าไม่ได้นำความกราบบังคมทูล เพราะเมื่อทูตไทยไปครั้งก่อนถูกโจรปล้นเจ้าเมืองกรมการก็จับใจไม่ได้ ฟังข่าวต่อมาก็ได้ทราบว่าเป็น

เมืองจีนเกิดรบกับฝรั่ง และเกิดขบถใหญ่หลวง ถ้าให้ทูตไทยไปก็เห็นจะไปเป็นอันตรายในระหว่างทางจึงให้งดเสีย ถ้าเมืองจีนราบคาบเรียบร้อยเมื่อใดจึงจะคิดอ่านแต่งทูตให้ไปเจริญทางพระราชไมตรี แต่นั้นจีนก็มีได้ทวงกองทัพจนตลอดรัชกาลที่ ๔

ถึงรัชกาลที่ ๕ จะเป็นปีไหนไม่มีอะไรจะสอบที่นี้ แต่มีเค้าอยู่ว่าเป็นเวลาเมื่อวังหลวงกับวังหน้าตีกันแล้ว และมีเคาซิลออฟเสตอยู่ในเวลานั้น กองราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๑๘ นายห้างปูนกุ่มมีจดหมายมาถึงกระทรวงการต่างประเทศ ว่าตั้งตึกภาคกว้างตั้ง (เห็นจะเป็นคนใหม่ที่เพิ่งมารับตำแหน่ง) สั่งให้ทวงกองทัพจะอ้างว่าเมืองจีนเรียบร้อยราบคาบ แล้วตอบจดหมายพระยาโชฎีกที่มีไปในรัชกาลที่ ๔

หม่อมฉันเคยได้ยินคำเล่าเมื่อภายหลังว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาทกลงกับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์แล้วว่าจะทำอะไร แต่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ อยากจะลองตีพวกเคาซิลออฟเสต กราบทูลขอให้มีพระราชดำรัสปรึกษาเจ้านายผู้ใหญ่กับเคาซิลออฟเสตให้ทำความเห็นถวายเฉพาะตัวทุกคน ว่าควรจะไปจี้มก้องเมืองจีนตามประเพณีโบราณต่อไปหรือไม่ มีผู้รวมความเห็นที่กราบบังคมทูลสนองครั้งนั้นไว้ หม่อมฉันได้สำเนาเอาไว้ในหอพระสมุด ๒ ฉบับ เจ้านายมีกรมพระราชวังบวร พระองค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรปักษ์ พระองค์ ๑ เห็นไม่ควรไปจี้มก้องทั้ง ๒ พระองค์ ความเห็นพวกเคาซิลฯ ต่างกันเป็น ๒ ฝ่ายเห็นควรไปจี้มก้องฝ่าย ๑ เห็นไม่ควรไปจี้มก้องฝ่าย ๑ แบ่งกันในพวกสมัยเก่ากับสมัยใหม่ มีนาพิศวงอยู่ ๒ คน คือเจ้าพระยารัตนบดินทร เวลานั้นดูเหมือนจะยังเป็นพระยาราชวานานุกูล ซึ่งใครๆ เห็นว่าเป็นคนชั้นเก่า ออกความเห็นเป็นเด็ดขาดว่าไม่ควรไปจี้มก้อง แต่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เวลานั้นเห็นจะยังเป็นพระยาราชสุภาวดี ซึ่งวางตัวเป็นคนสมัยใหม่กลับเห็นว่าควรจะไปจี้มก้อง เป็นเหตุให้ได้ชมคน ๑ ถูกติคน ๑ เพราะไม่มีใครคาดว่าจะเป็นเช่นนั้น

ครั้งนั้นยุติให้พระยาโชฎีกฯ มีจดหมายไปถึงนายห้างปูนกุ่ม ให้ออกตักตวง ถ้าจะให้ทูตไทยไปเมืองจีนก็ต้องให้ไปขึ้นบกที่เมืองเทียนจินเหมือนทูตฝรั่งจึงจะไป แต่นั้นจีนก็ไม่ทวงกองทัพต่อมา

ต้องหยุดเขียนเพียงนี้ เพราะถึงวันพุธกำหนดจะต้องส่งไปรษณีย์ให้เขาตรวจทันส่งเมลวันศุกร์ เรื่องอื่นจะทูลสนองต่อไปในจดหมายเวรฉบับหน้า

ควรมิการแล้วแต่จะโปรด

๑๖ ๒๖ ๒๗

บันทึกเรื่อง ความรู้ต่าง

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒

พระยาอนุমানราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ได้รับแล้ว จะตอบลงข้อต่อไปนี้

คำ ตะกอน มีเพื่อนอยู่ที่ ชะตะกอน อันอยู่ในน้ำ ตามคำเพื่อนนั้นก็สองให้เห็นว่า คำ ตะกอน ในชื่อ ชะตะกอน หมายถึงผงสกลปรก คือชี้เท่า คำ ชะตะกอน ก็ตรงกับ ฐานเผา

ท่านจะต้องทำความเข้าใจแยกออกเป็นสองภาค ตามที่เป็นอยู่บัดนี้ คือที่เผาภาคนึง กับหลังคาครอบที่เผาอีกภาคนึง ที่เผา นั้น รานม้า ฐานเผา ตารางชะตะกอน จิตกาธาร อะไร เหล่านี้เป็นสิ่งเดียวกันภาคนึง หมายถึงกองพื้น หากยกเรียกไปต่างๆ กลายเป็นยศ กับหลังคาครอบที่เผาอีกภาคนึง ท่านเข้าใจว่าหลังคาแบนเป็น ปรว หลังคาอย่างใด ๆ แต่ปลูกโคกเดียว เป็น โรงทิม และถ้ามีอะไรล้อมก็เป็น เมรุ นั้นเป็นถูกแล้วตามลักษณะ แต่คำเหล่านั้นมากลบบกลาย ใช้กันเป็นยศไปเสียแล้ว จะเรียกตามลักษณะก็ขัดข้อง เช่นประเพณีแห่งพระบรมศพ เคยทำ พระจิตกาธารตั้งในพระเมรุทอง และพระเมรุทองอยู่ในพระเมรุใหญ่อีกทีหนึ่ง เข้าใจว่าเพื่อกัน แดดฝนไม่ให้ทำอันตรายแก่พระเมรุทองเสียไป ที่จริงพระเมรุทองนั้นแหละคือพระเมรุ มาเมื่อ ครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า พระบรมศพแห่งพระองค์ ไม่ต้องทำพระเมรุใหญ่ ให้ทำแต่พระเมรุทอง โดยพระราชดำรัสสั่งเช่นนั้นก็เพื่อจะตัดการใช้จ่าย ให้น้อยลง และไม่ให้เปลืองแรงแก่ผู้คนด้วย ครั้นถึงงานพระบรมศพเข้าจริงก็ได้ปฏิบัติกันตาม พระราชดำรัสสั่ง แล้วเป็นธรรมเนียมทำต่อมา ถึงครั้งพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ก็การที่มีแต่เมรุทองไม่มีอะไรล้อมนั้น จะเรียกไปตามลักษณะว่า พระโรงทิมทอง เห็นจะขัดข้องเป็นไปไม่ได้ ต้องเรียกไปตามยศตามสมัยที่คนทั้งหลายเขาเรียกกัน คำว่า โรงทิม ต้องปล่อยให้ตายหายสูญไป อย่าลืมว่าที่เราพูดกันถึงอะไรเป็นอะไรนั้นเป็นพูดกันถึงมูลเหตุแห่ง สิ่งนั้น แต่แล้วที่หลังคำเหล่านั้นเลื่อนมาเป็นยศไปหมด จะหันกลับไปเรียกตามมูลเหตุเห็นจะ ขว้างโลก

ขอบใจท่านที่บอกชี้แจงเพิ่มเติมไปให้ทราบว่า โรงพิมพ์โดยตรงเป็นแบบทางกรุงเทพมหานคร ไม่ใช่ทางอีสาน ทำความเข้าใจให้แก่ฉันชัดเจน แต่เห็นว่าแม้โรงทางอีสานจะทำยอดเป็นธง ก็จะเป็นไรไป คุเป็นประเพณีที่ได้อยู่

ดูบ ที่ฉันเคยทราบว่าเป็นประทุนนั้น ลางที่เขาถือเอาประทุนเรืออันหนึ่ง ซึ่งยกขึ้นจากเรือด้วยไม่ต้องการแล้วมาใช้ก็ใช้ได้ อย่างไรก็ดี การทำดูบก็คือ ทำห้องอย่างหนึ่งซึ่งจะทำอย่างไรก็ได้สุดแต่จะสะดวก จะถือเอาเป็นหลักหาได้ไม่ หลักอยู่ที่แคบเล็กนั้นเป็นแน่นอน อันการทำอะไรที่เป็นประทุนนั้นเห็นจะมีหลัก ฉันเคยได้ยินชาวโคราช เขากล่าวโทษชาวบางกอก ที่ไปให้อย่างการแก่ประทุนเกวียนเป็นแก่งอย่างรุดแก่งในกรุงเทพฯ เขาว่าไปเข้าบุกปากก็พังหมด เหตุที่เกวียนทำประทุนนั้นก็เพื่อจะฝ่าแขนงไม้ให้ลัดลู่ไปได้ คิดดูก็เห็นจริง สิ่งที่ทำเป็นประทุนมี เกวียน กุบช้าง เรือ ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งเดินทาง ที่ระรานกับแขนงไม้ทั้งนั้น อันคำอะไรที่ผิดแผกกันไปแต่ความลงกันนั้น ย่อมเป็นไปด้วยเหตุหลายอย่าง มีเสียงซึ่งมาต่างถิ่นมากกว่าอื่น ที่แต่งแก่ในถิ่นเดียวกันก็มี เช่นเอา กะ เป็น กระ เอา กระ เป็น กรร เป็นต้น แต่ก็แก้กันไปด้วยความเข้าใจผิดเป็นพื้น ไม่ได้ตั้งใจจะผูกแก้ให้ต่างกัน

ภาษาอริยิก เดิมมีสระน้อยนั้นเป็นแน่ ดังเช่นฉันได้เล่าให้ท่านฟังแล้วในเรื่อง สลิล ที่มีสระมากออกไปนั้นเกิดเติมเข้าที่หลัง

คำว่า อรชร มาแต่ อุชฺฐ นั้นสงสัย ไม่สู้ลงใจเชื่อ

เรื่องแต่งศพนอนใส่หีบ กับ แต่งศพนั่งใส่โกศ เชื่อว่าประเพณีทางเมืองเราแต่งนอนใส่หีบมาก่อน แต่งนั่งใส่โกศมาทีหลัง คิดว่าแน่ที่อ่านหนังสือเก่าก็พบแต่ใส่หีบ และที่ใส่โกศก็ถือกันว่าเป็นศักดิ์สูง จึงสันนิษฐานว่าใส่โกศเป็นของมาทีหลัง แต่เป็นปริศนาอยู่ที่ว่ามาเมื่อไร จำอย่างไรมานี้ ซึ่งเป็นทางต้องการรู้ยู่บัดนี้

ข้อที่ว่าการประจุอังคารในสถูปเป็นแบบไทย การลอยอังคารเป็นแบบพราหมณ์นั้น เห็นว่าพูดถูก แบบลอยอังคารนั้นคิดลากเอาไปเข้าแบบเผาศพ แล้วกวาดอังคารลงแม่น้ำคงคา อย่างที่ทำกันอยู่ในอินเดีย ขอให้ท่านสังเกตชื่อวัดปทุมคงคา จะเป็นตั้งใจลากเอาแม่น้ำที่ตรงลอยอังคารหน้าวัดนั้นให้เป็นแม่น้ำคงคาไปหรือไม่

รายต้นเรื่องพระลอ อันมีคำว่า รอนลาวขาว เป็นอาทินั้น เขาแต่งสรรเสริญไทยว่าชนะลาวต่างหาก เรื่อง พระลอ เป็นเรื่องในท้องถิ่น จะมีมาแต่เก่าก่อนเมื่อไรก็ได้ เขาจะเก็บเอาเรื่องบรมสมกัลป์มาแต่งก็จะเป็นไรไป ไม่เห็นจะเกี่ยวข้องอะไรกับรายเมืองต้นซึ่งแต่งปะหน้าไว้เลย คำในเรื่อง พระลอ ที่ว่า จบเสริจมหาราชเจ้า นิพนธ์ คิดว่าต่อเติมเข้าที่หลัง เป็นการ

คาดคิดของผู้เขียน ว่าใครเป็นผู้แต่ง คำ มหาราชเจ้า จะหมายถึงใครก็ไม่ทราบ แต่ที่ว่าเป
พระเจ้าแผ่นดินไม่ใช่คนสามัญ ถูกชอบกลหนักหนา ถ้าแต่งอะไรเป็นลิลิตแล้ว ขึ้นต้นจะต้อง
กล่าวชมเมือง ถ้าแต่งเป็นฉันท์แล้ว ขึ้นต้นจะต้องไหว้ทวาทา ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น พิจารณาก็ไม่
เห็นมีจำเป็นอย่างไร นอกจากเขาอย่างกันเป็นแพแชนเท่านั้นเอง อันคำฉันท์นั้นไม่ควรแก่จะนำ
มาใช้ในภาษาไทยเลย

ท่านถามถึง โคลง กลอน ร่าย ลิลิต ในทางที่จะแปลเอาความนั้นขัดข้อง โคลง ถ้า
แปลก็ว่าโยกเยก ไม่ได้เรื่องอะไร มาแปลกันเป็น ครุโกล ก็มี ครุโกล ก็มี ก็ไม่ได้ความอะไร
ทั้งนั้น ฉันนึกเห็นแต่ว่า โคลง ที่จะใช้เป็นบทร้อง จึงมีที่บังคับเอกโทไว้ เพื่อไม่ให้ขัดกับเสียง
เพลง แต่สังเกตโคลงเก่าๆ ก็ไม่สู้แน่ ที่ขาดเอกโทไปก็มี เช่น บาทสามแห่งโคลงบทหนึ่งในเรื่อง
พระลอ ว่า สองศรีสมบุรณ์บง กษมาศ ภูเอย นั้นก็ไม่มีเอก กับที่โทเป็นคำตายไปก็มี เช่นโคลง
สุภาษิต เรียกเรื่องนั้นว่าอะไรก็ลืมเสียแล้ว ในบาทสองมีว่า สงฆ์สวดวินัยปติ ปาติโมกข์ แต่ก
เป็นคำที่เสียงต่ำเหมือนถูกโท ยิ่งสนับสนุนความเห็นที่ว่าเปบทร้องหนักขึ้นเสียอีก กลอน ถ้าจะ
เทียบกับคำที่มีไช้อยู่ก็เป็นสลักขจัดประทุหน้าต่าง ไม่ได้เรื่องอะไรอีกเหมือนกัน แต่ตามเข้าใจกัน
ทั่วไปก็เปว่ามีคำคล้อง ร่าย ท่านเทียบว่าได้แก่ ร่าย คือ คำร่าย เห็นว่าถูกแล้ว ที่จริงกลอน
หรือร่ายก็เปอย่างเดียวกัน ลิลิต ท่านคิดว่ามาแต่ ลิลิต นั้นงามแล้ว ลิลิต ก็คือแต่งโคลงกับร่าย
ปนกัน ไม่แปลกอะไรไป จะว่าที่แท้ในสี่ชื่อนั้นก็เป โคลง กับ ร่าย สองอย่างเท่านั้น ส่วนที่
ว่าอะไรมาแต่ไหน และอะไรมาก่อนมาหลังนั้น เอาไว้ให้คนชำนาญพงศาวดารเขาพูด

ท่านพูดถึงนิทานใน เรื่อง ๑๒ เหลี่ยม ท่านจับได้ว่าเปนิทานอาหรับ พอดีกันกับที่ฉัน
ได้พระคำรัสชี้แจงของสมเด็จพระยาจารย์มา ว่าได้เคยโปรดให้ศาสตราจารย์เซเคต์สอบนิทาน
ใน เรื่อง ๑๒ เหลี่ยม นั้น พบว่าพระนามพระเจ้าแผ่นดินในนิทานนั้น โดยมากต้องกันกับพระนาม
พระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย และวงศ์กษัตริย์เปอร์เซียก็เคยครองอินเดียมาด้วย ฉันรู้อย่างไรก็บอก
มาให้ท่านทราบอย่างนั้น เพื่อการพิจารณา อันนิทานในหนังสือใด ๆ จะถือว่านิทานเปของ
ประเทศไหนแล้วหนังสือจะเปของประเทศนั้นไม่ได้ แท้จริงนิทานที่เอามาแต่งหนังสือใด ๆ ย่อม
จะหยิบเอาที่ใกล้มือ ถ้าจะสังเกตแต่เพียงว่านิทานเปของทางแขวงไหน ต้นหนังสือก็คงใกล้กัน
กับแขวงนั้นย่อมพอจะเปได้อยู่ พระศพพระเจ้าเนาวสุวานที่กล่าวว่าตั้งเผยพระองค์อยู่นั้น
มาต้องกันกับศพพระเจ้าญวนเข้าสมาธิตายที่เขาตั้งเผยไว้ ตามที่ท่านว่าเขาทำด้วยวิธีใดให้ภ
แห่งไปฉนั้น

โรง มีความหมายว่าปลูกกับพื้นดิน เรือน มีความหมายว่ายกพื้นขึ้นสูง โรงที่เป
อย่างตึกถมพื้นสูงขึ้นนิดหนึ่งแต่พอกันน้ำไหลเข้าไปและ เหมือนพระที่นั่งอมรินทร์ก็ถมพื้นสูงขึ้น

นิกหนึ่ง ขึ้นเพียงสองก้าวก็ถึงพื้น เขาว่าพระที่นั่งอมรินทน์นั้นเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ เป็นเสาโปร่ง เพิ่งมาทำฝาขึ้นในรัชกาลที่ ๓ เขาว่าท้องพระโรงในประเทศอินเดียก็โปร่ง และมีพื้นเตี้ย ๆ เหมือนกัน

คาด กับ เกี้ยว ท่านสอบได้เป็นมีความหมายว่าผูกเหมือนกัน ประกอบทั้งคำอื่นอีกด้วย ฉันก็พอใจแล้ว แต่คำว่า *คาด* ไม่เป็นไปในความหมายว่าตี

รนาถ ท่านวินิจฉัยว่าเป็นของเรียงของลาด ฉันก็พอใจแล้วเหมือนกัน ทั้งทำให้สมนึกเข้าด้วยว่า รนาถบัพพาทย์ นั้นได้ชื่อมาแต่ รนาถเครื่องลาด มีที่ประทับอยู่นิคเดียวแต่ที่ท่านเข้าใจว่า รนาถ เป็นอันเดียวกับ กลอน แต่ที่จริงเป็นของคนละอย่าง กลอน นั้นเขาพาดตั้งตามจันทน์ไม้ตัวที่ประกบไว้ตีนกลอน จึงเรียกว่า *เชิงกลอน* ส่วน รนาถ นั้น เขาพาดยาวไปตามแปทบบนกลอนอีกทีหนึ่งเป็นคนละทิศคนละทาง ไม่ใช่อันเดียวกัน รนาถ ก็สำหรับแต่หลังคามุงกระเบื้องเท่านั้น ถ้ามุงจากหรือมุงแฝกก็ไม่ต้องมีรนาถ ใช้ผูกกับกลอนทีเดียว กลอน ก็มีลักษณะที่เรียงกันเป็นแถวไปเหมือนกัน ดังที่คำว่า กลอน จะหมายเปรียบด้วยกลอนหลังคานี้ก็ได้ คือเป็นคำเรียง ฉันลืมบอกแก่ท่านไปว่าฉันได้คำถามแก่พวกมอญ ว่าตะโพนมอญนั้นพวกมอญเขาเรียกว่า *บัตยา* เขาอธิบายให้ฟังเสร็จว่า คือ พาทย์ คำว่า พาทย์ เห็นว่าจะมาแต่ วาท คือคำร้องร้องจะมาก่อนอื่นหมด สิ่งอื่นได้ชื่อตามหลังร้อง

คำ กลาโหม ซึ่งฉันว่าตั้งขึ้นในแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถนั้น ก็ว่าไปตามที่พบหนังสือครั้งนั้น แต่หนังสือนี้จะเก็บความมาแต่ไหนอีกต่อหนึ่ง หรือใครจะเติมต่ออะไรเข้าอีกทีหลังก็ย่อมเป็นไปได้ทั้งนั้น ฉันไม่เถียงเลย

ข้อมหาทวีปในไตรภูมิ นั้นน่าสงสัย ชื่อ *อุตตรกูรู* แปลว่าเหนือกูรุนั้นก็อันหนึ่งแล้ว ข้ามี *บุพพวิเทห์* แปลว่า ทวนออกแห่งวิเทห์เข้าอีกด้วย ทางพราหมณ์ก็พูดไกลไปอีกทางหนึ่งแบบไหนก็เป็นคำกวีแต่งพูดเล่นตามสบายใจทั้งนั้น ใครไปหลงคิดตามเพื่อวินิจฉัยก็ที่จะเป็นบ้าที่ *เนี่ยคเบียน* ในนครมนกันก็เคยไปดู ที่อาบนํ้าสี่ทิศจำได้ว่ามีผิผจากหัวสัตว์อยู่อย่างหนึ่งที่เป็นหัวคน แต่จะแทนหัวสัตว์อะไร และทิศไหนเป็นหัวอะไรนั้นจำไม่ได้

วิธีปลงศพด้วยเอาไปให้แร้งกิน นั้น คิดจะไม่ประหลาด ศพพวกแขกฟาสีก็ทำอย่างนั้น แม้ป่าช้าในเมืองเราแต่แรกก็ทำศพเป็นสามอย่าง คือเอาไปทิ้งแล้วแต่อะไรจะกินนั้นอย่างหนึ่ง เอาไปฝังอย่างหนึ่ง เอาไปเผาอย่างหนึ่ง ที่ป่าช้าวัดสระเกษมีแร้งมาอยู่ประจำทีเดียว แปลว่ามากอยกินศพทั้ง ประเพณีอย่างนี้เห็นจะเป็นมาหลายประเทศ

ที่^๕เรื่องสวดมหาชัย ฉันเคยได้ยินว่ากรมหลวงวงษาทำบุญวันประสูติ สวดสองเตียงมหาชัย เตียงหนึ่ง *อุณหิสวิชัย* เตียงหนึ่ง *อุณหิสวิชัย* นั้นรู้เพราะเคยได้เห็นหนังสือ แต่ มหาชัย

นั้นไม่รู้ เคยได้ฟังมาก่อนก็เป็นสวดเล่นเขาตั้งต้นด้วย ชยันโต ว่าเป็นคำท้ายของสูตรมหาชัย แล้วร้อง ทัพไครยกมาเวลาศึก ต่อไปก็เล่นตลกหัวแหลกหัวแตกเอาแต่หัวเราะกันเท่านั้น ฟังไม่ได้เค้าในคัมภีร์ เห็นจะได้ฟังแต่เช่นนั้นมามากด้วยกัน จนครั้งหนึ่งสมเด็จพระยาจารย์ จักคนทีเคยสวดมหาชัยตามคัมภีร์ เข้าไปสวดถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงฟังนิคหนึ่ง จันก็พลอยได้ฟังด้วย สังเกตว่า คำสวดเป็นภาษาสัสมฤต จะเกินรูปเป็น อย่างไรก็ไม่เข้าใจ ทั้งสงสัยด้วยว่าเป็นภาษาสัสมฤตแล้วจะมาก่อกับ ชยันโต ซึ่งเป็นภาษามคธ ได้อย่างไรฉบับมหาชัยในหอสมุดมีหรือไม่ ถ้ามีท่านจะช่วยให้มหาบาเรียนเขาตรวจดู แล้วบอก ไปให้ทราบได้ จะขอขอบใจเป็นอันมาก

พรช

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๘๒

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ทรงพระเมตตาตรัส ประทานข้อความรู้หลายอย่าง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เคยทราบเกล้า ฯ ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ ล้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้

ในพจนานุกรมภาษามอญ-ไทย มีคำว่า บ้าด แปลว่าระนาด (จะนับภาษาอังกฤษของ หมอฮัลลิเคว่าเครื่องดนตรี) บ้านโกนจอก ว่ากลองวง (จะนับภาษาอังกฤษของหมอฮัลลิเคว่าฆ้อง วงเห็นจะถูกเพราะกลอง มอญว่า พอม) บ้าดเกีย ว่า ระนาดแก้ว บ้าดตลา ว่า ระนาดนางหง บ้าดเมะสอนสาด ว่าระนาด ๕ อย่าง (ในฉบับของหมอฮัลลิเคว่า มีกลองหน้าเดียว กลองสองหน้า กลองหนึ่งทั้งตัว ไม่ทราบเกล้า ฯ ว่ากลองชนิดอะไร เครื่องเป่าและเครื่องตี) บ้าดเวิง ว่าระนาด วง บ้าดลาด ว่าระนาดทองเหลือง ตามคำแปลเหล่านี้ คำ บ้าด ในภาษามอญ น่าจะหมายถึง เครื่องดนตรีทั่วไป ในฉบับของหมอฮัลลิเคว่า บ้าด มาแต่ ว่าทย ในสัสมฤต ข้าพระพุทธเจ้า เบิกคู้คำว่า วาทย ในพจนานุกรมสัสมฤตเป็นอังกฤษว่า ทำให้เกิดหรือเล่น เช่นเครื่องดนตรี ใน พจนานุกรมศัพท์ศาสตร์ว่า วาทย หมายถึงเครื่องดนตรีก็ได้ เป็นอันแน่ว่า พาทย มาจากสัสมฤต แปลว่าเครื่องดนตรี แต่แปลกที่ของไทยตามที่เข้าใจกันสามัญเรียก พาทย์ แต่เครื่องระนาด ส่วน

ของมอญตามตัวอย่างข้างบนนี้ ใช้ บัวด เรียกประกอบกับเครื่องดนตรีต่าง ๆ ได้ นอกจากเครื่องสาย

ข้าพระพุทธเจ้า พบเรื่องแต่งศพนั่งของอินเดียในหนังสืออังกฤษเล่มหนึ่งซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้คัดตัวอักษรและคำแปลเป็นภาษาไทยถวายมาในที่นี้ด้วย

Of another form of burial that in a crouched or sitting position India supplied many examples. It has been supposed to symbolise the prenatal position in the womb, or more probably it is a survival of the binding of the corpse to prevent the ghost from walking. In later times it seems to have been regarded as honorific the chief being buried in the posture he occupies at the tribal fire, or the ascetic teacher as he addresses his pupils. Crooke's page 129.

วิธีฝังอีกอย่างหนึ่ง มีตัวอย่างในประเทศอินเดียอยู่มาก คือให้ศพอยู่ในท่าคู้เข้าหรือในท่านั่ง เข้าใจกันว่า ที่ให้ศพอยู่ในท่าเช่นนั้น เป็นมีความหมายเหมือนกับท่าของการกที่อยู่ในอุทร หรือสวางที่ยังกว่านั้น จะเป็นประเพณีที่หลีกเลี่ยงมาจากเรื่องมัจฉพเพื่อไม่ให้เดินมาได้ในกาลต่อมา รุ่งหลังดูเหมือนจะถือว่าเป็นเกียรติยศที่จัดฝังผู้เป็นหัวหน้าในท่านั่ง เป็นอย่างนี้ อยู่ ณ ในพิธีกองกฐนของโคตรชาติหรือจัดฝังผู้เป็นอาจารย์นักบวชเป็นอย่างนี้สอนศิษย์

ข้อความนี้ เป็นได้เพิ่มเติมขึ้นว่า การแต่งศพนั่งแก่ผู้เป็นประมุขของหมู่ในอินเดีย ก็มี แต่เป็นของรุ่งหลัง น่าเสียดายที่ในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้กล่าวอะไรให้มากไปกว่านี้ เป็นแต่หมายเหตุให้ไปดูหนังสือ *Primitive Rites of Disposal of The Dead With Special Reference To India* by W. Crooke และในเรื่อง *Journal Anthropological Institute* เล่มที่ ๒๕ หน้า ๒๗๑ ซึ่งที่หอสมุดไม่มี เป็นอันได้ความว่าประเพณีแต่งศพนั่งที่กล่าวไว้ในหนังสือนี้ ใกล้เข้ามาทางของไทยอีกทางหนึ่ง เพราะใช้แต่งแก่ศพผู้เป็นประมุขและเพื่อเป็นเกียรติยศและเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นหลัง

พระยาเทวธรรมาธิราชบอกข้าพระพุทธเจ้าว่า ในพระราชนิพนธ์ทละครเรื่อง อีเหนา ตอนอีเหนามาเยี่ยมศพอัยกา มีกล่าวถึงทักษิณพระศพ ข้าพระพุทธเจ้าพลิกดูเรื่องอีเหนาตอนที่กล่าวนี้ ก็พบกล่าวถึงคำว่าทักษิณศพอยู่ ๕-๖ แห่ง คิดด้วยเกล้า ๆ ว่าคนเป็นเวียนศพซึ่งเป็นประธานเวียนขวาเห็นจะถูกต้อง เพราะเป็นการเวียนให้เกียรติยศแก่สิ่งที่เป็นประธาน ส่วนซีกศพเวียนซีกตะกอนเป็นเวียนซ้าย ให้กลับกับของคนเป็น แต่ไหนเวียนสามหาบจึงเวียนซ้ายเพราะในการเวียนครั้งนี้ เป็นการเวียนให้เกียรติยศแก่รัฐาตุซึ่งเป็นประธานในการเวียน

เมื่อเช้าวันที่ ๒๒ มีพิธีหล่อพระพุทธรูปสี่องค์จำลองที่สนามพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ข้าพระพุทธเจ้าดูเครื่องบัตร์พลีที่เขาตั้งสังเวยไว้บนฐานเพียงตา มีอยู่สองฐาน เป็นของโหรที่หนึ่ง ของช่างหล่อที่หนึ่ง ของโหรมีบายสีปากขาม กรวยกลางใส่ข้าวสุกปากหม้อหยิบมือหนึ่ง ยอดเสียบ

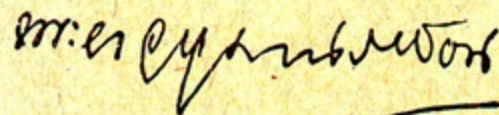
ฟองไข่เปิดต้มสุกแล้ว นอกนั้นมีบายสินมแมว ๓ อันบนยอดเสียบคอกมะลิ และมีรูปแมงจก ๓ ใบ และมีกล้วยน้ำว้างไว้ผลหนึ่ง ช่าง ๆ ชามบายศรีมีมะพร้าวอ่อนผลหนึ่งเดือนเปลือกนอกแต่ไม่เจาะปาก มีกล้วยน้ำไสพานหวี ๑ กับรูปและเทียน สิ่งเหล่านี้ตั้งไว้ชั้นบนของसानเพียงตา ส่วนชั้นล่างเป็นถาดใส่หัวหมูต้มสุกแล้ว พร้อมทั้งหางและขา सबเป็นท่อน ๆ วางไว้ด้วย และมีพริกแดงประดับ ส่วนของช่างหล่อเอาหัวหมูใส่ถาดไว้ชั้นบนของसान ส่วนชั้นล่างวางบายสีปากชาม เป็นการกลับกัน มีผัดกับของโหรที่มีกล้วยน้ำไสเป็นสามชั้นใส่ไว้ในชามบายศรีด้วย ส่วนกล้วยน้ำทั้งหวีไม่มี แต่มะพร้าวอ่อนเดือนเปลือกนอกและเจาะปาก นอกนี้มีขันน้ำมนต์ติดเทียนและรูป มีรูปห่อหนึ่ง เหตุที่วางถาดหัวหมูผัดชั้นกันเห็นจะเป็นเพราะขนาดถาดของช่างหล่อโตกว่าที่จะวางได้บนชั้นล่างได้สะดวก จึงได้เอายกเอาไว้ชั้นบนเสีย ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้า ๆ มา ในชามบายศรีมีเตงกวาสามชั้น กล้วยน้ำสามชั้น แต่ที่ทำครั้งนี้ เตงกว่าไม่มี กล้วยน้ำก็เอาวางไว้ทั้งผลหรือบิออกเป็น ๓ ก้อน เห็นจะเป็นการทำเลื่อนไปเสียแล้ว ทำไมจึงต้องมีกล้วยน้ำและเตงกว่า คิดด้วยเกล้า ๆ ก็ไม่เห็นเหตุ เพราะเตงกว่าและกล้วยน้ำก็ไม่ใช่ว่าเป็นอาหารตามปกติของไทยหรือเดิมจะเป็นกล้วยน้ำว่า แต่ทกคำว่า วัว เสีย จึงเหลือแต่กล้วยน้ำ ก็เข้าใจไปว่าเป็นกล้วยน้ำไทย ส่วนหัวหมู โหรบอกข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นของที่พราหมณ์ชอบ ซึ่งเป็นอธิบายขอไปที อย่างเดียวกับที่มีผู้อธิบายไว้ในหนังสือเล่มหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องหัวหมูบายศรีว่าหัวหมูเป็นของประเสริฐเปรียบเทียบกับพระอมตธรรมหรืออะไรอย่างนั้นข้าพระพุทธเจ้าจำไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นเหลวไหลจึงไม่ได้เอาใจใส่กับคำอธิบายเหล่านั้น คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า การพลีด้วยหัวหมูจะย่อมาจากหมูทั้งตัวจึงได้มีหางและขาไว้ด้วย อาจเป็นประเพณีสืบมาจากอีสานหรือพายัพก็ได้ เพราะชอบรับประทานเนื้อสุกร แม้แต่การเล่นที่เรียกกันว่า เสือกินวัว ก็เรียกว่า เสือกินหมู แต่ของอินเดียทางปัญจาปเรียกว่า เสือกินแพะ แสดงว่าต่างถิ่นมีสัตว์เลี้ยงอะไรก็กิน ก็เอาสัตว์ชนิดนั้นมาเรียก เรื่องสังเวทด้วยหัวหมูก็อาจมีเค้าอย่างเดียวกัน

เรื่องปรากรอบเชิงตะกอนเผาศพ ข้าพระพุทธเจ้าสอบลักษณะที่ทำในชนบทกลางแห่งว่าเป็นรูป ๔ เหลี่ยมผืนผ้ามี ๖ เส้า ล่างแห่งทำเป็น ๔ เหลี่ยมจัตุรัสมี ๖ เส้าเหมือนกัน แต่มีขนาดใหญ่ ซึ่งเมื่อวางโลงบนเชิงตะกอนแล้วหัวและท้ายโลงไม่ยื่นเลยออกมานอกเชิงตะกอนเหมือนที่ทำกันในกรุงเทพฯ เวลานี้ คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า เชิงตะกอนที่ทำในกรุงเทพฯ จะย่อลงมาจนวางโลงไม่ได้ตลอด คงเกิดจากจะกะเบียดกะเสียนเรื่องทำเชิงตะกอน แม้ย่อเชิงตะกอนลงมาแล้ว ก็ได้ทราบเกล้า ๆ ว่า แต่ก่อนนี้ยังตั้งเสาปราเป็น ๖ เส้า เพิ่งจะมาเป็น ๔ เส้าในเวลาไม่สู้ช้านี้เอง

ในการชำระปทานุกรม ถึงอักษร ข เกิดมีขัดข้องกันด้วยคำที่ขึ้นต้นด้วย ข ผันด้วยไม้เอก และ ส ผันด้วยไม้โท เช่น ช่อม และ ส่อม ช่อง และ ส่อง ควรจะใช้ ข หรือ ส กรรมการลงท่านอธิบายว่า ที่ถือเป็นหลักมาแล้ว คือ ถ้าเป็นกิริยาใช้พวกอักษรต่ำ ถ้าเป็นอักษรสูงใช้ที่เป็นนาม เช่น ช่อมแซม ช้อนส้อม เป็นต้น แต่ครั้นถึงลงคำก็ถือหลักนี้ไม่ได้ทีเดียว เช่น คอยท่า-ท่าหน้า ข้าพระพุทธเจ้านึกแปลกใจว่า ที่คำชำระคับเสียงกันมากอยู่เช่นนี้ น่าจะมีเหตุอะไรมาก่อนของเดิมจะมีระดับเสียงผิดกัน หากมาเลื่อนเสียงเหมือนกันในที่หลังก็ได้ เพราะไทยกลางถิ่น เช่น อาหม ก็มีพยัญชนะแต่เสียงสูง พยัญชนะเสียงต่ำไม่มี แต่เมื่อออกเสียงอาจผิดระดับเสียงกันก็ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงคำที่เป็นอักษรสูงและอักษรต่ำผันด้วยไม้โทและไม้เอก เลือกแต่ที่เห็นว่าจะเป็นคำไทยแท้ แล้วให้นายสุกอ่านออกเสียงดู คงได้ความว่า เสียง ข และ ค ตรงกันกับกรุงเทพฯ ถ้าเสียง ข' และ ค' ออกเสียงคล้ายเสียง ค แต่หางเสียงเป็นไม้ตรีนิดๆ ถ้าเสียง ข' เป็น ข' เสียง ค' เป็น ข' เป็นอย่างนี้ตลอดไปถึงพยัญชนะในวรรคอื่นที่เป็นอักษรสูงและต่ำ เมื่อเทียบคำว่า ถ้ำ-ท่าหน้า-คอยท่า ก็เป็น ถ้ำ-ท่าหน้า-คอยท่า ถ้ำแท้ เป็น ถ้ำแท้ ส่วน ข'เทา เป็น ข'เท้า หางเสียงเกือบเป็น เทา ทำให้ข้าพระพุทธเจ้านึกไปถึงคำว่า ข'เทา ที่ตรัสทักข้าพระพุทธเจ้ามา ถ้าถือเสียงอีสานเป็นแนวเทียบ คำที่ควรจะใช้เป็นอักษรสูงไม้โทหรืออักษรต่ำไม้เอก น่าจะถือเอาเสียงที่เขาอ่านเป็นคำเห็นจะได้ แต่ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่มีโอกาสสอบสวนเสียงทางพายัพและไทยถิ่นอื่นๆ ในคำไทย ช้อน แปลว่า ตี เขียนในหนังสือวรรณคดีเป็น ช้อน ก็มี ตรงกับเสียงทางอีสาน ส่วน ค้อน ว่า เขาออกเสียงเป็น ค้อน ลงคำ เช่น เช่น ไขว้ เส้นสาย ทางอีสานออกเสียงเป็น เส้น ทั้งสองคำ หากได้ออกเสียงผิดกันเหมือนกับคู่อื่นไม่ เป็นเรื่องที่เกิดด้วยเกล้าๆ ว่า ถ้าสอบสวนให้ได้ตลอดจะพบอะไรแปลกๆ อีกมาก

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายหนังสือ มหาทิพมนต์ ซึ่งมีบทสวด มหาชัย อยู่ด้วย มาในซองนี้ด้วยเล่ม ๑

การมีกรรมแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วดีดิวงส์

- กรมศิลปากร

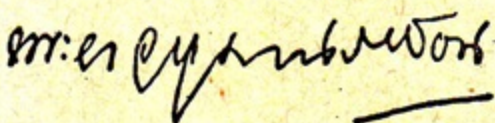
วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายหนังสือ วิจารณ์เรื่องประเพณีทำศพ เล่ม ๑ มาพร้อมกับหนังสือฉบับนี้ ความมุ่งหมายของข้าพระพุทธเจ้าจะรอเอาไว้ก่อน ยังไม่ตีพิมพ์เรื่องนี้จนกว่าจะได้ข้อความต่าง ๆ ทางจังหวัดต่าง ๆ ส่งมาให้ เพราะข้าพระพุทธเจ้าได้ขอร้องผู้รู้จักกันในหัวเมืองหลายคนให้ช่วยสืบสวน ยังไม่ทันจะได้มา บุตรสาวข้าพระพุทธเจ้าจะทำศพสามี มาเร่งเอาหนังสือเรื่องนี้จากข้าพระพุทธเจ้าในเวลากระชั้นหัน ข้าพระพุทธเจ้าจึงจัดแบ่งให้ตีพิมพ์ขึ้นพอให้ทันงาน เพราะยังไม่สู้เต็มใจจะให้ตีพิมพ์ทั้งหมด ด้วยยังขาดตกบกพร่องอยู่มาก การตีพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นเสมอต้นร้าง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะส่งไปให้คนรู้จักในต่างจังหวัดถือเป็นแนวทางสำหรับสอบสวนต่อไป ที่ตีพิมพ์เป็นอักษรตัวโตและตัวเล็ก ความประสงค์จะให้ข้อความในอักษรตัวโตเป็นอย่างตัวคาถา ส่วนข้อความในอักษรตัวเล็ก เป็นอย่างอรรถกถา ครั้นตีพิมพ์ไปบ้างแล้วก็เห็นข้อบกพร่องที่แยกกันไม่ออก แต่ว่าตีพิมพ์ไปบ้างแล้ว จึงต้องปล่อยไป ในเรื่องพิธีต่ออายุของภาคอีสานที่ทำไม้ค้ำไฟ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเดิมลงไปในเรื่อง ได้มีผู้บอกว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จสวรรคตก็ได้เคยทรงจัดให้มีขึ้น ว่ามีอยู่ในหมายรับสั่งข้าพระพุทธเจ้ากันแล้วยังไม่พบ ข้าพระพุทธเจ้าได้นำข้อความต่าง ๆ ที่ทรงเมตตาประทานมา ลงไว้ในหนังสือที่ตีพิมพ์หลายแห่ง ทั้งนี้ พระอาญาไม่พ้นเกล้า ฯ ขอรับพระบารมีปกเกล้า ฯ เป็นที่พึ่งสุดแล้วแต่จะทรงพระเมตตา

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

* * * * *

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒

พระยาอนุমানราชชน

เมื่อวันที่ ๒๑ นี้ ซายยาใจเอาหนังสือซึ่งท่านฝากไป ไปให้ ๒ ฉบับ กับห่อ ๑ เป็น
ร่างพจนานุกรมฉบับที่ ๘ ฉบับหนึ่ง กับหนังสือของท่านส่งสมุค เรื่องประเพณีทำศพ ฉบับ
หนึ่ง พร้อมทั้งสมุคเรื่องนั้นด้วย ชอบใจท่านเป็นอย่างยิ่ง

การตีพิมพ์หนังสือซึ่งไม่บริบูรณ์นั้นไม่เป็นไร เขากันถมไป เมื่อมีโอกาสตีพิมพ์
ใหม่ ตามที่ได้ตกแต่งเพิ่มเติมแล้วก็ทำได้ไม่ขัดข้อง มีแต่ดีขึ้นเท่านั้น แต่ในสมุคที่ท่านให้ไป
ฉันพูดอะไรแก่ท่านไม่ได้ ต้องอ่านให้ตลอดเสียก่อน ในการที่ฉันบอกอะไรแก่ท่าน จะเป็นทาง
ความคิดก็ดี เป็นทางกระทำที่เป็นมาแล้วจริงก็ดี ก็เพื่อให้ท่านทราบทั้งนั้น เมื่อท่านจะเก็บเอาไป
กล่าว ฉันก็มีแต่ดีใจ ไม่มีความรังเกียจเลย

ในร่างพจนานุกรมฉบับที่ ๘ พอดูก็เห็นคำ ผาด มีแปลไว้ว่าดี เช่น ผาดเกวี่ นึกก็
ชอบใจ เพราะฉันได้คิดเช่นนั้นมาแล้ว แต่ที่เขียนหนังสือถึงท่านเมื่อคราวก่อนไม่กล้าจะเขียน
ลงไป กลัวจะเป็นลากเอาคำ ข้าวตัง เข้าไปสู่ภาษามคร

พรหม

ตำนานสิงหนวัติกุมาร

ฉบับสอบค้น

ของ

มานิต วัลลิโกตม

(คัดจากนิคยสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๒ กรกฎาคม ๒๕๐๘)

๒๘๘. เหตุทั้งนั้นเขาก็ปรึกษาพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วก็ยกเอาโภชกแก่บ้านบูมผู้หนึ่งชื่อว่า ขุนล้งนั้นให้เป็นใหญ่แก่เขาทั้งปวง

๒๘๙. ศักราชได้ ๓๗๖ ตัวปีเมืองแก้ว เดือน ๘ ออก ๗ ค่ำวันอังคาร เขาทั้งหลายก็พร้อมกันสร้างเวียงลูกหนึ่งริมฝั่งน้ำแม่ของก้าตะวันตก มีหนะวันออกเวียงโยนกนครเก่า คือ ว่า เวียงอันจมไปแล้ว

๒๙๐. ครั้นสร้างบริบูรณ์แล้วก็ให้ขุนล้งตั้งอยู่เป็นใหญ่แก่บ้านเมืองแห่งเขา แล้วก็เรียกว่าเวียงปรีक्षा นั้นแล

๒๙๑. แด่นั้นมามหากษัตริย์เจ้าอันเสวยราชสมบัติเมืองโยนกนครเชียงแสนที่นี้ตั้งแต่ปฐมมีสิงหนวัติกุมารเป็นต้นมาตั้งให้เป็นเมืองพันธุสิงหนตินครลำดับสืบสายมาได้ ๔๕ ราชวงศ์และมาสิ้นเสียคราวนี้แล แด่นั้นไปภายหลังนางวศามหากษัตริย์ก็เป็นอันสิ้นสกุลลง

๒๙๒. ตั้งแต่นั้นต่อไปไพร่แต่งเมืองต่อไปแล

๒๘๘. ชาวเมืองโยนกนครที่ไม่ประสพอุทกภัยได้พร้อมใจกัน แต่งตั้งหัวหน้าบ้านบูม ชื่อ ขุนล้ง ขึ้นเป็นผู้ปกครอง

๒๘๙. จ.ศ. ๓๗๖ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๓๗๗ ตรงกับปีเถาะ พ.ศ. ๑๕๕๘ เดือน ๘ ข้างเหนือ=เดือน ๖ ข้างใต้ เวียงโยนกนครถูกน้ำท่วมล้นจมไปในคืนวันเสาร์ เดือน ๕ ต่อมาถึงวันอังคารขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ชาวเมืองได้รวมใจกันสร้างเมืองขึ้นใหม่อีกเมืองหนึ่งริมแม่น้ำโขงฝั่งตะวันตก และอยู่ทางทิศตะวันออกของเวียงโยนกเดิม

๒๙๐. เมืองใหม่นี้เรียกชื่อว่า เวียงปรีक्षा (นัยหนึ่งเรียกเวียงเบิกษา)

๒๙๑. จำนวนกษัตริย์ ๔๕ องค์นับเฉพาะที่ครองเวียงโยนกนคร (ดูบัญชีท้ายเรื่องหมายเลข ๑)

๒๙๒.

๒๔๔. ศักราชได้ ๓๗๘ ตัวปีกัดไล่ ขุนลั่นนั้น
ได้เป็นเจ้าเมืองแล้ว ก็ชักชวนไพร่
บ้านพลเมืองทั้งหลาย ก่อสร้างมหา-
เจดีย์กวมที่พระพุทธรเจ้ามานอน แล้ว
เอาเกศาธาตุบรรจุไว้ที่นั้น พระองค์
ทำนายว่าสถานที่นี้จักได้ชื่อว่า ธาตุ
เจ้าคอยขันนั้นแล ก็มีในที่จิมไกล์
เวียงแห่งตนนั้นแล กระทำเสร็จแล้ว
ก็ฉลองทำบุญให้ทานสำเร็จบริบูรณ์
เดือน ๖ เพ็ญวันศุกร์

๒๔๕. ศักราชได้ ๓๘๖ ตัวปีเมิงเป้า ขุนลั่น
กินเมืองมาได้ ๑๑ ปี ก็จตุตถายไปแล้ว

๒๔๖. ยังมีนายบ้านผู้หนึ่งชื่อว่า ขุนชาว ขึ้น
กินเมืองต่อไปได้ ๗ ปี ศักราชได้ ๔๙๒
ตัว ก็จตุตถายไปแล้ว

๒๔๗. ขุนหลานกินเมืองต่อไปได้ ๙ ปี ศักราช
ได้ ๕๐๐ ตัวปีลวงเมา ก็จตุตถายไป

๒๔๘. ขุนทานกินต่อไปได้ ๘ ปี ศักราช ๕๐๗
ตัวปีเมิงเล้า ก็จตุตถายไป

๒๔๙. ขุนตามกินต่อไปนานได้ ๑๐ ปี ศักราช
ได้ ๕๑๖ ตัวปีระวายชงำ ก็จตุตถาย

๓๐๐. ขุนทานกินเมืองต่อไปได้ ๕ ปี ก็จตุ-
ตถายไปแล้ว

๓๐๑. ขุนตมกินเมืองต่อไป ศักราชได้ ๕๒๐
ตัว กินนานได้ ๗ ปี ก็ตายไปแล้ว

๒๔๔. จ.ศ. ๓๗๘ ปีมะเส็ง ตรงกับ พ.ศ.
๑๕๕๙ ขุนลั่นเจ้าเมืองพร้อมกับราษฎร
ได้สร้างธาตุเจดีย์องค์หนึ่ง ทำบุญ
ฉลองสำเร็จเรียบร้อยในวันศุกร์ขึ้น ๑๕
ค่ำ เดือน ๖ (เดือน ๔ ข้างใต้) เรียก
ชื่อธาตุเจดีย์คอยขัน

เจดีย์คอยขันหรือคอยจันนี้อยู่ปากน้ำ
แม่คำริมแม่น้ำโขง ใต้ที่ว่าการอำเภอ
เชียงแสนลงมาประมาณ ๓ กิโลเมตร
เศษ

พระพุทธรเจ้าในที่นี้จะหมายถึง
พระยาพันธติ กษัตริย์องค์ที่ ๒ แห่ง
เวียงโยนกนคร และเกศาธาตุก็คงเป็น
เส้นพระศกของพระองค์

๒๔๕. จ.ศ. ๓๘๖ ปีฉลู ตรงกับ พ.ศ. ๑๕๖๗
ขุนลั่นปกครองเวียงปrikขามได้ ๑๐
ปีบริบูรณ์ ก็ถึงแก่กรรม

๒๔๖. จ.ศ. ๔๙๒ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๓๙๒ ตรงกับ
พ.ศ. ๑๕๗๓

๒๔๗. จ.ศ. ๕๐๐ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๐๑ ตรง
กับปีเถาะ พ.ศ. ๑๕๕๒

๒๔๘. จ.ศ. ๕๐๗ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๐๗ ปีจอ
ตรงกับ พ.ศ. ๑๕๕๘

๒๔๙. จ.ศ. ๕๑๖ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๑๖ ปี
มะเมีย ตรงกับ พ.ศ. ๑๕๕๗

๓๐๐. ขุนทานถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๑๖๐๑

๓๐๑. จ.ศ. ๕๒๐ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๒๐ ตรงกับ
พ.ศ. ๑๖๐๑

ขุนตมถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๖๐๗

๓๐๒. ขุนแดงกินต่อไปได้ ๕ ปี ศักราชได้ ๕๓๐ ตัว ก็ตายไปแล้ว	๓๐๒. จ.ศ. ๕๓๐ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๓๐ ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๑๑ ขุนแดงถึงแก่กรรม
๓๐๓. ขุนจันกินต่อไปได้ ๔ ปี ศักราชได้ ๕๓๓ ตัวตาย	๓๐๓. จ.ศ. ๕๓๓ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๓๓ ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๑๔ ขุนจันถึงแก่กรรม
๓๐๔. ขุนกงกินต่อไปได้ ๕ ปี ศักราชได้ ๕๓๗ ตัวตาย	๓๐๔. จ.ศ. ๕๓๗ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๓๗ ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๑๘ ขุนกงถึงแก่กรรม
๓๐๕. ขุนจอมกินต่อไปได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๕๔๑ ตัวตาย	๓๐๕. จ.ศ. ๕๔๑ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๔๑ ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๒๒ ขุนจอมถึงแก่กรรม
๓๐๖. ขุนชงกินต่อไปได้ ๓ ปี ตาย	๓๐๖. ขุนชงถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๑๖๒๔
๓๐๗. ขุนชิงกินต่อไปได้ ๘ ปี ศักราชได้ ๕๕๐ ตัว ปีระวบไจ้ ก็จุติไป	๓๐๗. จ.ศ. ๕๕๐ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๕๐ ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๓๑ ขุนชิงถึงแก่กรรม
๓๐๘. ขุนอิทธิกินต่อไปได้ ๔ ปี ตาย	๓๐๘. ขุนอิทธิถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๑๖๓๔
๓๐๙. ขุนสุทธกินต่อไปได้ ๕ ปี ตาย	๓๐๙. ขุนสุทธถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๑๖๓๘
๓๑๐. ขุนสุขกินต่อไปได้ ๒ ปี มาถึงศักราชได้ ๕๕๔ ตัวปีเบิกเสก ทั้งมวลได้ ๑๑ เช่น ขุนกินเมืองแล	๓๑๐. จ.ศ. ๕๕๔ ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๕๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๖๔๐

ขุนสุขครองเวียงปริกษา เมื่อ พ.ศ. ๑๖๓๘ อยู่มา ๒ ปี ตก พ.ศ. ๑๖๔๐ จำนวนขุนผู้ครองเมืองนั้นนับตามรายชื่อที่ปรากฏในตำนานได้ ๑๖ คน (ดูบัญชีท้ายเรื่องหมายเลข ๒)

๓๑๑. ตั้งแต่ศักราช ๑๑๑๘ พระวรวรชานนั้นมาตลอดถึงศักราช ๕๕๔ ตัวนี้ ชาติเชื้อชาติตียราชวงศ์มหากษัตริย์ แต่เช่นสิงหนวัติราชกุมารปฐมกษัตริย์ลำดับมานั้น ก็สิ้นสุดหม่นหมองบ่รุ่งเรืองมาแล	๓๑๑. นับตั้งแต่สิงหนวัติกุมาร พาไพร่บ้านพลเมืองอพยพเข้ามาสร้างเมืองอยู่ในแคว้นลานนา เมื่อ พ.ศ. ๔๓๑ มีเชื้อสายปกครองสืบมาจนเมืองถูกน้ำท่วมล่มจมลงไป ใน พ.ศ. ๑๕๕๘ รวมเวลา ๑๑๒๘ ปี ในตำนานเป็น ๑๑๑๘ ปี กลาดเคลื่อนไป ๑๐ ปี

ศักราช ๕๕๔ นี้ที่ถูกเป็น จ.ศ. ๔๕๔ เป็นปีที่สิ้นสุดเรื่องราวของเวียงปริกษาที่มีปรากฏในตำนาน และเป็นปีที่ ๒

ซึ่งขุนสุขได้ปกครองเมืองปรีक्षा ทั้ง
ยังไม่ปรากฏว่าสิ้นอายุขัย (ดูข้อ
๓๑๐)

๓๑๒. กล่าวร้องตำนานนิทานเมืองโยนกนคร
ทั้งมวลตั้งแต่ปฐมมูล สิงหนวัติราช
กุมารมาแต่เมืองราชกฤห์หลวงไทยเทศ
มาตั้งให้เป็น เมืองนาคพันธุสิงหนดิ
นคร ตลอดจนมาถึงพระพุทธเจ้าแห่งเรา
ได้ตรัสสัพพัญญุตญาณแล้วเสด็จมา
โปรดในที่นั้น จครันต่อมาก็กลายเป็น
เมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้าง
แสน ตลอดจนมาถึงทั้งเป็น เวียงปรีक्षा
และอยู่มาได้ ๕๓ ปีนี้แล

๓๑๒. เวียงปรีक्षाสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๘ มี
ขุนลังเป็นผู้ปกครองคนแรกมาจนถึง
ขุนสุข คนที่ ๑๖ ระบุศักราชเพียง จ.ศ.
๔๕๙ หรือ พ.ศ. ๑๖๔๐ คิดเวลาได้
๘๒ ปี แต่ในตำนานข้อนี้ว่า มีอายุมา
ได้ ๕๓ ปี สูงไปอีก ๑๑ ปี ตก พ.ศ.
๑๖๕๑ อาจจะเป็นระยะเวลาที่ขุนสุข
ได้ปกครองสืบมาจนถึงแก่กรรมก็ได้
และต่อจากนั้นเวียงปรีक्षाอันมีชาว
เผ่าไท—เมือง กงตกอยู่ในความ
ปกครองของพระยาเจืองฟ้าธรรมมิ
ราช* (พ.ศ. ๑๖๖๕—๑๗๓๕) แห่ง
เวียงทิวญนครเงินยาง (เชียงแสน)
ซึ่งเป็นบรรพบุรุษองค์หนึ่งของพระ
เจ้าเม็งราย

๓๑๒. ขุนผู้ครองเวียงปรีक्षा ๑๖ คนนี้ไม่
ปรากฏในตำนานว่าเป็นเครือญาติเกี่ยว
ดองกัน แต่ละคนอาจได้รับเลือกแต่ง
ตั้งขึ้นตามวัยวุฒิคุณวุฒิก็ได้ ถ้าเป็น
เช่นนั้นนับว่า เป็นการปกครองอย่าง
ระบอบประชาธิปไตยอันมีขึ้นในแคว้น
ล้านนาเมื่อระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖
—๑๗

๓๑๓. กล่าวตำนานเมืองโยนกนครราชธานี
ไชยบุรีศรีช้างแสนก็สิ้นห้องหนึ่ง แต่
เท่านั้นก่อนแล

๓๑๓. จบตำนานสิงหนวัติกุมารแห่งราชวงศ์
ไทเมือง

* คุต่านเชียงแสนในหนังสือพุทธธานุสรณ์พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๐

บัญชีหมายเลข ๑
ลำดับกษัตริย์ครองเวียงโยนกนคร

ลำดับ	พระนาม	พุทธศักราช	รัชกาลครองราชย์		เวลารัชกาล ปี	หมายเหตุ
			แต่	ถึง		
๑.	พระยาสิงหนตริราช	๔๓๑	—	—	๑๐๑	ใช้โบราณศักราชหรือปฐมศักราช
๒.	พระยาพันธนที	๔๓๒	๔๒	๗๑	๒๙	ได้รับยกย่องเรียก “พระ- พุทธเจ้าแห่งเรา”
๓.	พระยาอชุตราช	๔๖๑	๒๐	๑๒๐	๑๐๐	เริ่มใช้พุทธศักราชใน พ.ศ. ๔๖๑
๔.	พระมัยรายนราช	๖๖๐	๔๖	๙๗	๕๒	ไอรสชื่อไชยนารายณ์แยก- ไปสร้างเวียงไชยนารายณ์
๕.	พระองค์เชียง	๗๑๒	๕๘	๘๙	๓๑	เมืองมูล (เชียงราย)
๖.	พระองค์ชิน	๗๔๓	๖๑	๗๘	๑๗	
๗.	พระองค์คำ	๗๖๐	๕๘	๗๕	๑๗	
๘.	พระองค์เกิง	๗๗๖	๕๖	๕๘	๒	
๙.	พระองค์เกิงธิราช	๗๗๘	๔๒	๑๐๐	๕๘	
๑๐.	พระองค์ชาติ	๘๓๖	๗๑	๙๐	๒๐	
๑๑.	พระองค์เว้า	๘๕๕	๖๒	๘๑	๑๙	
๑๒.	พระองค์แว่น	๘๗๓	๖๓	๘๐	๑๗	
๑๓.	พระองค์แก้ว	๘๘๙	๕๘	๗๒	๑๕	
๑๔.	พระองค์เงิน	๙๐๓	๕๖	๗๑	๑๕	
๑๕.	พระองค์แว่น	๙๑๗	๕๒	๖๗	๑๖	
๑๖.	พระองค์งาม	๙๓๒	๕๐	๘๓	๓๓	
๑๗.	พระองค์ลือ	๙๖๕	๖๖	๘๓	๒๕	
๑๘.	พระองค์รวัย	๙๙๐	๕๘	๗๒	๑๕	
๑๙.	พระองค์เซิง	๑๐๐๖	๕๒	๖๙	๑๘	
๒๐.	พระองค์พัน	๑๐๒๓	๕๖	๗๑	๑๖	
๒๑.	พระองค์เกลลา	๑๐๓๙	๕๖	๗๒	๑๗	

ลำดับ	พระนาม	พุทธศักราช	รัชกาลของราชย์		เวลารัชกาล ปี	หมายเหตุ
			แต่	ถึง		
๒๒.	พระองค์ผิง	๑๐๕๔	๕๒	๗๑	๑๙	
๒๓.	พระองค์สี	๑๐๗๒	๕๔	๗๐	๑๗	
๒๔.	พระองค์สม	๑๐๘๘	๕๒	๖๖	๑๔	
๒๕.	พระองค์สวน	๑๑๐๒	๕๐	๖๙	๑๘	
๒๖.	พระองค์แพง	๑๑๒๐	๔๘	๖๙	๒๐	
๒๗.	พระองค์พวน	๑๑๔๑	๕๓	๖๕	๑๒	
๒๘.	พระองค์ฟู	๑๑๕๓	๓๖	๔๗	๑๒	
๒๙.	พระองค์ผืน	๑๑๖๕	๓๐	๔๗	๑๗	
๓๐.	พระองค์วรรณ	๑๑๘๒	๑๗	๖๗	๕๐	ปีรัชกาลสุดท้ายของพระ- องค์ผืนหรือปีแรกของพระ- องค์วรรณ เลิกใช้พุทธศักราช เปลี่ยนเป็นใช้ตติยศักราชคือ จุลศักราชในทุกวันนี้ และ ในปีเดียวกันนี้ลาวจากปฐม- วงศ์ของพระเจ้าเมงรายได้ สร้างเวียง หิรัญนครเงินยาง (เชียงแสน) ขึ้น
๓๑.	พระองค์มังสิง	๑๒๓๑	๓๕	๘๕	๕๐	
๓๒.	พระองค์มังแสน	๑๓๘๑	๕๕	๘๐	๒๕	เป็นอนุชาของพระองค์มังสิง
๓๓.	พระองค์มังสม	๑๓๐๖	๗๒	๗๙	๘	เป็นอนุชาของพระองค์มัง-
๓๔.	พระองค์ทิพย์	๑๓๑๕	๕๑	๖๗	๑๗	แสน
๓๕.	พระองค์กม	๑๓๓๑	๔๓	๗๑	๒๘	
๓๖.	พระองค์ชาย	๑๓๕๙	๓๐	๕๐	๒๐	
๓๗.	พระองค์ชิน	๑๓๗๘	๓๒	๔๖	๑๕	
๓๘.	พระองค์ชม	๑๓๙๒	๒๙	๔๘	๑๙	
๓๙.	พระองค์พัง	๑๔๑๑	๒๘	๔๔	๑๖	

ลำดับ	พระนาม	พุทธศักราช	รัชกาลครองราชย์		เวลารัชกาล ปี	หมายเหตุ
			แต่	ถึง		
๔๐.	พระองค์ผิง	๑๔๒๖	๒๖	๔๒	๑๕	ระยะแรกครองราชย์ได้ ๒ ปี เสียเมืองแก่ขอมคำอูโหมง- เสลาต้องไปอยู่เมืองสีทวง ๑๙ ปี พรหมกุมารราชโอรส ชนะขอมคำ จึงได้กลับมา ครองเวียงโยนกเป็นระยะที่ สองอีก ๒๕ ปี และพรหม กุมารได้แยกไปสร้างเวียง ไชยปราการ
๔๑.	พระองค์เพียง	๑๔๔๐	๒๔	๔๒	๑๗	
๔๒.	พระองค์พังคราช	๑๔๕๘	๑๘	๗๖	๒๗	
๔๓.	พระองค์ทุกขิต	๑๕๑๕	๕๕	๗๐	๑๖	เวียงโยนกนครถูกน้ำท่วมล่ม จมในคืนวันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีเถาะ พ.ศ. ๑๕๕๘
๔๔.	พระองค์มหาวรรณ	๑๕๓๐	๔๖	๖๗	๒๑	
๔๕.	พระองค์มหาชัยชนะ	๑๕๕๐	๔๒	๔๙	๘	

บัญชีหมายเลข ๒
ลำดับขุนผู้ครองเวียงปรีกษา

ลำดับ	นาม	พุทธศักราช	อายุ		จำนวนปี ปกครอง	หมายเหตุ
			แต่	ถึง		
๑.	ขุนล้ง	๑๕๕๘	—	—	๑๑	แรกสร้างเวียงปรีกษา
๒.	ขุนช้าง	๑๕๖๗	—	—	๗	
๓.	ขุนลาน	๑๕๗๓	—	—	๕	
๔.	ขุนทาน	๑๕๘๒	—	—	๗	
๕.	ขุนตาม	๑๕๘๘	—	—	๑๐	
๖.	ขุนทน	๑๕๙๗	—	—	๕	
๗.	ขุนทิม	๑๖๐๑	—	—	๗	
๘.	ขุนแดง	๑๖๐๗	—	—	๕	
๙.	ขุนจัน	๑๖๑๑	—	—	๕	
๑๐.	ขุนกง	๑๖๑๔	—	—	๕	
๑๑.	ขุนจอม	๑๖๑๘	—	—	๖	
๑๒.	ขุนชง	๑๖๒๒	—	—	๓	
๑๓.	ขุนชิง	๑๖๒๔	—	—	๓	
๑๔.	ขุนอิทธิ	๑๖๓๑	—	—	๕	
๑๕.	ขุนสุทธิ	๑๖๓๔	—	—	๕	
๑๖.	ขุนสุข	๑๖๓๘	—	—	๑๓?	

บันทึกเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ไทย

ของ

ธวัช รัตนชาติ

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๘ เล่ม ๕ มกราคม ๒๕๐๘)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๑

พ.ศ. ๒๓๒๕

สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ (ประสูติ ๒๐ มีนาคม ๒๒๗๙) ขึ้นครองราชสมบัติเป็นปฐมมหากษัตริย์ (๖ เมษายน ๒๓๒๕) ซึ่งต่อมาเฉลิมพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก”

โปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์ (น้อง) เป็น กรมพระราชวังบวรฯ มหาสุรสิงหนาท

ทรงสร้างกรุงเทพ ฯ เป็นราชธานีของไทย (๒๑ เมษายน ๒๓๒๕) นักองเองบุตรสมเด็จพระนารายณ์ราชา กษัตริย์กัมพูชา ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทรงพระกรุณาเลี้ยงเป็นพระราชบุตรบุญธรรม

พระราชทานพระบางให้เจ้านันทเสน บุตรเจ้าบุญสารแห่งเมืองลานช้าง โปรดเกล้า ฯ ให้กลับขึ้นไปครองเมืองลานช้าง

องเชียงสือ เจ้าเมืองไซ่ง่อน แยกหนีองไกรเสน เจ้าเมืองกุยเอินเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงเหมือนนักองเองแห่งกรุงกัมพูชา

พ.ศ. ๒๓๒๓

โปรดให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์เป็นแม่ทัพ ยกทัพเรือไปตีเมืองไซ่ง่อนคืนให้องเชียงสือ แต่ไม่สำเร็จ

พ.ศ. ๒๓๒๘

พระเจ้าปดุง กษัตริย์พม่า ทรงแต่งทัพหลายทัพเข้ามาตีเมืองไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ กับกรมพระราชวังบวรฯ มหาสุรสิงหนาท เสด็จออกต่อต้าน ตีทัพพม่าที่ตำบลลาดหญ้า เหนือเมืองกาญจนบุรี แยกพ่าย กองทัพอื่น ๆ ก็แตกพ่ายกลับไป

ทางเมืองถลางถูกพม่าล้อมเมือง คุณหญิงจันทร์ภรรยาพระยาถลาง กับ มุกน้องสาว ได้ต่อสู้ป้องกันเมืองถลางไว้ได้ โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้คุณหญิงจันทร์ เป็น ท้าวเทพกระษัตรี และมุก เป็น ท้าวศรีสุนทร

กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกทัพลงไปทางใต้ถึงเมืองนครศรีธรรม-
ราช และให้กองทัพไปตีเมืองปัตตานีได้ ได้ปืนใหญ่ศรีเมืองชื่อพระยาตานี
เมืองไทรบุรี เมืองกลันตันและเมืองตรังกานู ยอมอ่อนน้อม
องเชียงสือหนีไปจากกรุงเทพ ฯ เพื่อกลับไปตั้งตัวเป็นใหญ่ใน
แผ่นดินญวน

พ.ศ. ๒๓๒๕

พระเจ้าปดุงให้พระมหาอุปราชยกทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์
ตั้งค่ายที่ตำบลท่าดินแดง กับ ตำบลสามสบ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ
กับกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จออกไปตีค่ายพม่า ๒ ตำบลแตกพ่ายกลับไป

พ.ศ. ๒๓๓๐

กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ให้พระยาภาวดี
เป็นเจ้าเมือง

ในปีนั้น ได้พระราชทานเรือและเครื่องอาวุธช่วยองเชียงสือ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวาย
ไม่ได้เมือง

พ.ศ. ๒๓๓๑

พระราชทานเรือรบและปืนช่วยองเชียงสืออีก ๑ องเชียงสือได้เมือง
ไช้ฮ่อนและเมืองอื่นอีก ๒ เมือง แล้วองเชียงสือถวายต้นไม้ทองเงิน ได้พระราช
ทานกำลังช่วยองเชียงสือสืบต่อไป

โปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก

พ.ศ. ๒๓๓๒

องเชียงสือจัดข้าวสารเข้ามาถวายตามมีท้องตราออกไป และได้มี
หนังสือบอกเรื่อง ราชทานนี้ แห่งเมืองปัตตานี ชักชวนให้องเชียงสือยกทัพ
มาตีกรุงเทพ ฯ ด้วยกัน แต่องเชียงสือปฏิเสธ

โปรดให้พระยากลาโหมราชเสนายกทัพเรือออกไป จับตัวราชทานี
เจ้าเมืองปัตตานีได้ ส่งเข้ามายังกรุงเทพ ฯ

พ.ศ. ๒๓๓๓

องเชียงสือ ตั้งตัวเป็นเจ้านมก๊ก ถวายต้นไม้ทองเงิน

พ.ศ. ๒๓๓๔

แขกเมืองเขียวย่นอกพระราชอาณาเขต ยกทัพเรือมาตีเมืองสงขลา
เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยกทัพไปช่วย และตีทัพแขกแตกพ่ายหนีไป

องเชียงสือ เจ้านมก๊กถวายเรือรบ ได้พระราชทานปืนตอบแทนไป
เมืองทวายสามิกักดิ์ ถวายต้นไม้ทองเงินและนางทวาย

พ.ศ. ๒๓๓๕

ทัพพระยายมราชยกไปควบคุมเมืองทวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ กับกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกทัพไปตีเมืองกาญจนบุรี กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จไปตรวจคูเมืองทวาย และได้ส่งตัวพระยาทวายมายังกรุงเทพ ฯ

พ.ศ. ๒๓๓๖

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงบัญชาทัพบก และ กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงบัญชาทัพเรือ จะไปตีพม่า ไปถึงเมืองทวายและเมืองมะริด ทั้ง ๒ เมืองกลับเป็นกบฏ กองทัพไทยต้องต่อสู้ทั้งพม่าและชาวทวาย, มะริด จึงต้องยกทัพกลับ

องเชียงสือ เจ้าอนัมก๊กขอตราให้หัวเมืองช่วยการทัพและถวายต้นไม้ทองเงิน

พม่าและญวนต่างก็ส่งทูตเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ขอเป็นไมตรี

พ.ศ. ๒๓๓๗

โปรดให้นักร้องเอง เป็นสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี กรุงกรุงกัมพูชา เจ้ากรุงกัมพูชา (นักร้องเอง) ได้ถวายเมืองพระตะบองและเมืองเสียมราฐให้เป็นของไทย โปรดให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ปกครอง ทรงถอดเจ้านันทเสนแห่งเมืองตานช้าง และทรงตั้งเจ้าอินทร์ (น้อง) ขึ้นครองเมืองศรีสัตนาคนหุตต่อไป

พ.ศ. ๒๓๓๘

พม่ายกกองทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่ กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพขึ้นไป ตีทัพพม่าแตกพ่ายไป

กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงเชิญพระพุทธสิหิงค์ จากเมืองเชียงใหม่ ลงมายังกรุงเทพ ฯ

สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีกราบทูลขอรับอา ๒ องค์กับครอบครัวคืนกลับไปยังกรุงกัมพูชา โปรดพระราชทานให้ไป

เจ้าอนัมก๊ก ถวายต้นไม้ทองเงิน

พ.ศ. ๒๓๔๐

สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี (นักร้องเอง) เจ้ากรุงกัมพูชา กรองเมืองมาได้ ๓ ปี ก็ถึงแก่พิราลัย โอรสยังเยาว์ทั้ง ๕ องค์ โปรดให้สมเด็จพระฟ้าทะละหะ (ปก) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกรุงกัมพูชา

พระเจ้าอู่วะ ให้กองทัพมาตีหัวเมืองขึ้นเมืองเชียงใหม่ กรมพระ-
ราชวังบวรฯ เสด็จยกทัพไปช่วยเมืองเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๓๔๒ เจ้าอนัมก๊กถวายต้นไม้ทองเงิน โปรดให้จัดสิ่งของพระราชทานตอบ
โปรดให้มีท้องตราถึงสมเด็จพระเจ้าตากสิน (ปก) ให้จัดทัพไปช่วย
เจ้าอนัมก๊กตีเมืองกุยเยิน

พ.ศ. ๒๓๔๔ เจ้าอนัมก๊ก ถวายต้นไม้ทองเงิน โปรดให้จัดสิ่งของพระราชทานตอบ

พ.ศ. ๒๓๔๕ เจ้าอนัมก๊กได้เมืองญวน และตั้งตัวเป็นพระเจ้าเวียตนามยาลอง
พม่ายกกองทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่ กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จ
ยกทัพขึ้นไปถึงเมืองเถิน ประหารพระโรคนี้ กรมพระราชวังหลังตามเสด็จขึ้น
ไปช่วย ทิ้งค่ายพม่าแตกพ่ายกลับไป

พ.ศ. ๒๓๔๖ พระเจ้าเวียตนามยาลอง ถวายของสนองพระคุณพระบาทสมเด็จพระ-
พุทธยอดฟ้าฯ กับ กรมพระราชวังบวรฯ

กรมพระราชวังบวรฯ รับสั่งให้กองทัพไทยไปตีเมืองเชียงแสน ซึ่ง
พม่าที่แตกพ่ายจากเมืองเชียงใหม่ ไปอาศัยตั้งทัพอยู่

โปรดให้ส่งราชทูตไทยเชิญพระราชสาส์นเครื่องสิ่งของสำหรับภักตร์
ออกไปพระราชทานพระเจ้าเวียตนาม

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต (๓ พฤศจิกายน ๒๓๔๖)

พ.ศ. ๒๓๔๗ โปรดให้ตั้งเจ้าอนุครองเมืองเวียงจันทน์สืบต่อจากเจ้านครศรีสัตนาคน-
หุตล้านช้าง ซึ่งถึงแก่พิราลัย

โปรดให้ชำระกฎหมาย

พ.ศ. ๒๓๔๘ โปรดให้กองทัพยกขึ้นไป ได้เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง และเมือง
ลื้อ สิบสองปันนา

พระเจ้าเวียตนาม มีราชสาส์นถวายเครื่องบรรณาการเข้ามายัง
กรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๓๔๙ โปรดให้ส่งราชทูตไปเมืองญวน และพระเจ้าเวียตนามมีราชสาส์นตอบ
ทรงตั้งนักองจันท์ เป็น สมเด็จพระอุทัยราชา เจ้ากรุงกัมพูชา

โปรดให้มีพระราชพิธีอุปราชภิเษก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า-
กรมหลวงอิศรสุนทร เป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

พ.ศ. ๒๓๕๑

โปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค) ยกทัพไปช่วยราชการเมือง
สงขลา และปราบปรามเมืองยะหริ่งเรียบร้อยเป็นปกติ

พ.ศ. ๒๓๕๒

สมเด็จพระอุทัยราชา (นักองจันท์) เจ้ากรุงกัมพูชาเข้ามาเฝ้า
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สวรรคต (๗ กันยายน
๒๓๕๒)

รัชกาลที่ ๒

พ.ศ. ๒๓๕๒

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร) ขึ้น
ครองราชย์ (๗ กันยายน ๒๓๕๒) ซึ่งต่อมาเฉลิมพระนามว่า “พระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” (ประสูติ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๓๑๐)

โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เป็นกรม-
พระราชวังบวรสถานมงคล

พม่ายกกองทัพมาตีเมืองกลางและชุมพร โปรดให้กรมพระราชวัง-
บวรสถานมงคล ยกกองทัพลงไปตีกลับคืนมา

โปรดให้ราชทูตไทยเชิญพระราชสาส์น ไปยังพระเจ้าเวียดนามยาลอง
เพื่อแจ้งข่าวการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่

พ.ศ. ๒๓๕๓

พระเจ้าเวียดนามยาลองแต่งตั้งราชทูตญวนมายังกรุงเทพ ฯ ๒ คณะ
คณะหนึ่งมากราบถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ อีก
คณะหนึ่งมากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ใหม่ เมื่อราชทูต
ญวนถวายบังคมลากลับไป โปรดให้มีพระราชสาส์นตอบพร้อมด้วยสิ่งของตอบ
แทนด้วย

พระเจ้าเวียดนามขอเมืองไผทมาศ คือ เมืองซาเตียน อยู่ริมทะเล
ปากคลองลึกเข้าสู่กรุงกัมพูชา โปรดยกให้

โปรดให้ทูตานุทูตเชิญพระราชสาส์นไปยังพระเจ้ากรุงจีน แจ้งข่าว
การเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ และเจริญทางพระราชไมตรี

พ.ศ. ๒๓๕๔

สมเด็จพระอุทัยราชาแห่งกรุงกัมพูชา กับพระมหาอุปโยราช
(นักองสงวน) ระแวงใจกัน พระมหาอุปโยราชไปตั้งอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์ โปรด
ให้เจ้าพระยายมราช (น้อย) ยกกองทัพเชิญศุภอักษรไปไกล่เกลี่ย

พ.ศ. ๒๓๕๕

เจ้าพระยายมราช (น้อย) ยกทัพไปถึงเมืองบันทายเพชร แต่สมเด็จพระอุทัยราชาอพยพครอบครัวหนีไปเมืองไซ่ง่อนก่อนแล้ว

ต่อมา พระเจ้าเวียตนามขอพระราชทานโทษสมเด็จพระอุทัยราชาให้ไปครองกรุงกัมพูชาครั้งเดิม สมเด็จพระอุทัยราชาขอตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญ ค่ายไกล้แม่น้ำ

พม่าขอเป็นไมตรีกับไทย มีหนังสือเสนาบตีพม่าถึงเสนาบตีไทย

พ.ศ. ๒๓๕๗

พระยาگلันตัน (หลง มหะหมัด) บาดหมางใจกับพระยาตรังกานุ (อมัก) จึงขอขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โปรดให้เมืองگلันตันขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เป็นต้นไป

พ.ศ. ๒๓๕๘

มอญได้อพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์ ไพรกให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแขวงเมืองปทุมธานี นนทบุรี และนครเขื่อนขันธ์

พ.ศ. ๒๓๕๙

ฝ่ายกรุงเวียตนามมีศุภอักษรเสนาบตีเข้ามายังกรุงเทพฯ แจ้งเหตุที่ทัพกัมพูชาล่องลำเซตแดนเมืองพระตะบอง

เนื่องด้วยได้ช้างเผือกเอก ๓ ช้างในรัชกาลนี้ จึงโปรดให้ทำรูปช้างสีขาวอยู่กลางวงจักรทิศในธงพื้นแดง เป็นมูลเหตุให้ใช้ธงช้างเป็นธงชาติไทยต่อมา

พ.ศ. ๒๓๖๐

สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์) สวรรคต (๑๖ กรกฎาคม ๒๓๖๐)

พ.ศ. ๒๓๖๑

โปรตุเกสเจ้าเมืองมาเก๊าแต่งตั้งให้ กาโลส มานุเอล เดอ ซิลวา (Carlos Manuel de Silveira) เป็นทูต เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและค้าขายกับเมืองไทย (๑๑ มีนาคม ๒๓๖๑)

พ.ศ. ๒๓๖๒

โปรดให้กองทัพเมืองนครราชสีมาและเมืองเวียงจันทน์ ยกไปปราบอ้ายสาเกียดโง้งที่ตีเมืองนครจำปาศักดิ์ได้ กองทัพเมืองเวียงจันทน์จับอ้ายสาเกียดโง้งส่งมาจำคุกยังกรุงเทพฯ โปรดตั้งเจ้าราชบุตร (ไย) ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าอนุเมืองเวียงจันทน์ เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์

พ.ศ. ๒๓๖๓

พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสให้เจ้าเมืองกัว (อินเตีย) ส่ง กาโลส มานุเอล เดอ ซิลวา (Carlos Manuel de Silveira) เป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพฯ อีกเพื่อทำสัญญาค้าขายและขอให้กาโลสเป็นกงสุลเยเนรอล ได้โปรดให้กาโลสเป็นที่หลวงอภัยพานิช

เจ้าเมืองมาเก๊าหนังสือให้ เคอ อะรอกโรซา (De Araujo Roza) บิคมาร์เซลลิโน (Marcellino) เข้ามาขอต่อกำปั่นและขอให้หาซื้อไม้ในกรุงเทพฯ ได้สะดวก โปรดให้ตั้งโรงต่อที่หน้าบ้านกงสุลเยเนรอลโปรตุเกส

ทูตเวียดนามเข้ามายังกรุงเทพฯ เชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าเวียดนาม (มินมาง) องค์ใหม่มาถวาย เพื่อทูลให้ทรงทราบว่าเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง (องเชียงสือ) สิ้นพระชนม์ (๓ กุมภาพันธ์ ๒๓๖๒)

โปรดให้ทูตานุทูตไทยเชิญพระราชสาส์นไปยังกรุงเวียดนาม พร้อมทั้งสิ่งของถวายพระเจ้าเวียดนามองค์ใหม่และสิ่งของช่วยงานพระศพพระเจ้าเวียดนามยาลอง ทูตานุทูตไทยกลับมากลางกรุงเทพฯ พร้อมกับพระราชสาส์นตอบของพระเจ้าเวียดนามมินมาง (องค์ใหม่)

มีข่าวพม่าเตรียมทัพจะเข้ามารบยังเมืองไทย จึงโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสพเป็นแม่ทัพคุมพลไปตั้งซัดดาทัพอยู่ที่เมืองเพชรบุรี กองหนึ่ง และให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นแม่ทัพ คุมพลไปตั้งซัดดาทัพทางด่านเมืองราชบุรี—เมืองกาญจนบุรีกองหนึ่ง สองทัพนี้ออกจากกรุงเทพฯ พร้อมกัน (๑๕ ธันวาคม ๒๓๖๓) เมื่อถึงฤดูฝนจึงโปรดให้ทัพทั้งสองทัพกลับคืนกรุงเทพฯ

มีข่าวพระเจ้ากรุงจีนเกลี้ยเซ่งสิ้นพระชนม์ และพระเจ้ากรุงจีนองค์ใหม่มีราชสาส์นแจ้งให้ทราบทั่วทุกเมืองที่มีไมตรีกัน

พ.ศ. ๒๓๖๔

โปรดให้ทูตานุทูตเชิญพระราชสาส์นออกไปคำนับพระศพพระเจ้าเกลี้ยเซ่ง และทรงยินดีต่อไทยจึ่งอื้ออึงซึ่งได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าเตากวางเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวง) เอาใจไปเผื่อแผ่เข้ากับพม่า จึงโปรดให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยกทัพบกทัพเรือพร้อมด้วยทัพเมืองสงขลาเมืองพัทลุง ไปตีเมืองไทรบุรีพร้อมกัน ได้เมืองไทรบุรี ส่วนเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวง) หนีไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะหมาก (บีนัง)

มาร์ควิส เฮสติงส์ (Marquis of Hastings) ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ ส่งทูตชื่อ นายยอน ครอเฟ็ค (John Crawford) เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี (๒๔ มีนาคม ๒๓๖๔)

พ.ศ. ๒๓๖๕

โปรดให้นายยอนครอเฟ็คกับพวกอังกฤษในคณะเข้าเฝ้า (๔ เมษายน ๒๓๖๕)

พ.ศ. ๒๓๖๖

นายยอน กรอเฟ็ค ต่อมาเป็นผู้รักษาเมืองสิงคโปร์ ได้บอกเข้ามา
ยังกรุงเทพ ฯ ว่า พระเจ้าอังวะจักยกกองทัพมา แต่งทูตพม่าให้ไปทำไมตรี
กับญวน ชวนพระเจ้าเวียตนามมินมวแห่งเมืองญวนให้ยกกองทัพมาตีเมืองไทย

พ.ศ. ๒๓๖๗

พระเจ้าเวียตนามมินมวให้ฮองเลโบ เสนาบดีญวน มีศุภอักษรบอก
เข้ามายังกรุงเทพ ฯ ว่า พม่าขอให้กรุงเวียตนามตัดทางพระราชไมตรีกับกรุงเทพ ฯ
เสีย แต่พระเจ้าเวียตนามทรงเกรงจะเสียทางพระราชไมตรีกับกรุงเทพ ฯ จึงไม่
ให้ทูตพม่าเข้าเฝ้า

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต (๒๑ กรกฎาคม
๒๓๖๗)

รัชกาลที่ ๓

พ.ศ. ๒๓๖๘

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เสด็จขึ้นครองราชย์
(๒๑ กรกฎาคม ๒๓๖๗) ซึ่งต่อมาเฉลิมพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว (ประสูติ ๓๑ มีนาคม ๒๓๓๐)

โปรดให้กรมหมื่นศักดิ์พลเทพ เป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
โปรดให้กองทัพไทยยกไปช่วยอังกฤษซึ่งตีได้เมืองย่างกุ้ง เมืองปρον ฝ่ายอังกฤษ
ยอมให้กองทัพไทยเข้าไปตั้งในเขตแดนพม่าที่อังกฤษตีได้

พ.ศ. ๒๓๖๘

พระเจ้าเวียตนามมินมวให้ทูตเชิญพระราชสาส์นเข้ามายังกรุงเทพ ฯ
เพื่อช่วยงานพระบรมศพและยินดีในแผ่นดินใหม่

โปรดให้ทูตานุทูตไทยเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไป
เจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าเตากวางกษัตริย์จีน

เจ้าเมืองเบงกอลแต่งให้กัปตันเฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney)
เป็นทูตเข้ามาเจริญทางไมตรีและทำหนังสือสัญญาค้าขาย แต่เจรจาไม่เป็นที่ตกลง
กับไทย

พ.ศ. ๒๓๖๙

เจ้าอนุยกทัพออกจากเวียงจันทน์ลงมากวาดครัวเมืองนครราชสีมา
ขณะที่เจ้าพระยานครราชสีมาไปราชการที่เมืองซุขันธ์ คุณหญิงโมภรรยา พระยา
ปลัดคุมผู้หญิงเป็นทัพหนุนเข้าสู้ไล่ทัพเวียงจันทน์ล่าถอยไป

โปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกทัพจากกรุงเทพ ฯ ขึ้น
ไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้

- พ.ศ. ๒๓๗๐ กองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี (คือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา) จับตัวอุปราชไค้และเชิญพระบางลงมายังกรุงเทพ ฯ โปรดให้ทำพระวิหารไว้ที่วัดจักรวรรดิ
- พ.ศ. ๒๓๗๑ พระเจ้าเวียตนามมีพระราชสาส์นให้ทูตเข้ามาขอโทษเจ้าอนุวงศ์กรุงเทพ ฯ แต่เจ้าอนุไม่ตามักก็ต่อไทยจริง กองทัพไทยจึงติดตามจับตัวเจ้าอนุและครอบครัวส่งลงมายังกรุงเทพ ฯ (๑๕ มกราคม ๒๓๗๑) โปรดให้ขังไว้ ต่อมาเจ้าอนุป่วยเป็นโรคลงโลหิตตาย
- พ.ศ. ๒๒๗๓ พระยาสงขลา มีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ เรื่องตนถูกเกณฑ์หลานพระยาไทรบุรียกเข้าตีเมืองไทรบุรี (๒๕ มกราคม ๒๒๗๓) โปรดให้กองทัพกรุงออกไปช่วยพระยาสงขลา
- พ.ศ. ๒๓๗๕ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยกทัพไปตีเมืองไทรบุรีได้ ตนถูกเกณฑ์วัน กรมการฆ่าตัวตาย กองทัพเจ้าพระยาพระคลังยกไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา แล้วลงไปจัดการเมืองปัตตานี เมืองกลันตัน เมืองตรัง กานู ฯลฯ เสร็จเรียบร้อย กรมพระราชวังบวรสถานมงคล สวรรคต (๑ พฤษภาคม) ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาแต่งตั้งให้เอ็ดมันด์ ร็อบเบิร์ต (Edmund Robert) เป็นทูตถืออักษรสาส์นเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงกรุงเทพ ฯ (๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๓๗๕) ได้ทำหนังสือสัญญาค้าขาย แล้วเข้าเฝ้าและถวายบังคมลากลับออกไป (๓ เมษายน ๒๓๗๖)
- พ.ศ. ๒๓๗๖ โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาและเจ้าพระยาพระคลังไปรบญวน (๒๓ พฤศจิกายน ๒๓๗๖) กองทัพไทยได้เมืองไซตกและกวาดครัวอพยพส่งมายังกรุงเทพ ฯ แล้วปราบปรามเขมรที่กำเริบขึ้นด้วย
- พ.ศ. ๒๓๗๗ พระยาอภัยภูเบศร์ เจ้าเมืองพระตะบองถึงอสัญกรรม โปรดให้นักกองอิมเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองต่อไป เจ้าเมืองท้าวเพี้ยหัวพันห้าทั้งหก พร้อมใจกันสามัคคีต่อกรุงเทพ ฯ เหมือนดังแต่ก่อน
- พ.ศ. ๒๓๗๘ ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาให้เอ็ดมันด์ ร็อบเบิร์ต ทูตอเมริกันเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา มาถึงกรุงเทพ ฯ (๑๐ เมษายน ๒๓๗๘) ได้เข้าเฝ้าและถวายบังคมลากลับไป (๑๕ เมษายน ๒๓๗๘)

เจ้าหลวงพระบางมังฆาตุราชถึงแก่พิราลัย, เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ จึงแต่งตั้งให้เจ้าอุ่นแก้ว (ต้นตระกูลเจ้าสุวรรณภูมา - นายกรัฐมนตรีลาว) นำ ศุภอักษรเครื่องราชบรรณาการและต้นดอกไม้ทองเงินมาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ ฯ

โปรดให้เจ้าอุ่นแก้วเป็นเจ้าราชวงศ์

พ.ศ. ๒๓๘๑

แขกสลัดยกเข้าตีเมืองตรังและเมืองไทรบุรี โปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชรีบออกไปช่วยก่อน แล้วโปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์ กับ เจ้าพระยา ยมราชยกไปช่วยเมืองไทรบุรี (๘ มีนาคม ๒๓๘๑)

มิสเตอร์ ริชาร์ดสัน (Mr. Richardson) ถือหนังสือของบริษัทอีสต์ อินเดียเข้ามายังกรุงเทพฯ ฯ เพื่อทำสัญญาค้าขาย ได้เข้าเฝ้าเมื่อ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๓๘๑

พ.ศ. ๒๓๘๒

พระยาศรีพิพัฒน์ กับ เจ้าพระยายมราช ยกทัพไปถึงเมืองสงขลา (๒๑ เมษายน ๒๓๘๒) บังคับให้พระยาภักดีตันซึ่งรบกับพระยาบาโงยเลิกรบกัน แล้วสมัคกระमानตีต่อกัน

เมื่อตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว ตั้งให้ตันกูอาหม่ม เป็นผู้ว่าราชการเมือง ไทรบุรี

เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปจัดการดูแลเมืองพระตะบอง ซึ่ง นักองอิมกับครอบครัวผู้อพยพออกไปอยู่ ณ เมืองพนมเปญ

โปรดให้เจ้าราชวงศ์สุขเสริมเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง เลื่อนเจ้า อุปราชเป็นเจ้าอภัยสุริยวงศา เจ้าราชวงศ์อุ่นแก้วเป็นเจ้าอุปราชเจ้าราชบุตรจันทราช เป็นเจ้าราชวงศ์

พ.ศ. ๒๓๘๓

เจ้าพระยาบดินทรเดชาและกองทัพไทยยกไปทำศึกกับญวนที่เมือง โพรสิทัว ญวนยอมทำพระราชไมตรีตามเดิม

โปรดให้พระองค์ด้วงออกไปครองเมืองพระตะบอง (๓ กุมภาพันธ์ ๒๓๘๓)

พระเจ้าเวียคนามมินมางท้วงคต (๗ กุมภาพันธ์ ๒๓๘๓) เติงคำสือ มินกง (ราชบุตร) ได้เป็นเจ้าเวียคนาม ทรงพระนามว่า เจ้าเวียคนามเถี่ยวตรี

พ.ศ. ๒๓๘๔

โปรดให้ตันกูอัคคูลลา บุตรเจ้าพระยาไทรบุรี เป็น พระยาไทรบุรี และโปรดให้ตันกูอาหม่ม เป็นเจ้าเมืองกะบั้งปาสุ เหตุการณ์ทางเมืองไทรบุรี ก็ปกติเรียบร้อย

พระองค์ด้วงพาไพร่พลไปตั้งเมืองอยู่ที่เมืองอุคงกาไชย ซึ่งเคยเป็นที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ตั้งอยู่ก่อน ท้าวกัมพูชาได้รับกับทัพญวน

องเตียนกุน แม่ทัพญวนได้เลิกทัพกลับไปเมืองไซก เมืองกัมพูชาก็เป็นสิทธิแก่พระองค์ด้วง ซึ่งได้ยกไปตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญ

โปรดให้เจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพเรือ กับ จมื่นไวยวรนาถเป็นแม่ทัพหน้า ยกทัพเรือไปตีเมืองบันทายมาศ (๒๔ มกราคม ๒๓๘๔)

พ.ศ. ๒๓๘๕

กองทัพเรือไทย ซึ่งจอดอยู่หน้าเมืองบันทายมาศ ถูกคลื่นลมแรง จึงถอยไปยังเมืองจันทบุรี แล้วก็กลับเข้ากรุงเทพ ฯ ส่วนเจ้าพระยาบดินทรเดชา แม่ทัพบก อยู่ช่วยทะนุบำรุงพระองค์ด้วงและเมืองกัมพูชาต่อไป

พ.ศ. ๒๓๘๘

กองทัพเรือญวนยกมารบในเมืองกัมพูชาอีก และเข้าตีด่านเมืองพนมเปญได้ กองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชายกไปตีทัพญวนแตกถอยไป แล้วกองทัพไทยตั้งมั่นอยู่ที่ปากคลองอุคงกาไชย

พ.ศ. ๒๓๙๐

พระเจ้าเวียงคานัมเถียวศรีสันพระชนม์ (๕ พฤศจิกายน ๒๓๙๐) เจ้าผอม (ราชบุตร) เป็นเจ้าเวียงคานามือถือศึก

โปรดให้พระองค์ด้วงเป็นพระเจ้ายกทัพไปรบที่กรุงกัมพูชา ทรงพระนามว่าพระหริรักษ์รามาริบัติ ฯ (๘ มีนาคม ๒๓๙๐)

พ.ศ. ๒๓๙๒

เจ้าหลวงพระบางสุขเสริม แต่งให้เจ้าอุปราชอุ่นแก้วกับคณะนำศกอักษรเครื่องราชบรรณาการและต้นไม้ทองเงิน มาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพ ฯ และในปีต่อมาเจ้าหลวงพระบางสุขเสริมถึงแก่พิราลัย ณ เมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราชอุ่นแก้วถึงแก่อนิจกรรม ณ กรุงเทพ ฯ

พ.ศ. ๒๓๙๓

ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาแต่งตั้งให้ โยเซฟ บาเลตเตีย (Joseph Ballestier) เป็นทูตเข้ามาเพื่อทำสัญญาใหม่ ซึ่งเอกมณฑ์ รอเบอร์ตเคยเข้ามาทำไว้ก่อนแล้ว (๔ เมษายน ๒๓๙๓) ทูตมาครั้งนี้ไม่ได้เข้าเฝ้า

เซอร์ เจมส์ บรูก (Sir James Brooke) ทูตอังกฤษเข้ามาเพื่อทำสัญญาใหม่ ซึ่งกับตันเฮนรี เบอร์นี เคยทำไว้ก่อน (๑๘ กันยายน ๒๓๙๓) ไม่ได้เข้าเฝ้า เพราะทรงพระประชวร

พ.ศ. ๒๓๙๔

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต (๒ เมษายน ๒๓๙๔)

(ยังมีต่อ)

ปฏิทินเทียบปีตามทีปรากฏในศิลาจารึก

ของ

เจริญ พลเทศา

ปฏิทินเทียบปี และเทียบศกของไทยฝ่ายเหนือและไทยฝ่ายใต้
ซึ่งพบในศิลาจารึก ตามจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ศกไทยใต้ ศกไทยเหนือ ปีไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กาท ไถ่ กุน	โท ดับ ใจ ชวด	ตรี ระวาย เบ้า ฉลู	จัตวา เม็ง ยี่ ชาล	เบญจ เบ็ก เม้า เถาะ	ฉก กัถ สี่ มะโรง	สัปต กต สี่ มะเส็ง	อัฐ รวง ส้ง มะเมีย	นพ เต้า เม็ด มะแม	สัมฤทธิ์ กา ตัน วอก	เอก กาท เล้า ระกา	โท ดับ เตี๊ จอ
จุลศักราช	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
„	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	๑๘	๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓	๒๔
„	๒๕	๒๖	๒๗	๒๘	๒๙	๓๐	๓๑	๓๒	๓๓	๓๔	๓๕	๓๖
„	๓๗	๓๘	๓๙	๔๐	๔๑	๔๒	๔๓	๔๔	๔๕	๔๖	๔๗	๔๘
„	๔๙	๕๐	๕๑	๕๒	๕๓	๕๔	๕๕	๕๖	๕๗	๕๘	๕๙	๖๐
„	๖๑	๖๒	๖๓	๖๔	๖๕	๖๖	๖๗	๖๘	๖๙	๗๐	๗๑	๗๒
„	๗๓	๗๔	๗๕	๗๖	๗๗	๗๘	๗๙	๘๐	๘๑	๘๒	๘๓	๘๔
„	๘๕	๘๖	๘๗	๘๘	๘๙	๙๐	๙๑	๙๒	๙๓	๙๔	๙๕	๙๖
„	๙๗	๙๘	๙๙	๑๐๐	๑๐๑	๑๐๒	๑๐๓	๑๐๔	๑๐๕	๑๐๖	๑๐๗	๑๐๘
„	๑๐๙	๑๑๐	๑๑๑	๑๑๒	๑๑๓	๑๑๔	๑๑๕	๑๑๖	๑๑๗	๑๑๘	๑๑๙	๑๒๐
„	๑๒๑	๑๒๒	๑๒๓	๑๒๔	๑๒๕	๑๒๖	๑๒๗	๑๒๘	๑๒๙	๑๓๐	๑๓๑	๑๓๒
„	๑๓๓	๑๓๔	๑๓๕	๑๓๖	๑๓๗	๑๓๘	๑๓๙	๑๔๐	๑๔๑	๑๔๒	๑๔๓	๑๔๔
„	๑๔๕	๑๔๖	๑๔๗	๑๔๘	๑๔๙	๑๕๐	๑๕๑	๑๕๒	๑๕๓	๑๕๔	๑๕๕	๑๕๖
„	๑๕๗	๑๕๘	๑๕๙	๑๖๐	๑๖๑	๑๖๒	๑๖๓	๑๖๔	๑๖๕	๑๖๖	๑๖๗	๑๖๘
„	๑๖๙	๑๗๐	๑๗๑	๑๗๒	๑๗๓	๑๗๔	๑๗๕	๑๗๖	๑๗๗	๑๗๘	๑๗๙	๑๘๐
„	๑๘๑	๑๘๒	๑๘๓	๑๘๔	๑๘๕	๑๘๖	๑๘๗	๑๘๘	๑๘๙	๑๙๐	๑๙๑	๑๙๒
„	๑๙๓	๑๙๔	๑๙๕	๑๙๖	๑๙๗	๑๙๘	๑๙๙	๒๐๐	๒๐๑	๒๐๒	๒๐๓	๒๐๔
„	๒๐๕	๒๐๖	๒๐๗	๒๐๘	๒๐๙	๒๑๐	๒๑๑	๒๑๒	๒๑๓	๒๑๔	๒๑๕	๒๑๖
„	๒๑๗	๒๑๘	๒๑๙	๒๒๐	๒๒๑	๒๒๒	๒๒๓	๒๒๔	๒๒๕	๒๒๖	๒๒๗	๒๒๘
„	๒๒๙	๒๓๐	๒๓๑	๒๓๒	๒๓๓	๒๓๔	๒๓๕	๒๓๖	๒๓๗	๒๓๘	๒๓๙	๒๔๐
„	๒๔๑	๒๔๒	๒๔๓	๒๔๔	๒๔๕	๒๔๖	๒๔๗	๒๔๘	๒๔๙	๒๕๐	๒๕๑	๒๕๒
„	๒๕๓	๒๕๔	๒๕๕	๒๕๖	๒๕๗	๒๕๘	๒๕๙	๒๖๐	๒๖๑	๒๖๒	๒๖๓	๒๖๔

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กาท โก กุน	โท คัม ใจ ชาด	ตรี ระวาย เบ้า จุล	จัตวา เมิง ยี่ ชาล	เบญจ เมิก เม้า เกาะ	ฉศก กิด สี่ มะโรง	สัปต กต สี่ มะเส็ง	อัฐ รวง สง่า มะเมีย	นพ เต้า เม็ด มะแม	สัมฤทธิ์ กา สัน วอก	เอก กาท เต้า ระกา	โท คัม เถิด จอ
จุลศักราช	๒๖๕	๒๖๖	๒๖๗	๒๖๘	๒๖๙	๒๗๐	๒๗๑	๒๗๒	๒๗๓	๒๗๔	๒๗๕	๒๗๖
„	๒๗๗	๒๗๘	๒๗๙	๒๘๐	๒๘๑	๒๘๒	๒๘๓	๒๘๔	๒๘๕	๒๘๖	๒๘๗	๒๘๘
„	๒๘๙	๒๙๐	๒๙๑	๒๙๒	๒๙๓	๒๙๔	๒๙๕	๒๙๖	๒๙๗	๒๙๘	๒๙๙	๓๐๐
„	๓๐๑	๓๐๒	๓๐๓	๓๐๔	๓๐๕	๓๐๖	๓๐๗	๓๐๘	๓๐๙	๓๑๐	๓๑๑	๓๑๒
„	๓๑๓	๓๑๔	๓๑๕	๓๑๖	๓๑๗	๓๑๘	๓๑๙	๓๒๐	๓๒๑	๓๒๒	๓๒๓	๓๒๔
„	๓๒๕	๓๒๖	๓๒๗	๓๒๘	๓๒๙	๓๓๐	๓๓๑	๓๓๒	๓๓๓	๓๓๔	๓๓๕	๓๓๖
„	๓๓๗	๓๓๘	๓๓๙	๓๔๐	๓๔๑	๓๔๒	๓๔๓	๓๔๔	๓๔๕	๓๔๖	๓๔๗	๓๔๘
„	๓๔๙	๓๕๐	๓๕๑	๓๕๒	๓๕๓	๓๕๔	๓๕๕	๓๕๖	๓๕๗	๓๕๘	๓๕๙	๓๖๐
„	๓๖๑	๓๖๒	๓๖๓	๓๖๔	๓๖๕	๓๖๖	๓๖๗	๓๖๘	๓๖๙	๓๗๐	๓๗๑	๓๗๒
„	๓๗๓	๓๗๔	๓๗๕	๓๗๖	๓๗๗	๓๗๘	๓๗๙	๓๘๐	๓๘๑	๓๘๒	๓๘๓	๓๘๔
„	๓๘๕	๓๘๖	๓๘๗	๓๘๘	๓๘๙	๓๙๐	๓๙๑	๓๙๒	๓๙๓	๓๙๔	๓๙๕	๓๙๖
„	๓๙๗	๓๙๘	๓๙๙	๔๐๐	๔๐๑	๔๐๒	๔๐๓	๔๐๔	๔๐๕	๔๐๖	๔๐๗	๔๐๘
„	๔๐๙	๔๑๐	๔๑๑	๔๑๒	๔๑๓	๔๑๔	๔๑๕	๔๑๖	๔๑๗	๔๑๘	๔๑๙	๔๒๐
„	๔๒๑	๔๒๒	๔๒๓	๔๒๔	๔๒๕	๔๒๖	๔๒๗	๔๒๘	๔๒๙	๔๓๐	๔๓๑	๔๓๒
„	๔๓๓	๔๓๔	๔๓๕	๔๓๖	๔๓๗	๔๓๘	๔๓๙	๔๔๐	๔๔๑	๔๔๒	๔๔๓	๔๔๔
„	๔๔๕	๔๔๖	๔๔๗	๔๔๘	๔๔๙	๔๕๐	๔๕๑	๔๕๒	๔๕๓	๔๕๔	๔๕๕	๔๕๖
„	๔๕๗	๔๕๘	๔๕๙	๔๖๐	๔๖๑	๔๖๒	๔๖๓	๔๖๔	๔๖๕	๔๖๖	๔๖๗	๔๖๘
„	๔๖๙	๔๗๐	๔๗๑	๔๗๒	๔๗๓	๔๗๔	๔๗๕	๔๗๖	๔๗๗	๔๗๘	๔๗๙	๔๘๐
„	๔๘๑	๔๘๒	๔๘๓	๔๘๔	๔๘๕	๔๘๖	๔๘๗	๔๘๘	๔๘๙	๔๙๐	๔๙๑	๔๙๒
„	๔๙๓	๔๙๔	๔๙๕	๔๙๖	๔๙๗	๔๙๘	๔๙๙	๕๐๐	๕๐๑	๕๐๒	๕๐๓	๕๐๔
„	๕๐๕	๕๐๖	๕๐๗	๕๐๘	๕๐๙	๕๑๐	๕๑๑	๕๑๒	๕๑๓	๕๑๔	๕๑๕	๕๑๖
„	๕๑๗	๕๑๘	๕๑๙	๕๒๐	๕๒๑	๕๒๒	๕๒๓	๕๒๔	๕๒๕	๕๒๖	๕๒๗	๕๒๘
„	๕๒๙	๕๓๐	๕๓๑	๕๓๒	๕๓๓	๕๓๔	๕๓๕	๕๓๖	๕๓๗	๕๓๘	๕๓๙	๕๔๐
„	๕๔๑	๕๔๒	๕๔๓	๕๔๔	๕๔๕	๕๔๖	๕๔๗	๕๔๘	๕๔๙	๕๕๐	๕๕๑	๕๕๒
„	๕๕๓	๕๕๔	๕๕๕	๕๕๖	๕๕๗	๕๕๘	๕๕๙	๕๖๐	๕๖๑	๕๖๒	๕๖๓	๕๖๔
„	๕๖๕	๕๖๖	๕๖๗	๕๖๘	๕๖๙	๕๗๐	๕๗๑	๕๗๒	๕๗๓	๕๗๔	๕๗๕	๕๗๖
„	๕๗๗	๕๗๘	๕๗๙	๕๘๐	๕๘๑	๕๘๒	๕๘๓	๕๘๔	๕๘๕	๕๘๖	๕๘๗	๕๘๘
„	๕๘๙	๕๙๐	๕๙๑	๕๙๒	๕๙๓	๕๙๔	๕๙๕	๕๙๖	๕๙๗	๕๙๘	๕๙๙	๖๐๐
„	๖๐๑	๖๐๒	๖๐๓	๖๐๔	๖๐๕	๖๐๖	๖๐๗	๖๐๘	๖๐๙	๖๑๐	๖๑๑	๖๑๒

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยได้อ ปีไทยได้	เอก กาน ไถ กุน	โท คัม ไจ ชาวด	ตรี ระวาย เป้า ณู	จตุร เมิง ยี่ ชาล	เบญจ เมิง เม้า เกาะ	ฉก กั สี มะโรง	ศป ก ไถ มะเส็ง	อัฐ รวง สง่า มะเมือ	นพ เต้า เมือ มะแม	สัมฤทธิ์ กา สัน วอก	เอก กาน ไถ ระกา	โท คัม เส็ด จอ
จุลศักราช	๖๑๓	๖๑๔	๖๑๕	๖๑๖	๖๑๗	๖๑๘	๖๑๙	๖๒๐	๖๒๑	๖๒๒	๖๒๓	๖๒๔
„	๖๒๕	๖๒๖	๖๒๗	๖๒๘	๖๒๙	๖๓๐	๖๓๑	๖๓๒	๖๓๓	๖๓๔	๖๓๕	๖๓๖
„	๖๓๗	๖๓๘	๖๓๙	๖๔๐	๖๔๑	๖๔๒	๖๔๓	๖๔๔	๖๔๕	๖๔๖	๖๔๗	๖๔๘
„	๖๔๙	๖๕๐	๖๕๑	๖๕๒	๖๕๓	๖๕๔	๖๕๕	๖๕๖	๖๕๗	๖๕๘	๖๕๙	๖๖๐
„	๖๖๑	๖๖๒	๖๖๓	๖๖๔	๖๖๕	๖๖๖	๖๖๗	๖๖๘	๖๖๙	๖๗๐	๖๗๑	๖๗๒
„	๖๗๓	๖๗๔	๖๗๕	๖๗๖	๖๗๗	๖๗๘	๖๗๙	๖๘๐	๖๘๑	๖๘๒	๖๘๓	๖๘๔
„	๖๘๕	๖๘๖	๖๘๗	๖๘๘	๖๘๙	๖๙๐	๖๙๑	๖๙๒	๖๙๓	๖๙๔	๖๙๕	๖๙๖
„	๖๙๗	๖๙๘	๖๙๙	๗๐๐	๗๐๑	๗๐๒	๗๐๓	๗๐๔	๗๐๕	๗๐๖	๗๐๗	๗๐๘
„	๗๐๙	๗๑๐	๗๑๑	๗๑๒	๗๑๓	๗๑๔	๗๑๕	๗๑๖	๗๑๗	๗๑๘	๗๑๙	๗๒๐
„	๗๒๑	๗๒๒	๗๒๓	๗๒๔	๗๒๕	๗๒๖	๗๒๗	๗๒๘	๗๒๙	๗๓๐	๗๓๑	๗๓๒
„	๗๓๓	๗๓๔	๗๓๕	๗๓๖	๗๓๗	๗๓๘	๗๓๙	๗๔๐	๗๔๑	๗๔๒	๗๔๓	๗๔๔
„	๗๔๕	๗๔๖	๗๔๗	๗๔๘	๗๔๙	๗๕๐	๗๕๑	๗๕๒	๗๕๓	๗๕๔	๗๕๕	๗๕๖
„	๗๕๗	๗๕๘	๗๕๙	๗๖๐	๗๖๑	๗๖๒	๗๖๓	๗๖๔	๗๖๕	๗๖๖	๗๖๗	๗๖๘
„	๗๖๙	๗๗๐	๗๗๑	๗๗๒	๗๗๓	๗๗๔	๗๗๕	๗๗๖	๗๗๗	๗๗๘	๗๗๙	๗๘๐
„	๗๘๑	๗๘๒	๗๘๓	๗๘๔	๗๘๕	๗๘๖	๗๘๗	๗๘๘	๗๘๙	๗๙๐	๗๙๑	๗๙๒
„	๗๙๓	๗๙๔	๗๙๕	๗๙๖	๗๙๗	๗๙๘	๗๙๙	๘๐๐	๘๐๑	๘๐๒	๘๐๓	๘๐๔
„	๘๐๕	๘๐๖	๘๐๗	๘๐๘	๘๐๙	๘๑๐	๘๑๑	๘๑๒	๘๑๓	๘๑๔	๘๑๕	๘๑๖
„	๘๑๗	๘๑๘	๘๑๙	๘๒๐	๘๒๑	๘๒๒	๘๒๓	๘๒๔	๘๒๕	๘๒๖	๘๒๗	๘๒๘
„	๘๒๙	๘๓๐	๘๓๑	๘๓๒	๘๓๓	๘๓๔	๘๓๕	๘๓๖	๘๓๗	๘๓๘	๘๓๙	๘๔๐
„	๘๔๑	๘๔๒	๘๔๓	๘๔๔	๘๔๕	๘๔๖	๘๔๗	๘๔๘	๘๔๙	๘๕๐	๘๕๑	๘๕๒
„	๘๕๓	๘๕๔	๘๕๕	๘๕๖	๘๕๗	๘๕๘	๘๕๙	๘๖๐	๘๖๑	๘๖๒	๘๖๓	๘๖๔
„	๘๖๕	๘๖๖	๘๖๗	๘๖๘	๘๖๙	๘๗๐	๘๗๑	๘๗๒	๘๗๓	๘๗๔	๘๗๕	๘๗๖
„	๘๗๗	๘๗๘	๘๗๙	๘๘๐	๘๘๑	๘๘๒	๘๘๓	๘๘๔	๘๘๕	๘๘๖	๘๘๗	๘๘๘
„	๘๘๙	๘๙๐	๘๙๑	๘๙๒	๘๙๓	๘๙๔	๘๙๕	๘๙๖	๘๙๗	๘๙๘	๘๙๙	๙๐๐
„	๙๐๑	๙๐๒	๙๐๓	๙๐๔	๙๐๕	๙๐๖	๙๐๗	๙๐๘	๙๐๙	๙๑๐	๙๑๑	๙๑๒
„	๙๑๓	๙๑๔	๙๑๕	๙๑๖	๙๑๗	๙๑๘	๙๑๙	๙๒๐	๙๒๑	๙๒๒	๙๒๓	๙๒๔
„	๙๒๕	๙๒๖	๙๒๗	๙๒๘	๙๒๙	๙๓๐	๙๓๑	๙๓๒	๙๓๓	๙๓๔	๙๓๕	๙๓๖
„	๙๓๗	๙๓๘	๙๓๙	๙๔๐	๙๔๑	๙๔๒	๙๔๓	๙๔๔	๙๔๕	๙๔๖	๙๔๗	๙๔๘
„	๙๔๙	๙๕๐	๙๕๑	๙๕๒	๙๕๓	๙๕๔	๙๕๕	๙๕๖	๙๕๗	๙๕๘	๙๕๙	๙๖๐

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กาท ไถ่ กุน	โท คัับ ไจ้ ชาวด	ตรี ระวาช เป้า ณดู	จัตวา เม็ง ชี่ ชาล	เบ็ญจ เบ็ก เม้า เกาะ	ฉศก กัศ สี่ มะโรง	สัปด กต ไส้ มะเส็ง	อัฐ รวง สง้า มะเมีย	นพ เต้า เม็ค มะแม	สัมฤทธิ กา ตัน วอก	เอก กาท เล้า ระกา	โท คัับ เส็ด จอ
จุลศักราช	๕๖๑	๕๖๒	๕๖๓	๕๖๔	๕๖๕	๕๖๖	๕๖๗	๕๖๘	๕๖๙	๕๗๐	๕๗๑	๕๗๒
„	๕๗๓	๕๗๔	๕๗๕	๕๗๖	๕๗๗	๕๗๘	๕๗๙	๕๘๐	๕๘๑	๕๘๒	๕๘๓	๕๘๔
„	๕๘๕	๕๘๖	๕๘๗	๕๘๘	๕๘๙	๕๙๐	๕๙๑	๕๙๒	๕๙๓	๕๙๔	๕๙๕	๕๙๖
„	๕๙๗	๕๙๘	๕๙๙	๑๐๐๐	๑๐๐๑	๑๐๐๒	๑๐๐๓	๑๐๐๔	๑๐๐๕	๑๐๐๖	๑๐๐๗	๑๐๐๘
„	๑๐๐๙	๑๐๑๐	๑๐๑๑	๑๐๑๒	๑๐๑๓	๑๐๑๔	๑๐๑๕	๑๐๑๖	๑๐๑๗	๑๐๑๘	๑๐๑๙	๑๐๒๐
„	๑๐๒๑	๑๐๒๒	๑๐๒๓	๑๐๒๔	๑๐๒๕	๑๐๒๖	๑๐๒๗	๑๐๒๘	๑๐๒๙	๑๐๓๐	๑๐๓๑	๑๐๓๒
„	๑๐๓๓	๑๐๓๔	๑๐๓๕	๑๐๓๖	๑๐๓๗	๑๐๓๘	๑๐๓๙	๑๐๔๐	๑๐๔๑	๑๐๔๒	๑๐๔๓	๑๐๔๔
„	๑๐๔๕	๑๐๔๖	๑๐๔๗	๑๐๔๘	๑๐๔๙	๑๐๕๐	๑๐๕๑	๑๐๕๒	๑๐๕๓	๑๐๕๔	๑๐๕๕	๑๐๕๖
„	๑๐๕๗	๑๐๕๘	๑๐๕๙	๑๐๖๐	๑๐๖๑	๑๐๖๒	๑๐๖๓	๑๐๖๔	๑๐๖๕	๑๐๖๖	๑๐๖๗	๑๐๖๘
„	๑๐๖๙	๑๐๗๐	๑๐๗๑	๑๐๗๒	๑๐๗๓	๑๐๗๔	๑๐๗๕	๑๐๗๖	๑๐๗๗	๑๐๗๘	๑๐๗๙	๑๐๘๐
„	๑๐๘๑	๑๐๘๒	๑๐๘๓	๑๐๘๔	๑๐๘๕	๑๐๘๖	๑๐๘๗	๑๐๘๘	๑๐๘๙	๑๐๙๐	๑๐๙๑	๑๐๙๒
„	๑๐๙๓	๑๐๙๔	๑๐๙๕	๑๐๙๖	๑๐๙๗	๑๐๙๘	๑๐๙๙	๑๑๐๐	๑๑๐๑	๑๑๐๒	๑๑๐๓	๑๑๐๔
„	๑๑๐๕	๑๑๐๖	๑๑๐๗	๑๑๐๘	๑๑๐๙	๑๑๑๐	๑๑๑๑	๑๑๑๒	๑๑๑๓	๑๑๑๔	๑๑๑๕	๑๑๑๖
„	๑๑๑๗	๑๑๑๘	๑๑๑๙	๑๑๒๐	๑๑๒๑	๑๑๒๒	๑๑๒๓	๑๑๒๔	๑๑๒๕	๑๑๒๖	๑๑๒๗	๑๑๒๘
„	๑๑๒๙	๑๑๓๐	๑๑๓๑	๑๑๓๒	๑๑๓๓	๑๑๓๔	๑๑๓๕	๑๑๓๖	๑๑๓๗	๑๑๓๘	๑๑๓๙	๑๑๔๐
„	๑๑๔๑	๑๑๔๒	๑๑๔๓	๑๑๔๔	๑๑๔๕	๑๑๔๖	๑๑๔๗	๑๑๔๘	๑๑๔๙	๑๑๕๐	๑๑๕๑	๑๑๕๒
„	๑๑๕๓	๑๑๕๔	๑๑๕๕	๑๑๕๖	๑๑๕๗	๑๑๕๘	๑๑๕๙	๑๑๖๐	๑๑๖๑	๑๑๖๒	๑๑๖๓	๑๑๖๔
„	๑๑๖๕	๑๑๖๖	๑๑๖๗	๑๑๖๘	๑๑๖๙	๑๑๗๐	๑๑๗๑	๑๑๗๒	๑๑๗๓	๑๑๗๔	๑๑๗๕	๑๑๗๖
„	๑๑๗๗	๑๑๗๘	๑๑๗๙	๑๑๘๐	๑๑๘๑	๑๑๘๒	๑๑๘๓	๑๑๘๔	๑๑๘๕	๑๑๘๖	๑๑๘๗	๑๑๘๘
„	๑๑๘๙	๑๑๙๐	๑๑๙๑	๑๑๙๒	๑๑๙๓	๑๑๙๔	๑๑๙๕	๑๑๙๖	๑๑๙๗	๑๑๙๘	๑๑๙๙	๑๒๐๐
„	๑๒๐๑	๑๒๐๒	๑๒๐๓	๑๒๐๔	๑๒๐๕	๑๒๐๖	๑๒๐๗	๑๒๐๘	๑๒๐๙	๑๒๑๐	๑๒๑๑	๑๒๑๒
„	๑๒๑๓	๑๒๑๔	๑๒๑๕	๑๒๑๖	๑๒๑๗	๑๒๑๘	๑๒๑๙	๑๒๒๐	๑๒๒๑	๑๒๒๒	๑๒๒๓	๑๒๒๔
„	๑๒๒๕	๑๒๒๖	๑๒๒๗	๑๒๒๘	๑๒๒๙	๑๒๓๐	๑๒๓๑	๑๒๓๒	๑๒๓๓	๑๒๓๔	๑๒๓๕	๑๒๓๖
„	๑๒๓๗	๑๒๓๘	๑๒๓๙	๑๒๔๐	๑๒๔๑	๑๒๔๒	๑๒๔๓	๑๒๔๔	๑๒๔๕	๑๒๔๖	๑๒๔๗	๑๒๔๘
„	๑๒๔๙	๑๒๕๐	๑๒๕๑	๑๒๕๒	๑๒๕๓	๑๒๕๔	๑๒๕๕	๑๒๕๖	๑๒๕๗	๑๒๕๘	๑๒๕๙	๑๒๖๐
„	๑๒๖๑	๑๒๖๒	๑๒๖๓	๑๒๖๔	๑๒๖๕	๑๒๖๖	๑๒๖๗	๑๒๖๘	๑๒๖๙	๑๒๗๐	๑๒๗๑	๑๒๗๒
„	๑๒๗๓	๑๒๗๔	๑๒๗๕	๑๒๗๖	๑๒๗๗	๑๒๗๘	๑๒๗๙	๑๒๘๐	๑๒๘๑	๑๒๘๒	๑๒๘๓	๑๒๘๔
„	๑๒๘๕	๑๒๘๖	๑๒๘๗	๑๒๘๘	๑๒๘๙	๑๒๙๐	๑๒๙๑	๑๒๙๒	๑๒๙๓	๑๒๙๔	๑๒๙๕	๑๒๙๖
„	๑๒๙๗	๑๒๙๘	๑๒๙๙	๑๓๐๐	๑๓๐๑	๑๓๐๒	๑๓๐๓	๑๓๐๔	๑๓๐๕	๑๓๐๖	๑๓๐๗	๑๓๐๘

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กาท โก กุน	โท ดับ ไจ้ ชาวด	ตรี ระวาย เบ้า ฉลู	จัตวา เม็ง ยี่ ชาล	เบญจ เบิก เม้า เถาะ	ฉศก กัถ สี่ มะโรง	สัปต กต ไล่ มะเส็ง	อัฐ รวง สง้า มะเมีย	นพ เต้า เม็ด มะแม	ศัมฤทธิ กา สน วอก	เอก กาท เล้า ระกา	โท ดับ เส็ด จอ
จุลศักราช	๑๓๐๙	๑๓๑๐	๑๓๑๑	๑๓๑๒	๑๓๑๓	๑๓๑๔	๑๓๑๕	๑๓๑๖	๑๓๑๗	๑๓๑๘	๑๓๑๙	๑๓๒๐
„	๑๓๒๑	๑๓๒๒	๑๓๒๓	๑๓๒๔	๑๓๒๕	๑๓๒๖	๑๓๒๗	๑๓๒๘	๑๓๒๙	๑๓๓๐	๑๓๓๑	๑๓๓๒

หมายเหตุ วิธีนับศกของไทยฝ่ายเหนือน้อยกว่าไทยฝ่ายใต้ ๒ ปี

ตัวอย่าง ศิลาจารึกของเจ้าพระยานคร วัดพระธาตุพนมว่า สังฆา ๔๗๖ ตัว กาทยี่ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ
วัน ๕ มื่อ โรงไค้ จะตรงกับฝ่ายใต้ ศักราช ๔๗๖ ปีชาล ฉศก ดังนี้.

ปฏิทินเทียบมหาศักราช ว่าตรงกับปีไทยเหนือและปีไทยใต้

ศกไทยใต้ ศกไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กัป เม้า เถาะ	โท ดับ สี่ มะโรง	ตรี ระวาช ไล่ มะเส็ง	จัตวา เม็ง สง่า มะเมีย	เบญจ เบิก เม็ด มะแม	ฉศก กัต สั้น วอก	สัปต กต เล้า ระกา	อัฐ รวง เส็ด จอ	นพ เต้า โก๋ กุน	สัมฤทธิ์ กา ไข่ ชวด	เอก กัป เม้า ฉลู	โท ดับ สี่ ชกาล
มหาศักราช	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
„	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	๑๘	๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓	๒๔
„	๒๕	๒๖	๒๗	๒๘	๒๙	๓๐	๓๑	๓๒	๓๓	๓๔	๓๕	๓๖
„	๓๗	๓๘	๓๙	๔๐	๔๑	๔๒	๔๓	๔๔	๔๕	๔๖	๔๗	๔๘
„	๔๙	๕๐	๕๑	๕๒	๕๓	๕๔	๕๕	๕๖	๕๗	๕๘	๕๙	๖๐
„	๖๑	๖๒	๖๓	๖๔	๖๕	๖๖	๖๗	๖๘	๖๙	๗๐	๗๑	๗๒
„	๗๓	๗๔	๗๕	๗๖	๗๗	๗๘	๗๙	๘๐	๘๑	๘๒	๘๓	๘๔
„	๘๕	๘๖	๘๗	๘๘	๘๙	๙๐	๙๑	๙๒	๙๓	๙๔	๙๕	๙๖
„	๙๗	๙๘	๙๙	๑๐๐	๑๐๑	๑๐๒	๑๐๓	๑๐๔	๑๐๕	๑๐๖	๑๐๗	๑๐๘
„	๑๐๙	๑๑๐	๑๑๑	๑๑๒	๑๑๓	๑๑๔	๑๑๕	๑๑๖	๑๑๗	๑๑๘	๑๑๙	๑๒๐
„	๑๒๑	๑๒๒	๑๒๓	๑๒๔	๑๒๕	๑๒๖	๑๒๗	๑๒๘	๑๒๙	๑๓๐	๑๓๑	๑๓๒
„	๑๓๓	๑๓๔	๑๓๕	๑๓๖	๑๓๗	๑๓๘	๑๓๙	๑๔๐	๑๔๑	๑๔๒	๑๔๓	๑๔๔
„	๑๔๕	๑๔๖	๑๔๗	๑๔๘	๑๔๙	๑๕๐	๑๕๑	๑๕๒	๑๕๓	๑๕๔	๑๕๕	๑๕๖
„	๑๕๗	๑๕๘	๑๕๙	๑๖๐	๑๖๑	๑๖๒	๑๖๓	๑๖๔	๑๖๕	๑๖๖	๑๖๗	๑๖๘
„	๑๖๙	๑๗๐	๑๗๑	๑๗๒	๑๗๓	๑๗๔	๑๗๕	๑๗๖	๑๗๗	๑๗๘	๑๗๙	๑๘๐
„	๑๘๑	๑๘๒	๑๘๓	๑๘๔	๑๘๕	๑๘๖	๑๘๗	๑๘๘	๑๘๙	๑๙๐	๑๙๑	๑๙๒
„	๑๙๓	๑๙๔	๑๙๕	๑๙๖	๑๙๗	๑๙๘	๑๙๙	๒๐๐	๒๐๑	๒๐๒	๒๐๓	๒๐๔
„	๒๐๕	๒๐๖	๒๐๗	๒๐๘	๒๐๙	๒๑๐	๒๑๑	๒๑๒	๒๑๓	๒๑๔	๒๑๕	๒๑๖
„	๒๑๗	๒๑๘	๒๑๙	๒๒๐	๒๒๑	๒๒๒	๒๒๓	๒๒๔	๒๒๕	๒๒๖	๒๒๗	๒๒๘
„	๒๒๙	๒๓๐	๒๓๑	๒๓๒	๒๓๓	๒๓๔	๒๓๕	๒๓๖	๒๓๗	๒๓๘	๒๓๙	๒๔๐
„	๒๔๑	๒๔๒	๒๔๓	๒๔๔	๒๔๕	๒๔๖	๒๔๗	๒๔๘	๒๔๙	๒๕๐	๒๕๑	๒๕๒
„	๒๕๓	๒๕๔	๒๕๕	๒๕๖	๒๕๗	๒๕๘	๒๕๙	๒๖๐	๒๖๑	๒๖๒	๒๖๓	๒๖๔
„	๒๖๕	๒๖๖	๒๖๗	๒๖๘	๒๖๙	๒๗๐	๒๗๑	๒๗๒	๒๗๓	๒๗๔	๒๗๕	๒๗๖
„	๒๗๗	๒๗๘	๒๗๙	๒๘๐	๒๘๑	๒๘๒	๒๘๓	๒๘๔	๒๘๕	๒๘๖	๒๘๗	๒๘๘
„	๒๘๙	๒๙๐	๒๙๑	๒๙๒	๒๙๓	๒๙๔	๒๙๕	๒๙๖	๒๙๗	๒๙๘	๒๙๙	๓๐๐
„	๓๐๑	๓๐๒	๓๐๓	๓๐๔	๓๐๕	๓๐๖	๓๐๗	๓๐๘	๓๐๙	๓๑๐	๓๑๑	๓๑๒
„	๓๑๓	๓๑๔	๓๑๕	๓๑๖	๓๑๗	๓๑๘	๓๑๙	๓๒๐	๓๒๑	๓๒๒	๓๒๓	๓๒๔
„	๓๒๕	๓๒๖	๓๒๗	๓๒๘	๓๒๙	๓๓๐	๓๓๑	๓๓๒	๓๓๓	๓๓๔	๓๓๕	๓๓๖

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยได้	เอก กาน น้ำ เกาะ	โท คัม สี่ มะโรง	ตรี ระวาย สี่ มะเส็ง	จัตวา เมิง สง่า มะเมีย	เบญจ เบิก เม็ค มะแม	ฉก กัก สัน วอก	ศปค กค เล้า ระกา	อัฐ รวง เถ็ด จอ	นพ เต้า โก กุน	สัมฤทธิ์ กา ใจ ชาว	เอก กาน เบา ฉลู	โท คัม ชี่ ชาล
มหาศักราช	๓๓๗	๓๓๘	๓๓๙	๓๔๐	๓๔๑	๓๔๒	๓๔๓	๓๔๔	๓๔๕	๓๔๖	๓๔๗	๓๔๘
„	๓๔๙	๓๕๐	๓๕๑	๓๕๒	๓๕๓	๓๕๔	๓๕๕	๓๕๖	๓๕๗	๓๕๘	๓๕๙	๓๖๐
„	๓๖๑	๓๖๒	๓๖๓	๓๖๔	๓๖๕	๓๖๖	๓๖๗	๓๖๘	๓๖๙	๓๗๐	๓๗๑	๓๗๒
„	๓๗๓	๓๗๔	๓๗๕	๓๗๖	๓๗๗	๓๗๘	๓๗๙	๓๘๐	๓๘๑	๓๘๒	๓๘๓	๓๘๔
„	๓๘๕	๓๘๖	๓๘๗	๓๘๘	๓๘๙	๓๙๐	๓๙๑	๓๙๒	๓๙๓	๓๙๔	๓๙๕	๓๙๖
„	๓๙๗	๓๙๘	๓๙๙	๔๐๐	๔๐๑	๔๐๒	๔๐๓	๔๐๔	๔๐๕	๔๐๖	๔๐๗	๔๐๘
„	๔๐๙	๔๑๐	๔๑๑	๔๑๒	๔๑๓	๔๑๔	๔๑๕	๔๑๖	๔๑๗	๔๑๘	๔๑๙	๔๒๐
„	๔๒๑	๔๒๒	๔๒๓	๔๒๔	๔๒๕	๔๒๖	๔๒๗	๔๒๘	๔๒๙	๔๓๐	๔๓๑	๔๓๒
„	๔๓๓	๔๓๔	๔๓๕	๔๓๖	๔๓๗	๔๓๘	๔๓๙	๔๔๐	๔๔๑	๔๔๒	๔๔๓	๔๔๔
„	๔๔๕	๔๔๖	๔๔๗	๔๔๘	๔๔๙	๔๕๐	๔๕๑	๔๕๒	๔๕๓	๔๕๔	๔๕๕	๔๕๖
„	๔๕๗	๔๕๘	๔๕๙	๔๖๐	๔๖๑	๔๖๒	๔๖๓	๔๖๔	๔๖๕	๔๖๖	๔๖๗	๔๖๘
„	๔๖๙	๔๗๐	๔๗๑	๔๗๒	๔๗๓	๔๗๔	๔๗๕	๔๗๖	๔๗๗	๔๗๘	๔๗๙	๔๘๐
„	๔๘๑	๔๘๒	๔๘๓	๔๘๔	๔๘๕	๔๘๖	๔๘๗	๔๘๘	๔๘๙	๔๙๐	๔๙๑	๔๙๒
„	๔๙๓	๔๙๔	๔๙๕	๔๙๖	๔๙๗	๔๙๘	๔๙๙	๕๐๐	๕๐๑	๕๐๒	๕๐๓	๕๐๔
„	๕๐๕	๕๐๖	๕๐๗	๕๐๘	๕๐๙	๕๑๐	๕๑๑	๕๑๒	๕๑๓	๕๑๔	๕๑๕	๕๑๖
„	๕๑๗	๕๑๘	๕๑๙	๕๒๐	๕๒๑	๕๒๒	๕๒๓	๕๒๔	๕๒๕	๕๒๖	๕๒๗	๕๒๘
„	๕๒๙	๕๓๐	๕๓๑	๕๓๒	๕๓๓	๕๓๔	๕๓๕	๕๓๖	๕๓๗	๕๓๘	๕๓๙	๕๔๐
„	๕๔๑	๕๔๒	๕๔๓	๕๔๔	๕๔๕	๕๔๖	๕๔๗	๕๔๘	๕๔๙	๕๕๐	๕๕๑	๕๕๒
„	๕๕๓	๕๕๔	๕๕๕	๕๕๖	๕๕๗	๕๕๘	๕๕๙	๕๖๐	๕๖๑	๕๖๒	๕๖๓	๕๖๔
„	๕๖๕	๕๖๖	๕๖๗	๕๖๘	๕๖๙	๕๗๐	๕๗๑	๕๗๒	๕๗๓	๕๗๔	๕๗๕	๕๗๖
„	๕๗๗	๕๗๘	๕๗๙	๕๘๐	๕๘๑	๕๘๒	๕๘๓	๕๘๔	๕๘๕	๕๘๖	๕๘๗	๕๘๘
„	๕๘๙	๕๙๐	๕๙๑	๕๙๒	๕๙๓	๕๙๔	๕๙๕	๕๙๖	๕๙๗	๕๙๘	๕๙๙	๖๐๐
„	๖๐๑	๖๐๒	๖๐๓	๖๐๔	๖๐๕	๖๐๖	๖๐๗	๖๐๘	๖๐๙	๖๑๐	๖๑๑	๖๑๒
„	๖๑๓	๖๑๔	๖๑๕	๖๑๖	๖๑๗	๖๑๘	๖๑๙	๖๒๐	๖๒๑	๖๒๒	๖๒๓	๖๒๔
„	๖๒๕	๖๒๖	๖๒๗	๖๒๘	๖๒๙	๖๓๐	๖๓๑	๖๓๒	๖๓๓	๖๓๔	๖๓๕	๖๓๖
„	๖๓๗	๖๓๘	๖๓๙	๖๔๐	๖๔๑	๖๔๒	๖๔๓	๖๔๔	๖๔๕	๖๔๖	๖๔๗	๖๔๘
„	๖๔๙	๖๕๐	๖๕๑	๖๕๒	๖๕๓	๖๕๔	๖๕๕	๖๕๖	๖๕๗	๖๕๘	๖๕๙	๖๖๐
„	๖๖๑	๖๖๒	๖๖๓	๖๖๔	๖๖๕	๖๖๖	๖๖๗	๖๖๘	๖๖๙	๖๗๐	๖๗๑	๖๗๒
„	๖๗๓	๖๗๔	๖๗๕	๖๗๖	๖๗๗	๖๗๘	๖๗๙	๖๘๐	๖๘๑	๖๘๒	๖๘๓	๖๘๔

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กาน น้า เกาะ	โท ดับ สี่ มะโรง	ตรี ระวาย สี่ มะเส็ง	จัตวา เม้ง สง มะเมีย	เบญจ เม็ก เม็ค มะแม	ฉศก กัศ สัน วอก	สัปต กค เล้า ระกา	อัฐ รวง เตี้ย จอ	นพ เต้า โก กุน	สัมฤทธิ กา ใจ ขาด	เอก กาน น้า ฤดู	โท ดับ สี่ ขาด
มหาศักราช	๖๘๕	๖๘๖	๖๘๗	๖๘๘	๖๘๙	๖๙๐	๖๙๑	๖๙๒	๖๙๓	๖๙๔	๖๙๕	๖๙๖
..	๖๙๗	๖๙๘	๖๙๙	๗๐๐	๗๐๑	๗๐๒	๗๐๓	๗๐๔	๗๐๕	๗๐๖	๗๐๗	๗๐๘
..	๗๐๙	๗๑๐	๗๑๑	๗๑๒	๗๑๓	๗๑๔	๗๑๕	๗๑๖	๗๑๗	๗๑๘	๗๑๙	๗๒๐
..	๗๒๑	๗๒๒	๗๒๓	๗๒๔	๗๒๕	๗๒๖	๗๒๗	๗๒๘	๗๒๙	๗๓๐	๗๓๑	๗๓๒
..	๗๓๓	๗๓๔	๗๓๕	๗๓๖	๗๓๗	๗๓๘	๗๓๙	๗๔๐	๗๔๑	๗๔๒	๗๔๓	๗๔๔
..	๗๔๕	๗๔๖	๗๔๗	๗๔๘	๗๔๙	๗๕๐	๗๕๑	๗๕๒	๗๕๓	๗๕๔	๗๕๕	๗๕๖
..	๗๕๗	๗๕๘	๗๕๙	๗๖๐	๗๖๑	๗๖๒	๗๖๓	๗๖๔	๗๖๕	๗๖๖	๗๖๗	๗๖๘
..	๗๖๙	๗๗๐	๗๗๑	๗๗๒	๗๗๓	๗๗๔	๗๗๕	๗๗๖	๗๗๗	๗๗๘	๗๗๙	๗๘๐
..	๗๘๑	๗๘๒	๗๘๓	๗๘๔	๗๘๕	๗๘๖	๗๘๗	๗๘๘	๗๘๙	๗๙๐	๗๙๑	๗๙๒
..	๗๙๓	๗๙๔	๗๙๕	๗๙๖	๗๙๗	๗๙๘	๗๙๙	๘๐๐	๘๐๑	๘๐๒	๘๐๓	๘๐๔
..	๘๐๕	๘๐๖	๘๐๗	๘๐๘	๘๐๙	๘๑๐	๘๑๑	๘๑๒	๘๑๓	๘๑๔	๘๑๕	๘๑๖
..	๘๑๗	๘๑๘	๘๑๙	๘๒๐	๘๒๑	๘๒๒	๘๒๓	๘๒๔	๘๒๕	๘๒๖	๘๒๗	๘๒๘
..	๘๒๙	๘๓๐	๘๓๑	๘๓๒	๘๓๓	๘๓๔	๘๓๕	๘๓๖	๘๓๗	๘๓๘	๘๓๙	๘๔๐
..	๘๔๑	๘๔๒	๘๔๓	๘๔๔	๘๔๕	๘๔๖	๘๔๗	๘๔๘	๘๔๙	๘๕๐	๘๕๑	๘๕๒
..	๘๕๓	๘๕๔	๘๕๕	๘๕๖	๘๕๗	๘๕๘	๘๕๙	๘๖๐	๘๖๑	๘๖๒	๘๖๓	๘๖๔
..	๘๖๕	๘๖๖	๘๖๗	๘๖๘	๘๖๙	๘๗๐	๘๗๑	๘๗๒	๘๗๓	๘๗๔	๘๗๕	๘๗๖
..	๘๗๗	๘๗๘	๘๗๙	๘๘๐	๘๘๑	๘๘๒	๘๘๓	๘๘๔	๘๘๕	๘๘๖	๘๘๗	๘๘๘
..	๘๘๙	๘๙๐	๘๙๑	๘๙๒	๘๙๓	๘๙๔	๘๙๕	๘๙๖	๘๙๗	๘๙๘	๘๙๙	๙๐๐
..	๙๐๑	๙๐๒	๙๐๓	๙๐๔	๙๐๕	๙๐๖	๙๐๗	๙๐๘	๙๐๙	๙๑๐	๙๑๑	๙๑๒
..	๙๑๓	๙๑๔	๙๑๕	๙๑๖	๙๑๗	๙๑๘	๙๑๙	๙๒๐	๙๒๑	๙๒๒	๙๒๓	๙๒๔
..	๙๒๕	๙๒๖	๙๒๗	๙๒๘	๙๒๙	๙๓๐	๙๓๑	๙๓๒	๙๓๓	๙๓๔	๙๓๕	๙๓๖
..	๙๓๗	๙๓๘	๙๓๙	๙๔๐	๙๔๑	๙๔๒	๙๔๓	๙๔๔	๙๔๕	๙๔๖	๙๔๗	๙๔๘
..	๙๔๙	๙๕๐	๙๕๑	๙๕๒	๙๕๓	๙๕๔	๙๕๕	๙๕๖	๙๕๗	๙๕๘	๙๕๙	๙๖๐
..	๙๖๑	๙๖๒	๙๖๓	๙๖๔	๙๖๕	๙๖๖	๙๖๗	๙๖๘	๙๖๙	๙๗๐	๙๗๑	๙๗๒
..	๙๗๓	๙๗๔	๙๗๕	๙๗๖	๙๗๗	๙๗๘	๙๗๙	๙๘๐	๙๘๑	๙๘๒	๙๘๓	๙๘๔
..	๙๘๕	๙๘๖	๙๘๗	๙๘๘	๙๘๙	๙๙๐	๙๙๑	๙๙๒	๙๙๓	๙๙๔	๙๙๕	๙๙๖
..	๙๙๗	๙๙๘	๙๙๙	๑๐๐๐	๑๐๐๑	๑๐๐๒	๑๐๐๓	๑๐๐๔	๑๐๐๕	๑๐๐๖	๑๐๐๗	๑๐๐๘
..	๑๐๐๙	๑๐๑๐	๑๐๑๑	๑๐๑๒	๑๐๑๓	๑๐๑๔	๑๐๑๕	๑๐๑๖	๑๐๑๗	๑๐๑๘	๑๐๑๙	๑๐๒๐
..	๑๐๒๑	๑๐๒๒	๑๐๒๓	๑๐๒๔	๑๐๒๕	๑๐๒๖	๑๐๒๗	๑๐๒๘	๑๐๒๙	๑๐๓๐	๑๐๓๑	๑๐๓๒

ศกไทยได้ ศกไทยเหนือ ปีไทยเหนือ ปีไทยใต้	เอก กาท เม้า เกาะ	โท ดับ สี่ มะโรง	ตรี ระวาย สี่ มะเส็ง	จัตวา เมิง สง่า มะเมือ	เบญจ เบ็ก เม็ค มะแม	ฉก กัต ตัน วอก	สัปต กต เล้า ระกา	อัฐ รวง เส็ด จอ	นพ เต้า โก กุน	สัมฤทธิ์ กา ใจ ชาด	เอก กาท เบ้า ฉลู	โท ดับ ชี่ ขาล
มหาจักราช	๑๐๓๓	๑๐๓๔	๑๐๓๕	๑๐๓๖	๑๐๓๗	๑๐๓๘	๑๐๓๙	๑๐๔๐	๑๐๔๑	๑๐๔๒	๑๐๔๓	๑๐๔๔
„	๑๐๔๕	๑๐๔๖	๑๐๔๗	๑๐๔๘	๑๐๔๙	๑๐๕๐	๑๐๕๑	๑๐๕๒	๑๐๕๓	๑๐๕๔	๑๐๕๕	๑๐๕๖
„	๑๐๕๗	๑๐๕๘	๑๐๕๙	๑๐๖๐	๑๐๖๑	๑๐๖๒	๑๐๖๓	๑๐๖๔	๑๐๖๕	๑๐๖๖	๑๐๖๗	๑๐๖๘
„	๑๐๖๙	๑๐๗๐	๑๐๗๑	๑๐๗๒	๑๐๗๓	๑๐๗๔	๑๐๗๕	๑๐๗๖	๑๐๗๗	๑๐๗๘	๑๐๗๙	๑๐๘๐

บันทึกประกอบปฏิทินเทียบปี

๑. กัมภีร์สังกรมคห

๑. ถ้าต้องการทราบวันปีใหม่ของศกใด ให้ตั้งจุลศักราชของศกนั้นลงแล้ว เอา ๒๙๒, ๒๐๗ คูณ แล้วให้เอา ๓๗๓ บวก ๘๐๐ หาร ผลลัพธ์เป็น “หรรณวันเนา”
๒. ถ้ามีเลขเศษจากหารนั้นมากน้อยเท่าไรให้นำเศษมาลบด้วยหรรณวันเนา คือ ๘๐๐ นั้นอีก เหลือมากน้อยเท่าไรเป็นเลข “ขมัตตผละ” ให้ตั้งแยกไว้แผนกหนึ่ง ๆ ต่อไป ถ้าอยากทราบหรรณวันพญาวัน คือวันเถลิงศก ให้เอาเศษ ๑ บวกกับ “หรรณวันเนา” ผลลัพธ์เป็นหรรณวันพญาวัน หรือ หรรณวันอักษิตปี ก็เรียก
๓. ถ้าอยากทราบคติ คือวันขึ้นแรมของวันปีใหม่ของศกใด ให้เอา ๑๑ คูณ “หรรณวันพญาวัน” ของศกนั้น (วันปีใหม่ได้แก่วันเถลิงศก) แล้วเอา ๖๕๐ บวก ๖๔๒ หาร ($- + ๑๑ + ๖๕๐ \div ๖๔๒$) เลขเศษเหลือมากน้อยเท่าไรเป็น “อวสานอักษิตปี” ให้ตั้งไว้แผนกหนึ่ง ๆ แล้วนำผลลัพธ์จาก ๖๔๒ หารนั้นบวกกับ “หรรณวันพญาวัน” อีก ได้ผลลัพธ์เท่าไรแล้วเอา ๓๐ หาร เศษเหลือเท่าไร ก็เป็นคติเท่านั้น คือเศษ ๑ เป็นขึ้น ๑ ค่ำ เป็นต้น ถ้าเศษเลย ๑๕ ขึ้นไป เป็นข้างแรม เช่นเศษ ๑๖ เป็นแรม ๑ ค่ำ เป็นต้น ส่วนผลลัพธ์เป็นมาสเกณฑ์อักษิตปี ให้แยกไว้แผนกหนึ่ง
๔. ถ้าอยากทราบปีใหม่ตกเดือนอะไร ให้ตั้งมาเกณฑ์อักษิตปีลง เอา ๗ คูณ ๒๐๕ หาร ($- - + ๗ \div ๒๐๕$) ถ้าเศษจัดเป็นเดือนอธิกมาสไม่เอา ให้เอาผลลัพธ์มาลบมาสเกณฑ์อักษิตปี อีก แล้วเอา ๑๒ หาร เศษเท่าไรเป็นเกณฑ์เดือนดังนี้ เศษ ๐ ปีไม่ตกเดือน ๕ ถ้าเศษแต่ ๑ ขึ้นไป ปีไม่ตกเดือน ๖ แล

๕. ถ้าอยากรู้วันเม็ง คือแต่วันอาทิตย์ถึงวันเสาร์ ของวันปีใหม่ศกใด ให้เอา ๗ หาร หรคุณวันพญาวันของศกนั้น เศษเป็นวันเม็ง ตามจำนวนเลขดังนี้ เศษ ๑ วันอาทิตย์ ๒ จันทร์ ๖ ศุกร์ ๐ เสาร์ ฯ

ก. ถ้าอยากทราบแม่วันไทย ของวันปีใหม่ศกใด ให้ดูหางเลขหรคุณวันปีใหม่ศกนั้น ถ้าเป็นเลข ๑ วัน ช้าง ๒ เต่า ๓ กา — ๔ กัด กค ๑๐

ข. ถ้าอยากรู้ลูกวันไทย ของวันปีใหม่ศกใด ให้เอา ๑๒ หาร หรคุณวันปีใหม่ศกนั้น เศษ ๑ เป็นวัน “ไส้” (ที่ ๖) เศษ ๒ เป็นวัน “สงั” (ที่ ๗) จนถึงเศษ ๑๑ เป็นวัน เหม้า (ที่ ๔) เศษศูนย์ (๐) เป็นวัน “สี่” (ที่ ๕) พอตี ตรง ๑๒ ปี ก็คือวันไส้เป็นเลข ๑ แล้วก็นับไปหาปีสงัได้ถึงแล้ว วันกลับคืนมาหาปีไส้ จนถึงปีสี่ ฯ

ตัวอย่างหาแม่วันไทย จะคือวันแรม ๒ ค่ำ เดือนยี่ พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นหลักคำนวณ

$$\begin{aligned} ๑. \text{หรคุณอดีตคาปี (๒๔๗๙)} &= (๒๔๙๗ - ๑๑๘๑) + ๒๙๒,๒๐๗ + ๓๗๓ \div ๘๐๐ \\ &= ๔๗๔,๑๐๖ + ๑ = ๔๗๔,๑๐๗ \end{aligned}$$

$$๒. \text{ทินของแรม ๗ ค่ำเดือนยี่} = ๒๖๔^+$$

$$๓. \text{ผลลัพธ์เป็นหรคุณวันแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่} = \underline{\underline{๔๗๔,๓๗๑}}$$

ตอบวันแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ = พ.ศ. ๒๔๗๙
เป็นวันช้าง “เพราะหางเลขเป็น ๑”

ตัวอย่างหาลูกวันไทย

$$๑. \text{หรคุณวันแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ ๑๒) } \underline{\underline{๔๗๔,๓๗๑}}$$

$$๒. \text{นำเอา ๑๒ หาร (จำนวนของปี)}$$

$$๓. \text{ผลลัพธ์} \quad ๓๙,๕๓๐ \text{ รวม } \frac{๑๑}{๑๒}$$

ตอบวันแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นวัน (เหม้า) รวมเรียกวัน “ช้างเหม้า”

๑. การคำนวณวันเม็งวันไทยนั้น ไม่ใช่จะหาได้เฉพาะวันพญาวันอย่างเดียว เมื่อไม่ทราบวันเม็งวันไทย ของขึ้นแรมในเดือนปัจจุบันที่เราต้องการทราบ ให้ทำ “ทิน” ของวันนั้นเสียก่อน วิธีแปลง “ทิน” ให้นับแต่วันปากปี คือวันต่อจากวัน “พญาวัน” ได้แก่วันเถลิงศกนั้นไป จนถึงวันที่เราต้องการจะหา “ทิน” ได้จำนวนเท่าใดเป็น “ทิน” ของวันนั้น เช่น ปีชวด พ.ศ. ๒๔๗๙ (เลขหรคุณวันพญาวันศกนี้ ตรงกับวันที่ ๑๕ เม.ย. แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ วันที่ ๑๖ เมษายน แรม ๑๐ ค่ำ เป็นวันปากปี เราต้องการทราบวันเม็งของวันปัจจุบัน คือ

แรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ศกเดียวกันจะได้ “ทิน” เท่าไร โดยจันทรคติให้นับวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ โนน มาจนถึงแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ ที่เราต้องการทราบคงได้ “ทิน” ๒๖๔ วันแรม จะหาโดยสุริยคตินิยมก็ได้) เมื่อทราบทินของวันที่เราต้องการแล้ว จะหาวันเม็งของวันใด ก็ตั้ง “ทิน” ของวันนั้นลง แล้วเอาวันเม็งของวันพญาวันมาบวก แล้วเอา ๗ หาร เศษ เท่าไรเป็นวันเม็ง เช่นเศษ ๑ อาทิกย์ ๒ จันทร ฯลฯ ๖ ศุกร ๗ เสาร์

ตัวอย่าง พ.ศ. ๒๔๗๕

๑. ทินของแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่	๒๖๔
๒. วันพุธเป็นพญาวัน	๕ ⁺
๓. ผลลัพธ์	๒๖๘
๔. สัปดาห์หนึ่ง (๗ วัน)	๗) ๒๖๘
๕. ผลลัพธ์ของหาร	๓๘ ๒ ๗

ตอบ ๓๘ สัปดาห์ $\frac{๒}{๗}$ เท่ากับแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่เป็นวันจันทร์ (เพราะ

เศษ ๒) วิธีหาวันเม็งในเดือนและวันต่าง ๆ ก็ได้อาศัยหลักที่ได้วางไว้นี้เทอญ

ถ้ามีโจทย์ว่าวันแรม ๗ ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๗๕ จะเป็นวันเม็ง วันไทยเท่าไร

ตอบ เม็งวันจันทร์ ไทยวัน “ช้วงเหมา”

จุลศักราช ๑๒๙๘ พุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๔๗๕ ตัว ชวดคนนำกัมโพชบรมวิสัย ไทยภาษาว่า ปีรวายไจ้ เดือน ๔ เหนือ แรม ๗ ค่ำ เม็งวันจันทร์ ไทยช้วงเหมา ได้แต่งหนังสือไว้แล้ว

นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑ เล่ม ๑ พฤษภาคม ๒๕๐๐ หน้า ๖๔-๖๕

ข้อที่ ๒๘ คำว่า กาบเส็ด ตรงกับชื่อศกและชื่อปีของไทยฝ่ายเหนือ กาบ ก็คือ เอกศก เส็ด ก็คือ จอ แต่ในที่นี้เป็นชื่อของวันไทยชนิดหนึ่ง ซึ่งเอาศก ๑๐ ศก ที่เรียกว่า แม่วันไทย หรือ แม่มือ และเอาปี ๑๒ นักษัทร ที่เรียกว่า ลูกวันไทย หรือ ลูกมือ มาใช้เป็นวัน เรียกว่า วันไทย หรือ มือ

ข้อที่ ๒๙ คำว่า เม็ง ในศิลาจารึกมักใช้ต่อกับคำว่าขึ้น ๑๕ ค่ำอยู่เสมอ เช่นในศิลาจารึกคอย ถ้ำพระ จังหวัดเชียงราย จ.ศ. ๘๔๖ (พ.ศ. ๒๐๒๗) ว่าขึ้น ๑๕ ค่ำ เพิ่งเม็งวันพุธ เป็นต้น เพราะเขามักทำงานมงคลในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือในวันเพ็ญกลางเดือน จึงทำให้พวกเราเข้าใจกันว่า เม็ง คงจะตรงกับ เพิ่ง หรือ เพ็ญ แต่ที่จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่

เพราะจารึกบางหลักใช้คำว่า เมือง นอกจากขึ้น ๑๕ คำก็มี เช่น ศิลาจารึกวัดปราสาท จังหวัดเชียงราย จ.ศ. ๘๕๘ (พ.ศ. ๒๐๓๙) ว่าออก ๑ คำ (ขึ้น ๑ คำ) เมืองได้ชื่อ วันจันทร์ และศิลาจารึกที่ได้มาจากจังหวัดเชียงรายอีกหลักหนึ่ง จ.ศ. ๙๒๑ (พ.ศ. ๒๑๐๒) ว่าแรม ๑๓ คำ เมืองวันอังคาร ทั้งนี้ เพราะฉะนั้นคำว่าเมือง จึงไม่ใช่เพ็ง หรือเพ็ญอย่างที่เข้าใจกัน

ส่วนคำว่า เมือง ในที่นี้ เข้าใจว่าจะเป็นชื่อของชาติ คือ ชาติเมือง เพราะไทยบางพวกคงจะถือว่า วันอาทิตย์ จันทร์ อังคาร ฯ เป็นวันของชาติเมือง แต่ไทยบางพวกคงจะถือว่า วันอาทิตย์ จันทร์ อังคาร ฯ และปี ๑๒ นักษัตรเป็นของขอม จึงได้เขียนไว้ในศิลาจารึกวัดพระมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัยว่า จุลศักราช ๗๕๔ (พ.ศ. ๑๙๓๕) มหาศักราช ๑๓๑๔ (พ.ศ. ๑๙๓๕) ขอมปีวอก ไทยปีเต่าสัน เดือนสี่บุรณมี ขอมวันพฤหัสบดี ไทยวันเต่าเม็ก ทั้งนี้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า เมือง เป็นชื่อของชาติ.

* อาจารย์ ฉ่ำ ทองคำวรรณ

คำอ่านศิลาจารึก

อักษรและภาษาไทย

ได้มาจากวัดศรีโคมคำ อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย กรรมการค้นคว้าประวัติศาสตร์
แห่งสหภาพพม่า ได้อัดสำเนามาให้กรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๔

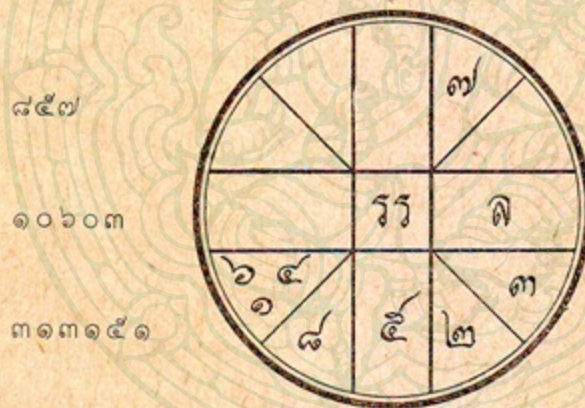
เนื้อศิลาเป็นหินทราย

วัดส่วนกว้าง ๔๕ ซม. ส่วนสูง ๘๒ ซม. ส่วนหนา ๗ ซม.

ประสาร บุญประคอง อ่านและอธิบายคำ

ดร. ประเสริฐ ณ นคร ให้คำปรึกษาและตรวจแก้คำศัพท์โบราณ

ด้านที่ ๑

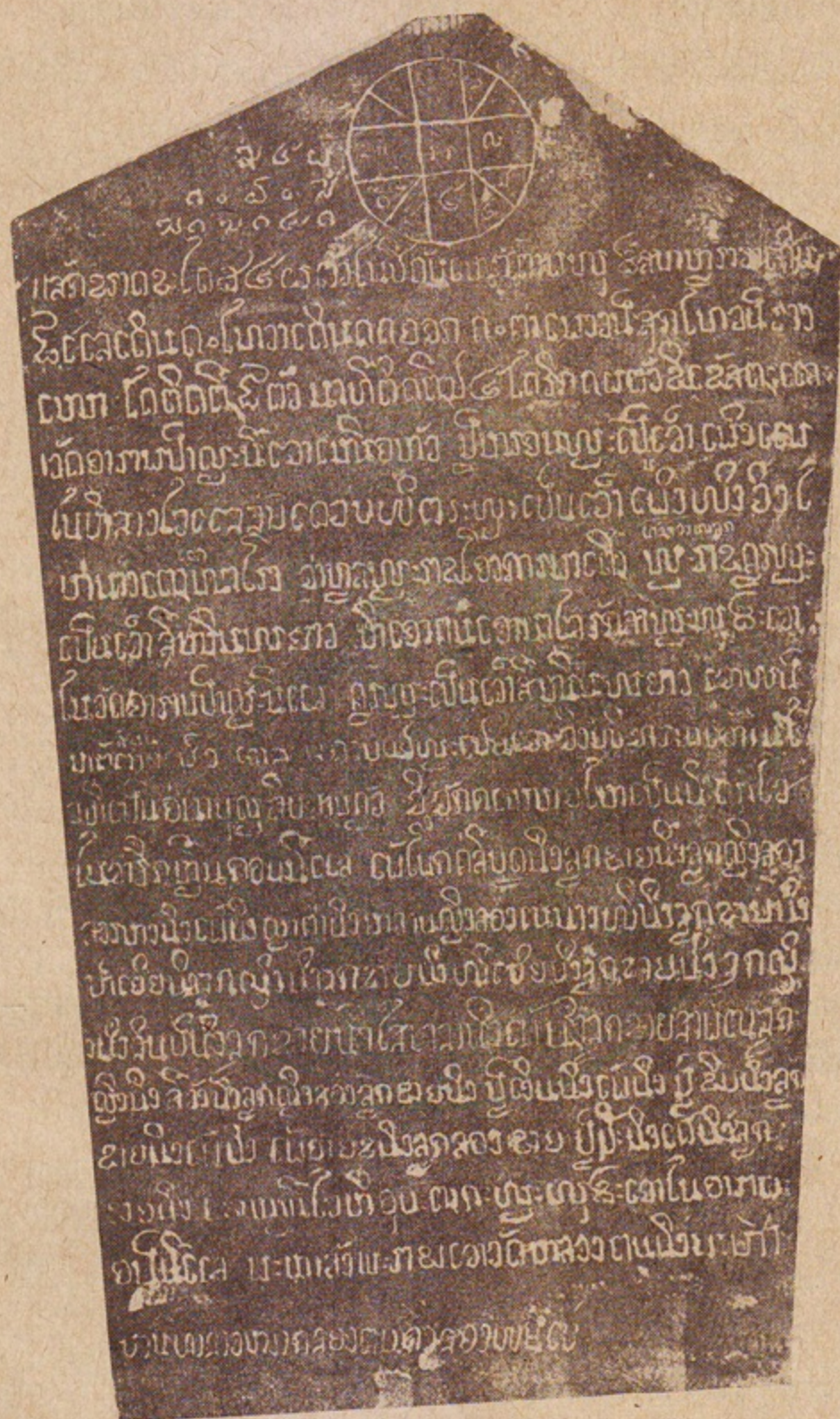

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. // สกัษราคะไค ๘๕๗ ทวีในปีคัปปัهما
ตามพุทธศักราชชาเคน
๒. ๕ แลเคน ๑๐ ไทวาเคน ๑๑ ออก ๑๐
ค่าเมงวนสุกไทวนรวง
๓. เหมมา ไคคิตถิ ๕ ทวี นาทิตถิ ๓๕ ไค
ริก ๑๗ ทวีชีเชตตะแล
๔. วัดอารามปาญะนีเจ้าเหนือหัวปุมมอนพระ
เปนเจ้าเมืองแม่

- // สกักราชได้ ๘๕๗^(๑) ทวี ในปีคัปปั^(๒)
ตามพุทธศักราชชา เเคน
- ๕ แลเคน ๑๐ ไทวาเคน ๑๑^(๓) ออก^(๔) ๑๐
ค่า เม็ง^(๕) วันศุกร์ ไทวันรวง—
- แม่^(๖) ไคคิตถิ ๕ ทวี นาทิตถิ ๓๕ ไค
ฤกษ์ ๑๗ ทวี ชื่อเชษฐา^(๗) แล
- วัดอารามปาญะนี เจ้าเหนือหัว ปุมมอนพระ
เป็นเจ้าเมืองแม่

ศิลาจารึก อักษรและภาษาไทย วัดศรีโคมคำ อ.พะเยา จ. เชียงราย

ด้านที่ ๑

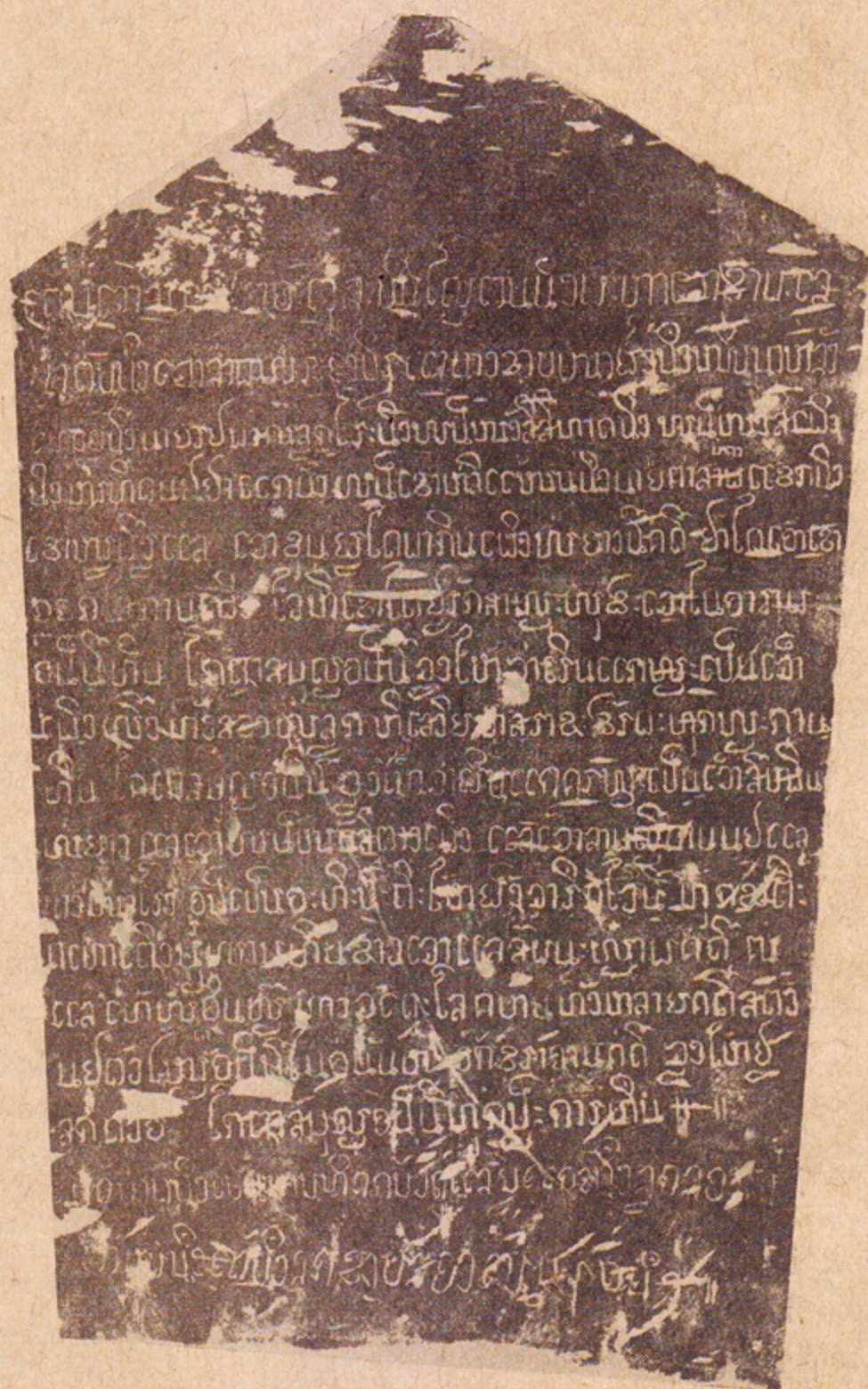
คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๕. ในหีสางไฉแลสมเด็จพะพิตรพระเปนเจ้าเมืองพืง (ท่งสองพ่อก) จิงไ
๖. ห่านางเถาแกหนาโรง จำทูลพระราชโองการมาถึง พระราชครูพระ
๗. เปนเจ้าสีหมื่นพยาว หือเอาคนเอานาไรรักสาพระพุทเจ้า
๘. ในวัดอารามปาญะนี้แล ครูพระเปนเจ้าสีหมื่นพยาว เจ้าพัน
๙. หัต (สอน) ทางเมืองเจาลามคาบนายพระเปนเจ้าจึงพิจารณาเอาคนไ
๑๐. วหือเปนอนาบุญสืบสามกรวั จิงจกักคหมาย ไหเปนนิญาไ
๑๑. ในจารึกหินก้อนนี้แล แม่โมกคสืบคหนึ่งลูกชายหนึ่งลูกหญิงสอง
๑๒. สวรรหงหนึ่ง แม่หนึ่งญาค่านึงหลานหญิงสองคนนางพีนึงลูกชายหนึ่ง
๑๓. ปาเอียงหนึ่ง ลูกหญิงหนึ่ง ลูกชายหนึ่ง พีเอียงหนึ่งลูกชายหนึ่งลูกหญิง
๑๔. งหนึ่งสินบี่หนึ่ง ลูกชายหนึ่ง ไสหลานึง แม่หนึ่งลูกชายสามคนลูก
๑๕. ญิงหนึ่ง สี่วังหนึ่ง ลูกหญิงสอง ลูกชายหนึ่งปู่เงินหนึ่ง แม่หนึ่ง ปู่ชิบหนึ่ง ลูก
๑๖. ชายหนึ่ง แม่หนึ่ง แม่ยายหนึ่ง ลูกสองชายปู่บี่หนึ่ง แม่หนึ่ง ลูก
๑๗. ชายหนึ่งเขาหมุ่นไหวหืออุบะถากะพระพุทเจ้าในอาราม
๑๘. อนันนี้แล มหาสังฆะราชาเจ้าวัดหลวงทนหนึ่งมหา
๑๙. หนพลงหมากสองทนคาสองพนัเบ้

- ใน หือ^(๔) สร้างไฉแล สมเด็จพะพิตรพระเปนเจ้าเมืองพืง (ท่งสองพ่อก) จิงไ
- ห่านางเถาแกหนาโรง จำทูลพระราชโองการมาถึง^(๕) พระราชครูพระ
- เป็นเจ้าสีหมื่นพะเยา หือเอาคนเอานาไรรักษาพระพุทเจ้า
- ในวัดอารามปาญะนี้แล ครูพระเป็นเจ้าสีหมื่นพะเยา เจ้าพัน
- หัตถ (สอน) ทางเมือง เจาลามคาบน้อย พระเป็นเจ้า จึงพิจารณาเอาคนไ
- วหือเป็นอนาบุญ^(๑๐)สืบสามกรวั จิงจกักค^(๑๑)หมาย ให้เป็นนิยาม^(๑๒)ไ
- ในจารึกหินก้อนนี้แล แม่^(๑๓) โมกคสืบบุตรหนึ่งลูกชายหนึ่ง ลูกหญิงสอง
- สวรรณหงหนึ่ง แม่หนึ่ง ยา^(๑๔) คำหนึ่ง หลานหญิงสองคน นางพีนึง ลูกชายหนึ่ง
- ปาเอียงหนึ่ง ลูกหญิงหนึ่ง ลูกชายหนึ่ง พีเอียงหนึ่ง ลูกชายหนึ่ง ลูกหญิง
- งหนึ่ง สินบี่หนึ่ง ลูกชายหนึ่ง ไสหลานึง แม่หนึ่ง ลูกชายสามคน ลูก
- หญิงหนึ่ง สี่วังหนึ่ง ลูกหญิงสอง ลูกชายหนึ่งปู่เงินหนึ่ง แม่หนึ่ง ปู่ชิบหนึ่ง ลูก
- ชายหนึ่ง แม่หนึ่ง แม่ยายหนึ่ง ลูกสองชายปู่บี่หนึ่ง แม่หนึ่ง ลูก
- ชายหนึ่ง เขาหมุ่น ไหวหืออุปฐากพระพุทเจ้าในอาราม
- อนันนี้แล มหาสังฆราชาเจ้าวัดหลวงทนหนึ่งมหา
- หน^(๑๕) พลงหมากสองทน คำสองพนัเบ้^(๑๖)

คำจารึก	ด้านที่ ๒	คำอ่านปัจจุบัน
๑. เณรเจ้าสีหลโดยะตุลปะนัญญุคน นิงมะหา เจ้าธำมะเส	เณรเจ้าสีหลโดยะตุลปะนัญญุคนหนึ่งมหา เจ้าธรรมเส —	
๒. นาคหนึ่งเจ้าสามพระองค์นี้รู้แลนางชาย หนาโรงหนึ่งหมื่นนาหลัง	นาคหนึ่ง เจ้าสามพระองค์นี้รู้ แลนางชาย หน้าโรงหนึ่ง หมื่นนาหลัง	
๔. เทพผู้หนึ่งนายร้อยมงคลลูกโระหนึ่งพันหนึ่ง สี่สิทาคหนึ่ง พันหนึ่งสี่เมือง	เทพผู้หนึ่ง นายร้อยมงคลลูกโระหนึ่ง พันหนึ่ง สี่สิทาคหนึ่ง พันหนึ่งสี่เมือง	
๔. นิงหมกิตนอยยาแก่นึงพันเขาหลิแห่น นิงนายคำหลาแซกหนึ่ง	หนึ่ง หมอกิตนอยยาแก่นึง พันเขาหริแน่น หนึ่ง นายคำหลาแซกหนึ่ง	
๕. เขาหมื่นรู้แล เจ้าขุนผู้โตมากินเมืองพะยา นี้กัถิ ยำไคเอาเขา	เขาหมื่นรู้แล เจ้าขุนผู้โตมากินเมืองพะยา นี้กัถิ อย่าไคเอาเขา	
๖. ออกใส่กานเมือง ไวให้เขาไคยรรักสาพระ พุทะเจ้าในอาราม	ออกใส่การเมือง ไวหื้อเขาไค้อยู่รักษาพระ พุทธเจ้าในอาราม	
๗. อนันท์กิน โภถสาบุญอนันจุง ให้จำเรินแก่พระเปนเจ้า	อนันท์กิน ^(๑๗) โภถฐาบุญ ^(๑๘) อนัน จุง ^(๑๙) ให้จำเรินแก่พระเป็นเจ้า	
๘. เมืองพึงท่งสองพ่อลูกหิเสวยทสราชะธรมะ ทุกพระกาน	เมืองพึงท่งสองพ่อลูก หื้อเสวยทสราชาธรรม ทุกประการ	
๙. ทิน โภถสาบุญอนันจุงให้จำเรินแก่ครู พระเปนเจ้าสีหมื่น	ทิน โภถฐาบุญอนัน จุงให้จำเรินแก่ครู พระเป็นเจ้าสีหมื่น	
๑๐. พ่ยาวแลเจ้าพันหนึ่งสี่ตางเมือง แลเจ้า ลามญีตาบทยแล	พะยา แลเจ้าพันหนึ่งสี่ตางเมือง แลเจ้า ลามยีตาบทยแล	
๑๑. นางหนาโรง อนันปะนอะทึปะปะทึไผฝัว จาริกไวนี ทุกชาติ	นางหน้าโรง อันเป็นอธิปัตติให้ฝัว จาริกไวนีทุกชาติ	
๑๒. ต่เก้าเถิงนรพานทินชาวเจ้าแล สัมนะพราหมณ์กัถิ คน	ต่อเก้า ^(๒๐) เถิงเนียรพานทิน ^(๒๑) ชาวเจ้าแล สมณะพราหมณ์กัถิ คน	
๑๓. แลเทพคาอินพรัทาวจคัทะ โลกบาน ทังหลายกัถิสัตว์	แลเทพคา อินทร์ พรหม ท้าวจัตุโลกบาล ทังหลายกัถิ สัตว์	
๑๔. นยทัวใหญ่อนันมีในอนันตะจกัชรำวานกัถิ จุงใหญ่	น้อยทัวใหญ่ อันมีในอนันตจักรวาลกัถิ จุงให้อยู่	
๑๕. สุกควย โภถสาบุญอนันทุกประการทิน //	สุขควย โภถฐาบุญอนันทุกประการทิน ๗	
๑๖. วัดทุมหนึ่งเปนนทิดกบักบัคแลปุแกวณิง ลูกสองคน	วัดทุมหนึ่ง เป็นนทิดกบักบัคแล ปู่แก้วหนึ่ง ลูกสองคน	
๑๗. คำหมนิงเม้นิงลูกชายสองคนอนันรูหนึ่ง //	คำหมอหนึ่ง แม่หนึ่ง ลูกชายสองคนอนันรู หนึ่ง	

ศิลาจารึก อักษรและภาษาไทย วัดศรีโคมคำ อ.พะเยา จ. เชียงราย

อธิบายคำ

- (๑) จ.ศ. ๘๕๗ = พ.ศ. ๒๐๓๘
- (๒) ตับเม้า คือ ตับ = โทศก เม้า = บิเถาะ จึงเป็นบิเถาะ
โทศกของไทยฝ่ายเหนือ ตรงกับบิเถาะ
สัปตศกของไทยฝ่ายใต้
- (๓) เดือน ๑๑ = เดือน ๑๑ ของไทยฝ่ายเหนือ ตรงกับเดือน
๙ ของไทยฝ่ายใต้
- (๔) ออก = ข้างขึ้น
- (๕) เมือง = ตรง หรือเป็นชื่อของชาติ คือ ชาติเมือง
คือ เป็นชื่อศกและชื่อปีของไทยฝ่ายเหนือ
- (๖) รวงเม้า รวงคืออัฐศก เม้าก็คือบิเถาะ แต่ในที่นี้ใช้
เป็นชื่อของวันไทยชนิดหนึ่ง
- (๗) เซษะ (เซษฎา) คือ ดาวเพะหรือดาวข้างใหญ่
- (๘) หื้อ = ให้
- (๙) เถิง = ถึง
- (๑๐) อาณาบุญ = บุญทำตามคำสั่ง
- (๑๑) กต = กำหนด
- (๑๒) นิยาม = อย่าง, กำหนด
- (๑๓) เม้า = เมีย
- (๑๔) ยา = ย่า, คุณ, ท่าน
- (๑๕) หน = ทาง และข้อความบรรทัดที่ ๑๔ คำที่ ๑
ของศิลาจารึกหลักนี้ ควรต่อบรรทัดที่ ๑๗
คำที่ ๒ จากคำว่าอนึ่ง
- (๑๖) เป้า = เปี้ย
- (๑๗) ทิน หรือ ทิน = เทอญ
- (๑๘) โกฎฐาสบุญ = ส่วนบุญ
- (๑๙) จง = จง
- (๒๐) ต่อเท้า = ตราบเท่า
- (๒๑) เนียรพาน = นิพพาน

วัดพระแก้ว

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ของ

กงเดช ประพัฒน์ทอง

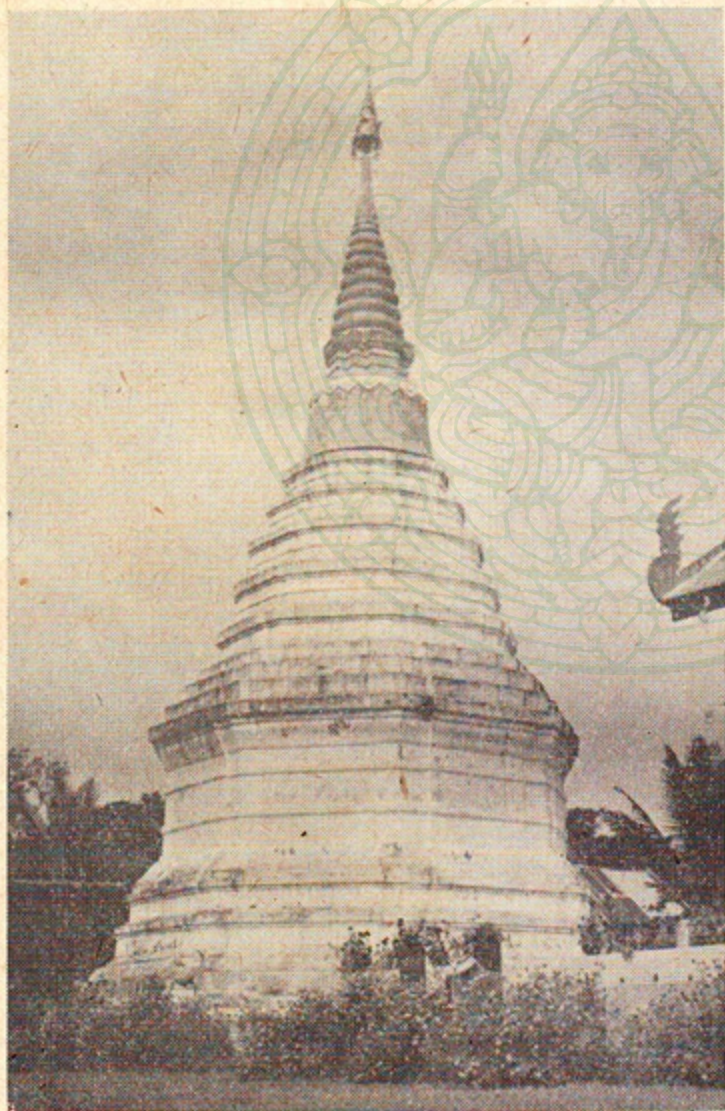
วัดพระแก้วเป็นวัดพระอารามราษฎร์ มีพระสงฆ์อยู่ประจำ ตั้งอยู่ถนนไตรรัตน์ ในเขตเทศบาลเมืองเชียงราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ห่างจากศาลากลางจังหวัดเชียงรายทางทิศตะวันออกประมาณ ๘๐๐ เมตร เป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง กรมศิลปากรได้ขึ้นบัญชีไว้เป็นโบราณสถานแห่งชาติ

วัดพระแก้วนี้ เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกต จากหนังสือรัตนพิมพ์วงศ์กล่าวว่า พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกตองค์นี้ เทวศาสร้างถวายพระอรหันต์องค์หนึ่งมีนามว่า พระนาคเสนเถร ในเมืองปาฏลีบุตร พระอรหันต์องค์นี้มีฤทธิ์สำเร็จด้วยอภิญญา ได้อธิษฐานอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุให้ประดิษฐานอยู่ในองค์พระมหายหามณีรัตนปฏิมากรถึง ๗ พระองค์ คือในพระเมาลีพระองค์หนึ่ง ในพระนลาศพระองค์หนึ่ง ในพระอุระพระองค์หนึ่ง ในพระอังสาทั้งสองข้างสองพระองค์ ในพระขานทั้งสองข้างสองพระองค์ เนื้อแก้วก็เปี่ยมมีคุณวิเศษเป็นเนื้อเดียวกันเดิม พระมหายหามณีรัตนปฏิมากรนี้เดิมอยู่ที่เมืองปาฏลีบุตรแล้วตกไปยังเมืองลังกา เมืองกัมพูชา เมืองละโว้ และเมืองเชียง-

รายตามลำดับ เจ้าเมืองเชียงรายหวังจะซ่อนไม่ให้ศัตรูทราบ จึงเอาปูนพอกลงรักปิดทองบรรจุไว้ในพระเจดีย์

ข้อความมีในพงศาวดารต่อมาว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๗ พระแก้วมรกตองค์นี้อยู่ในพระสถูปใหญ่เก่าองค์หนึ่ง ณ เมืองเชียงราย ครั้นพระสถูปนั้นต้องอสนีบาตพังลง ชาวเมืองเชียงรายเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปสามัญ จึงอาราธนาไปไว้ในวิหารแห่งหนึ่ง ต่อมาปูนที่พอกตรงปลายพระนาสิกกระเทาะออก เจ้าอธิการในอารามนั้น เห็นเป็นแก้วสีเขียวงาม จึงแกะออกต่อไปทั้งพระองค์ ก็ทราบว่าเป็นพระพุทธรูปแก้วที่บึงแห่ง บริสุทธิดีไม่มีบุบสลาย ครั้นความทราบถึงพระเจ้าสามฝั่งแกน เจ้าเมืองเชียงใหม่ พระองค์จึงเกณฑ์ขบวนไปรับเสด็จพระมหายหามณีรัตนปฏิมากรขึ้นหลังช้างแห่มา พอมาถึงทางแยกที่จะไปเมืองเชียงใหม่ ช้างที่รับเสด็จพระมหายหามณีรัตนปฏิมากรก็วิ่งคืบไปในทางที่จะไปเมืองนครลำปาง เมื่อควานเราโลมช้างให้สงบแล้ว จึงพามาถึงทางที่จะไปเมืองเชียงใหม่ ช้างก็วิ่งไปทางที่จะไปนครลำปางอีก ภายหลังเปลี่ยนใช้ช้างเชือก ก็ปรากฏว่า ช้างนั้นก็ไปทางลำปางเหมือนกัน

พระเจ้าสามฝั่งแกนเข้าใจว่า ฝีมือรัชกาลของพระองค์พระจะไม่ยอมไปเมืองเชียงใหม่ จึงยอมให้เชิญไปประดิษฐานไว้ในวัดในนครลำปาง ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๗๗ ถึง พ.ศ. ๒๐๑๑ (๓๒ ปี) วัดพระที่พระแก้วมรกตประดิษฐานอยู่ที่เชียงรายนั้น ประชาชนเรียกว่า วัดพระแก้ว ตามนามพระพุทธรูป และพระเจดีย์ที่อยู่เบื้องหลังพระอุโบสถนั้น กล่าวกันว่าเป็นที่บรรจุซ่อนพระแก้วมรกตในสมัยนั้น

(๑) พระเจดีย์ฐาน ๘ เหลี่ยม แต่ละเหลี่ยมกว้าง ๕.๒๐ เมตร วัดผ่านศูนย์กลาง ๔.๕๐ เมตร

ในวัดพระแก้วนี้ มีสิ่งสำคัญตามหมายเลขในแผนผัง คือ

หมายเลข ๑ เป็นองค์พระเจดีย์ตั้งอยู่ด้านหลังตัวพระอุโบสถ ห่างจากพระอุโบสถประมาณ ๘.๕๐ เมตร ฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยม แต่ละเหลี่ยมกว้าง ๕.๒๐ เมตร องค์พระเจดีย์วัดผ่านศูนย์กลางได้ ๔.๕๐ เมตร เจดีย์นี้มีฐานเป็นเจดีย์แบบผสม กล่าวคือ เหนือจากฐานเป็นลักษณะบัวคว่ำมีลูกแก้วชั้นสองชั้นต่อขึ้นไปเป็นรูปบัวหงาย เหนือขึ้นไปจึงเป็นหน้ากระดาน

ซ้อนสามชั้นลดหลั่นกัน ถัดจากหน้ากระดานนี้จึงเป็นส่วนลอนบัวหงายของตัวเจดีย์ซ้อนลดหลั่นกันไปอีกหลายชั้นด้วยกัน จึงถึงส่วนรูประฆังคอบบนคอรระฆังก่อนจะถึงบัลลังก์มีกลีบบัวอยู่รอบรองรับฐานบัลลังก์อยู่ ส่วนตัวบัลลังก์นั้นมูมย่อไม้สิบสอง เหนือขึ้นไปจึงเป็นส่วนของปล้องไฉนซ้อนลดหลั่นขึ้นไปเท่าชั้นจึงเป็นส่วนของปลียอก ซึ่งมีส่วนสูงเท่ากับครึ่งหนึ่งของปล้องไฉน ถัดจากปลียอกขึ้นไปเป็นฉัตรโลหะครอบอยู่ จากฐานเจดีย์ ดังได้พรรณนามานี้ พึงเห็นได้ว่า มีลักษณะของศิลปะแบบสุโขทัยเจือปนอยู่ทางตอนล่างของส่วนที่เป็นฐาน ส่วนตอนบนที่เป็นองค์เจดีย์นั้น อาจเข้าลักษณะเจดีย์แบบอยุธยาแล้ว แต่ได้ถูกซ่อมแซมปฏิสังขรณ์กันมาหลายยุคหลายสมัย (ดูรูปที่ ๑)

หมายเลข ๒ คือตัวพระอุโบสถ เป็น
ข้อที่น่าประหลาดมาก คือ ในบรรดาพระอาราม
ทางเมืองเหนือนี้ มักจะไม่ค่อยพบพระอุโบสถ
แต่ดั้งเดิมเลย ส่วนมากเป็นพระวิหารมาแต่
เดิมแทบทั้งนั้น และตัวพระอุโบสถของวัด
พระแก้วนี้ ก็หาใช่เป็นพระอุโบสถมาแต่เดิมไม่
เพิ่งดัดแปลงจากตัวพระวิหารเดิมมาเป็นพระ
อุโบสถ ผู้กัณฑ์สีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ นี้เอง
พระอุโบสถหลังนี้ กว้าง ๙.๕๐ เมตร ยาว
๒๑.๘๕ เมตร ทางด้านหน้าสองข้างบันไดมีรูป
พระยานาคอยู่ทั้งสองฟาก ซึ่งเป็นศิลปทาง
เมืองเหนือรุ่นใหม่ ใบระกาก็ประดับกระจาก
สลักรีส หลังคาซ้อนกันสองชั้น มุงด้วยกระเบื้อง
ซีเมนต์ สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษมี ทวยไม้
จำหลักทำเป็นรูปกระบี่บัง รูปเทวดาบัง เป็น
ของมีมาแต่เดิม ได้รับการรักษาให้คงสภาพ
ไว้ด้วยดี (ดูรูปที่ ๒)

ในพระอุโบสถตรงส่วนหลังสุดค้ำใน
เป็นฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแบ่งออก
เป็นสองชั้นหล่อด้วยคอนกรีตเป็นฐานบัววัดได้
กว้าง ๕.๘๐ เมตร ลึก ๓.๕๐ เมตร แบ่งเป็นสอง
ชั้น ชั้นที่สองเป็นฐานของพระประธานองค์
ใหญ่กว้าง ๓.๔๐ เมตร ลึก ๑.๒๐ เมตร บนฐาน
ชุกชีทั้งสองชั้นนี้ พระอัครสาวกคือพระโมค-
คัลลานะ และพระสารีบุตรสององค์ นอกนั้น
เป็นพระพุทธรูปใหญ่น้อยเรียงรายกันอยู่รวมทั้ง
พระประธานเป็นพระพุทธรูป ๑๓ องค์ กับทั้ง
พระอัครสาวกด้วยรวมเป็น ๑๕ องค์ด้วยกัน

เฉพาะพระประธาน เป็นพระพุทธรูป
สัมฤทธิ์ปางมารวิชัย แบบเชียงแสนรุ่นหลัง
หน้าตักกว้าง ๒ เมตร สูงจากท่อนเอวถึงยอด
พระรัศมี ๒.๘๐ เมตร รอบพระเศียร ๑.๖๐
เมตร นั่งขัดสมาธิราบพระรัศมีเป็นเปลว
ชายจีวรหรือสังฆาฏิสั้นเหนือราวพระถัน

(๒) พระอุโบสถด้านหน้า กว้าง ๙.๕๐ เมตร ยาว ๒๑.๘๕ เมตร

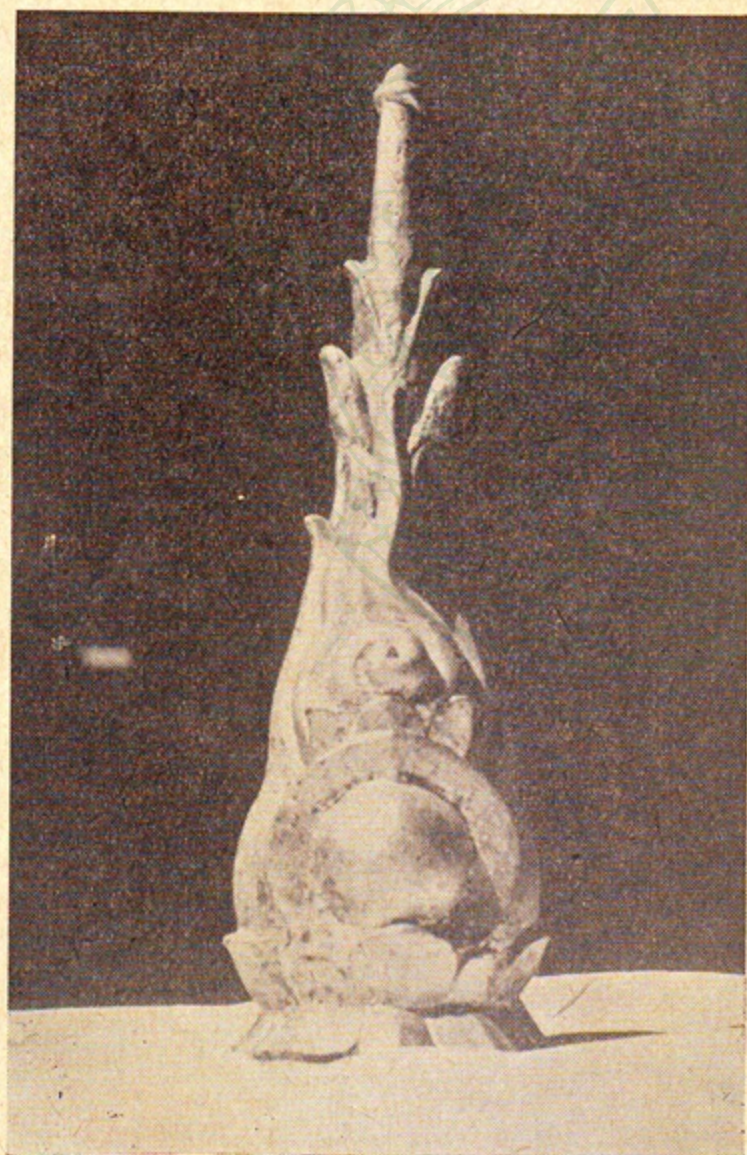
เมื่อกพระศกใหญ่ พระหนูเป็นปมใหญ่และ
ชั้ตมาก มีลักษณะเป็นเหลี่ยม อาจได้รับอิทธิพล
พระพุทธรูปแบบอยุธยา พระเกตุมาลาขึ้นสูง
ขึ้นไป มีสัณฐานเป็นรูปทรงกระบอก

ลักษณะพระรัศมีของพระพุทธรูปองค์นี้
มีลักษณะพิเศษ (ดูรูปที่ ๓-๔) กล่าวคือ ก่อน
ที่จะถึงส่วนที่เป็นเปลวนั้น มีรูปบัวคว่ำ บัว
หงาย รองรับวงกลมเกือบเต็มวง ภายในวงกลม
นั้น มีต่อมกลมอยู่ตรงกลางนูนสูงออกมาเหนือ

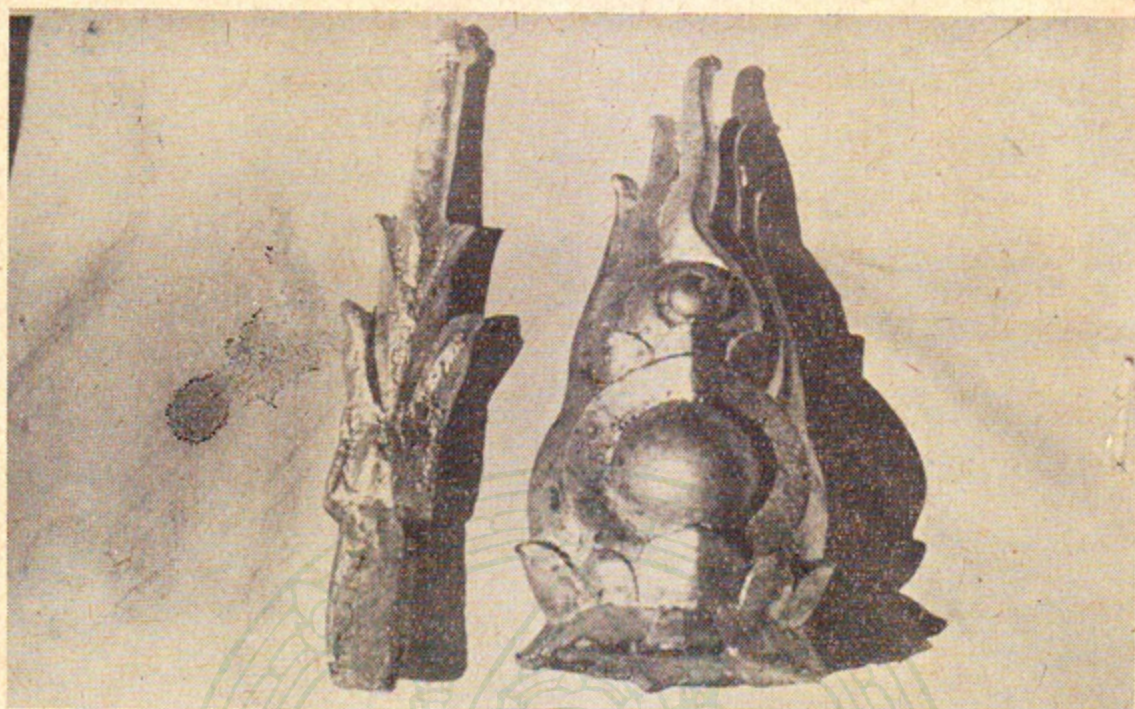
วงกลมนั้นขึ้นไปจึงเป็นส่วนของเปลว พระ
รัศมีนี้แบ่งออกเป็นสองท่อน ถอดได้ แต่ส่วน
ท่อนบนสุดนั้นเป็นของทำขึ้นใหม่ ทำใส่ไว้ด้วย
คาคคึกเออว่าน่าจะเป็นอย่างนี้ พระรัศมียาว
โดยตลอด ๒๘ ซม. วัดโดยรอบ ๔๐ ซม.
ลักษณะของพระรัศมีแบบนี้เห็นว่า เป็นแบบ
พิเศษซึ่งทำให้มีความเห็นสืบต่อไปว่า ช่างผู้
ทำนั้น คงนำเอาความคิดของพุทธศิลป์แบบ
เชียงแสนเดิมที่มีพระรัศมีทำเป็นต่อมกลม
กับพุทธศิลป์แบบสุโขทัย ที่มีพระรัศมีเป็น

เปลวเข้ามาผสมกันไว้เป็นอย่างดี
กันนั่นเอง อันความเห็นนี้ขอเสนอ
แต่ปวงปราชญ์ทางโบราณคดี โปรด
พิจารณาวินิจฉัยสืบไป

พระอัครสาวกทั้งสององค์นั้น
หล่อด้วยสัมฤทธิ์เช่นกัน แต่มีจารึก
เป็นตัวอักษรลานนาอยู่ที่ฐาน รูป
ของพระโมคคัลลานะพระอัครสาวก
เบื้องซ้ายนั้น มีลักษณะทำนองเป็น
แบบชั้ตสมาธิเพชร อยู่ในท่าสมาธิ
คือ พระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนอยู่ที่
หน้าตัก หน้าตักกว้าง ๐.๕๕ เมตร
สูงจากฐานถึงส่วนยอดของพระเศียร
๐.๗๐ เมตร รอบพระเศียร ๐.๖๕
เมตร ลักษณะของการห่มจีวรเป็น
แบบห่มเฉียงหรือห่มคอง สังฆาฏิ
ยาว เมื่อกพระศกเล็กแหลมเรียว
ชั้ตกัน มีไรพระศก นั้งอยู่เหนือ
ฐานหน้ากระดานเกลี้ยง ๆ มีจารึก
บอกนามไว้ อ่านได้ความว่า

(๓) พระรัศมีก้านหน้าของพระประธานในพระอุโบสถ

(๔) พระวักมิก้านหน้าของพระประธานในพระอุโบสถ แยกออกจากกันเป็นสองท่อนได้

พระยอดจำเมืองเป็นผู้สร้างเมื่อศักราช ๐๐๘๘ ในอักษรที่อ่านเป็นอย่างนั้น แต่สันนิษฐานเอาไว้ว่าจะเป็น ๑๐๘๘ ซึ่งเป็นจุลศักราช ก็ตกราว พ.ศ. ๒๒๗๐ มีน้ำหนักเจ็ดหมื่นห้าพัน อีกส่วนพระอัครสาวกอีกองค์หนึ่งนั้น คือ พระสารีบุตรมีจารึกอักษรลานนาที่ฐานอีกเช่นกัน อยู่ในท่าสมาธิ นั่งแบบขัดสมาธิชั้นเดียว มีลักษณะที่แปลกไปกว่าพระโมคคัลลานะ คือ มีผ้าประคตรัดอกและทางพระกรเบี่ยงซ้าย จัดจีวรที่ห่มให้เห็นเป็นรอยตั้งแต่เบื้องพาหา จนกระทั่งลำพระกร

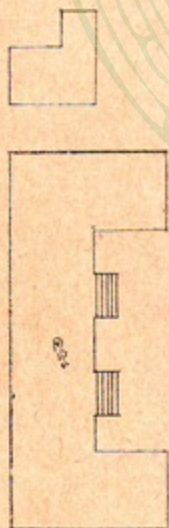
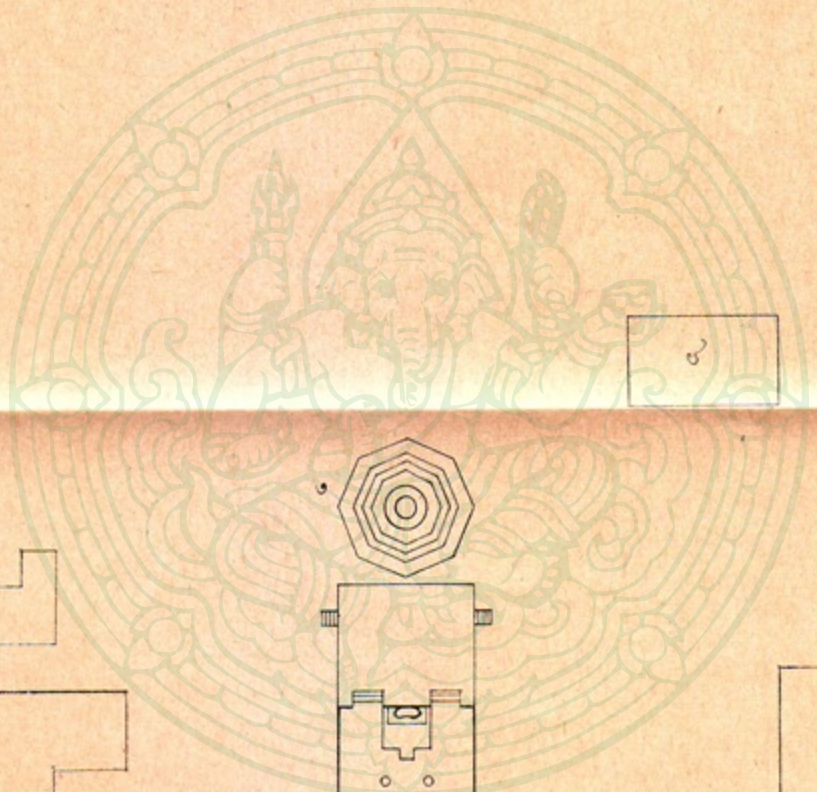
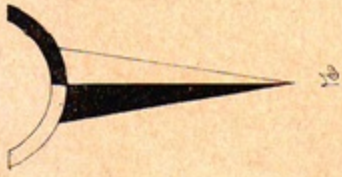
อันว่านามพระยอดจำเมืองที่ปรากฏอยู่ในจารึกดังกล่าวนั้น ในพงศาวดารโยนกเรียกนามว่าฟ้ายอดจำเมือง เป็นผู้ครองเมือง เชียงแสนลำดับที่ ๓๕ จุลศักราช ๑๐๙๐ เห็นจะเป็นองค์เดียวกันเพราะศักราชใกล้เคียงกันอยู่

หมายเลข ๓ เป็นศาลาการเปรียญ อยู่ติดกำแพงทางด้านทิศเหนือ ห่างจากตัวกำแพงประมาณ ๔.๐๐ เมตร เป็นศาลาการเปรียญที่สร้างขึ้นใหม่ กว้าง ๘.๓๐ เมตร ยาว ๒๑.๐๐ เมตร

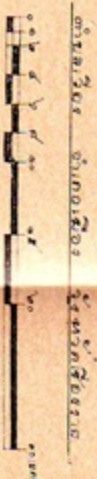
หมายเลข ๔ เป็นศาลาโถงซึ่งกำลังก่อสร้างขึ้นแต่โครงหลังคาไว้เท่านั้น อยู่ในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๑๑.๐๐ เมตร ยาว ๑๖.๐๐ เมตร อยู่ทางด้านทิศเหนือ ห่างจากกำแพง ๑๐.๒๐ เมตร

หมายเลข ๕ เป็นกุฏิท่านเจ้าอาวาส และภิกษุสามเณร อยู่ในอาคารหลังเดียวกัน ห่างจากกำแพงทางทิศใต้ ๕.๕๐ เมตร ห่างจากกำแพงทางด้านทิศตะวันออกประมาณ ๒๖ เมตร กุฏิหลังนี้กว้าง ๑๑.๕๐ เมตร ยาว ๒๖.๐๐ เมตร ทำด้วยไม้

အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား

အမှတ်အသား

အမှတ်အသား

အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား
အမှတ်အသား	အမှတ်အသား

หมายเลข ๖ เป็นกุฏิพระอีกเช่นกัน
ทำด้วยไม้ อยู่ห่างจากศาลาโถง ๑๘.๓๐ เมตร
กว้าง ๖.๒๐ เมตร ยาว ๑๐.๓๐ เมตร

หมายเลข ๗ เป็นแนวกำแพงเขตวัด
โดยรอบทางทิศเหนือแนวกำแพงยาว ๒๐๕.๘๐
เมตร มีประตู ๑ ประตู กว้าง ๑ เมตร ทาง
ทิศใต้แนวกำแพงยาว ๒๗๖.๐๔ เมตร ทาง
ทิศตะวันออกแนวกำแพงยาว ๘๖.๐๐ เมตร
เป็นทางด้านหน้าของวัดมีประตูทางเข้า ๑ ประตู
อยู่ตรงกึ่งกลาง กว้าง ๔.๗๐ เมตร ทางทิศ
ตะวันตกเป็นแนวรั้วซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ไว้เป็นการ
ชั่วคราว ไม่ใช่กำแพงก่ออิฐถือปูนดังกล่าวมา

ลำดับเจ้าอาวาส

๑. กรุบาสมณ เป็นผู้ปรับปรุงพระอาราม
ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ดำรงตำแหน่งเป็น
พระครูเมืองซึ่งเทียบเท่าตำแหน่งเจ้าคณะ
จังหวัดในปัจจุบันนี้

๒. พระครูพุทธิสารเวที

๓. พระภิกษุจันทวังโส

๔. พระภิกษุบุญทวี

๕. พระภิกษุศุน ไชยวุฑโฒ

๖. พระพุทธิวงศ์วิวัฒน์ ดำรงตำแหน่ง
เจ้าคณะอำเภอ เป็นเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน
และได้ผูกพัทธสีมาพระอุโบสถ (เดิมคงเป็น
วิหาร) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕

อธิบายเพลงเขมรปี่แก้ว ๓ ชั้น

ของ

มนตรี ตราโมท

ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีครุคนตรีไทยผู้หนึ่งแต่งเพลงลำเนียงเขมรขึ้นเพลงหนึ่ง เป็นอัตรา ๒ ชั้น มี ๒ ท่อน ท่อนละ ๔ จังหวะ ซึ่งมีความไพเราะมาก ทั้งชื่อว่า เพลงเขมรเป่าใบไม้ ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ใช้ร้องและบรรเลงกันมาจนปัจจุบันนี้ เช่น เพลงที่ ๓ ในเรื่องขอมคำดิน บทเพลงประกอบรูปภาพ (Tableaux Vivantes) ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ มีบทร้องว่า

ร้องเพลงเขมรเป่าใบไม้

พญาเดโช วิชาชาญชัย
ว่าข้าขอรับ จัปตัวนาขกอง
ท้าวเรอตรัสห้าม ด้วยความการุณ
ขุนขอมแก่นคั่ง บพึงกิปราช

พึงตรัสขัดใจ ก็ทูลสนอง
ส่วยน้ำสนอง พระเดชพระคุณ
ว่าอย่าหุนหัน จะอันตราย
ชอกรถวาย กตัญญูดี

นอกจากใช้เป็นเพลงร้องในเรื่องนี้แล้ว นักร้องและนักดนตรีไทยยังนำ เพลงเขมรเป่าใบไม้ ๒ ชั้นนี้ไปใช้ร้องและบรรเลงในที่อื่น ๆ กันอยู่เนือง ๆ

ราวสมัยปลายรัชกาลที่ ๔ ครูช้อย สุนทรวาทิน จึงได้นำเพลงเขมรเป่าใบไม้ ๒ ชั้นของเก่านั้นมาแต่งขยายขึ้นเป็นอัตรา ๓ ชั้น วิธีการแต่งเพลงเขมรเป่าใบไม้ ๒ ชั้น ขึ้นเป็น ๓ ชั้นของครูช้อยนี้ นอกจากขยายส่วนขึ้นและประดิษฐ์ทำนองให้ไพเราะเพราะพริ้งตามวิธีการแต่งเพลงของไทยแล้ว ยังเพิ่มทำนองเนื้อเพลงของท่อน ๒ ขึ้นอีก ๒ จังหวะ โดยย่อนทำนอง ๒ จังหวะตอนต้นท่อนเป็น ๒ ครั้ง จึงทำให้ทำนองท่อน ๒ ของเพลงนี้มี ๖ จังหวะ รวมกับท่อนต้นเป็น ๑๐ จังหวะ

การร้องและบรรเลงเพลงนี้ บรรเลงเป็น ๒ เที้ยว (หรือ ๒ จบ) คือ ท่อน ๑-๒ จบไปเที้ยวหนึ่งแล้วกลับไปท่อน ๑-๒ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่จะมิให้ต้องบรรเลงซ้ำกันทั้ง ๒ เที้ยว

ครูช้อย สุนทรวาทิน จึงได้แต่งทำนองเกี่ยวหลังเปลี่ยนลีลาและทำนองไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีเชิงเป็นแบบสัทวาระคนอยู่ด้วย

อันทำนองเพลงท่อน ๒ ในอัตรา ๒ ชั้นของเพลงเขมรเป่าใบไม้ นั้นใกล้เคียงกันมากกับทำนองเขมรชาวท่อน ๓ ถึงแก่บางท่านได้ยืมเอาทำนองเพลงเขมรชาวท่อน ๓ มาใช้บรรเลงเป็นท่อน ๒ ของเพลงเขมรเป่าใบไม้กันโดยมาก และคงจะไขว้ไขว่กันมาแต่ครั้งกระโน้น ครูช้อยจึงแต่งทำนองเปลี่ยนในอัตรา ๓ ชั้น ของท่อน ๒ ให้มีเสียงตกเป็นอย่างท่อน ๓ ของเพลงเขมรชาวไปบ้าง

ส่วนการตั้งชื่อเพลงเขมรเป่าใบไม้ ๓ ชั้นนี้ ครูช้อยประสงค์จะให้ใกล้เคียงกับชื่อเพลง ๒ ชั้นของเดิม แต่ให้มีศักดิ์ศรีขึ้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเดิม ครูช้อย คงจะให้ชื่อว่า “เขมรเป่าปี่แก้ว” เพราะดูเหมือนการเพิ่มศักดิ์ขึ้นจากเขมรเป่าใบไม้โดยตรง แต่ภายหลังนักร้องนักดนตรีคงจะเรียกสั้นลงตามความสะดวกปาก จึงเหลือแต่เพียงว่า “เขมรปี่แก้ว” และก็เรียกกันอย่างนี้มาจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ทำนองเพลงเขมรปี่แก้ว ๓ ชั้น ของครูช้อย สุนทรวาทิน นี้ เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองและสำเนียงที่ไพเราะเพราะพริ้งเป็นอันมาก มีผู้นิยมนำไปบรรเลงกันอย่างแพร่หลายไม่ว่าสิ่งใด ถ้ามากเกินไปก็ย่อมเสื่อมหรือจืดชืดไปได้ เพลงเขมรปี่แก้วนี้ก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากมีความไพเราะเป็นที่ถูกอารมณ์ของผู้บรรเลงและผู้ฟัง จึงบรรเลงกันบ่อย ๆ จนบางสมัยกลายเป็นเพลงจืดไปก็มี แต่อย่างไรก็ดี ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว จะเห็นว่าเพลงนี้ไพเราะมากจริง ๆ ทั้งโน้ตทำนองร้องและดนตรีในหนังสือเล่มนี้

บทร้องเพลงเขมรปี่แก้ว ๓ ชั้น

นกน้อย
บรรเลกลานหวานหูวิญญูณณ์
ขึ้นลำนน้ำชาทำนองแต่สองอย่าง
เกยพังยับจับจิตติดตรวงกริ่ง

ช่างพูดจ้อยเจนนัดขัดภาษา
เหมือนจะพาให้สะบายวายคำนึง
ไม่เปลี่ยนบ้างจนจะเบื่อเหลือคิดถึง
บ่มประหนึ่งสำเนียงเสียงนกเอช

(บทมโหรี พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อกำลังเสด็จประพาสยุโรป พระราชทานให้วงมโหรีร้องถวายเมื่อเสด็จกลับถึงพระนคร)

เขมรขี้แก้ว ๓ ชั้น

ครูช้อย สุนทรวาทิน แต่ง

Andante.

ท่อน 1. เที้ยวแรก

ว๊อ

เออ - - - - - นก - -

เออ - - - - -

นก - -

น้อย - - - - - ชำร - พด -

จ้อย - - - - - เจน

หัด - - - - -

จัด - - - - - นก ขา

Moderato.

ท่อน 1. เที้ยวแรก

รูป

ท่อน 2. เที้ยวแรก

ร้อง

เออ - - - - - บรรเลง

ลาน

ทวน

ท

ญาน

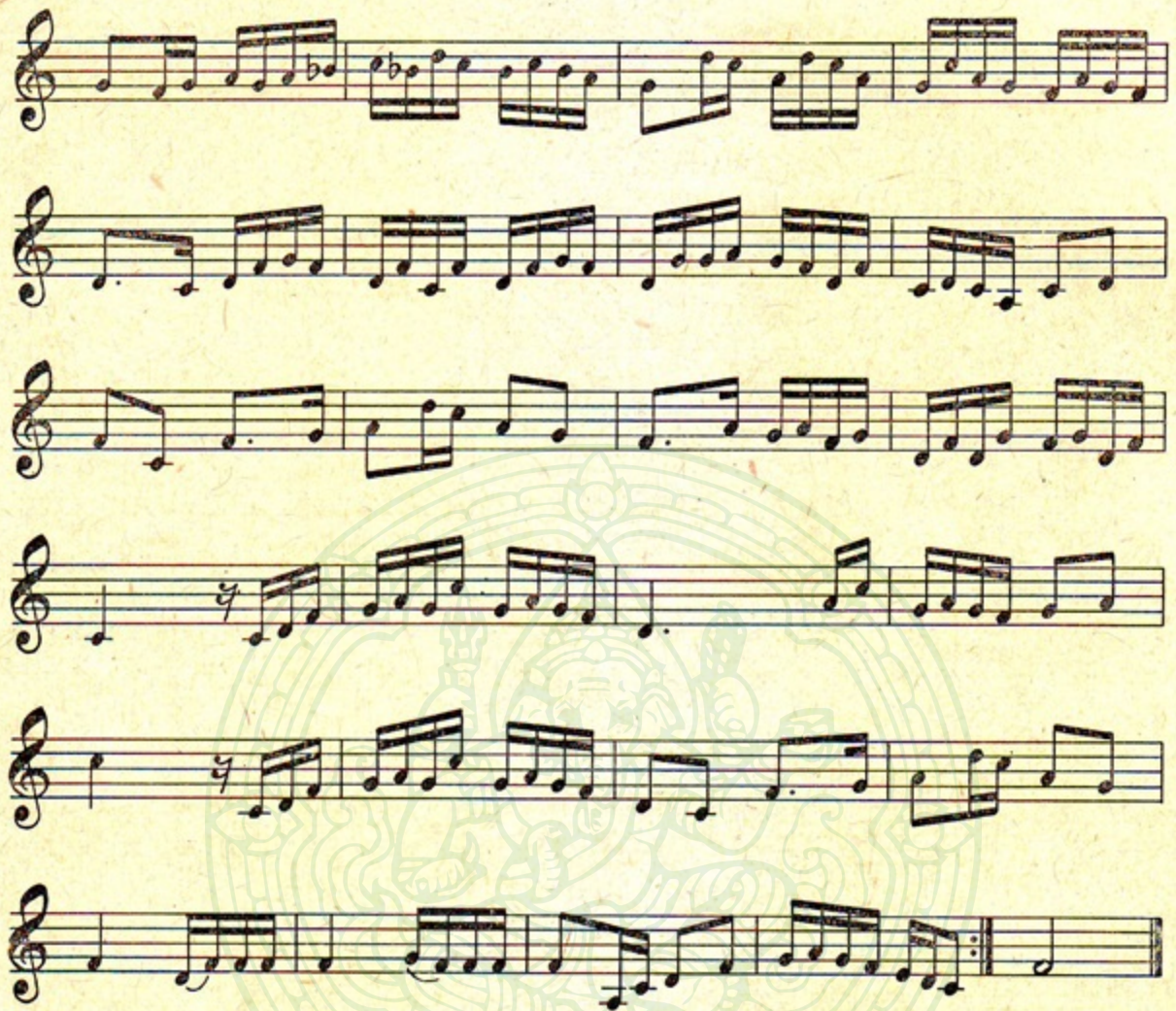
เหมือน

จะ

พา

ให้

ส

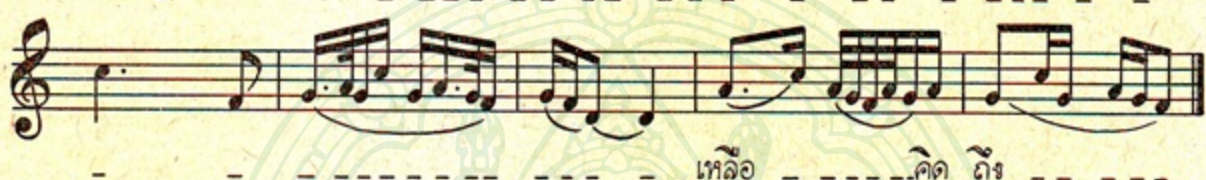
ว่อง

ท่อน 1. เทียบหลัง

เออ - - - - - ยืน ลำ

นำ - - - - - จ้า ทำ

น้อง - - - - - แต่ ล่อง

The musical score is presented on six systems of staves. The first three systems consist of single staves, while the last three are grand staves, each containing two staves. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, as well as trills indicated by the 'tr' symbol. The score concludes with a double bar line and repeat dots. A large, faint circular watermark is visible in the background of the page.

ท่อน 2. เที้ยวหล้ง

ว่อง

เออ - - - - - เคย ฟัง

จับ - - - - -

จับ - - - - -

จิต - - - - -

ติด ทรวง

กริ่ง - - - - - ไม้ ประ

ทึ้ง - - - - - สำ

This image shows a handwritten musical score on aged, yellowed paper. The score is written in a traditional Thai musical notation style, featuring a series of staves with notes and rests. The notation includes various musical symbols such as treble clefs, notes, rests, and trills (marked 'tr'). The score is organized into six systems, each consisting of two staves. The first system has a brace on the left. The second system has a brace on the left. The third system has a brace on the left. The fourth system has a brace on the left. The fifth system has a brace on the left. The sixth system has a brace on the left. The paper has a green circular watermark in the center. The text at the top left is 'พ.ศ. ๒๕๐๘'. The text at the top center is 'โน้ตเพลงเขมรปแก้ว ๓ ชั้น'. The text at the top right is '๘๑'.

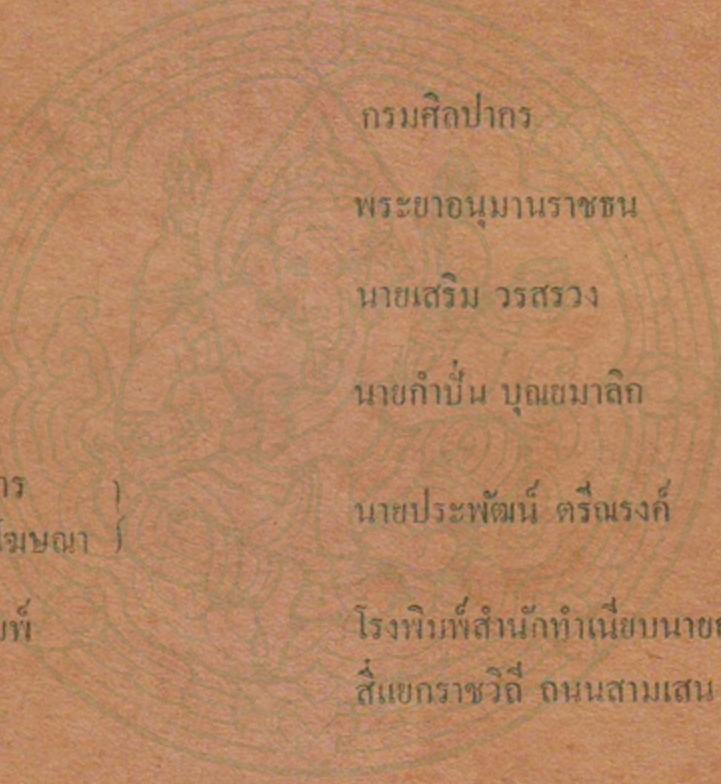

Fine.

— ศิลปากร —

เป็นนิตยสารราย ๒ เดือน ของ กรมศิลปากร

เจ้าของ	กรมศิลปากร
ที่ปรึกษา	พระยาอนุมานราชชน
ผู้จัดการ	นายเสริม วรสรวง
เหรัญญิก	นายกำปั่น บุณยมาลิก
บรรณาธิการ ผู้พิมพ์ - โฆษณา	นายประพัฒน์ ตรีณรงค์
สถานที่พิมพ์	โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี สี่แยกราชวิถี ถนนสามเสน พระนคร

สำนักงานตั้งอยู่ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (หอสมุดแห่งชาติ) กรมศิลปากร
ถนนหน้าพระธาตุ โทรศัพท์ ๒๖๔๙๑